

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**KURUMSAL KURAMDA YAPI-EYLEYEN İKİLİĞİ:
TÜRKİYE’DE SANAYİCİ VE İŞ ADAMLARI DERNEKLERİ VE ÜYELERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

MİRAC SAVAŞ TURHAN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**KURUMSAL KURAMDA YAPI-EYLEYEN İKİLİĞİ:
TÜRKİYE'DE SANAYİCİ VE İŞ ADAMLARI DERNEKLERİ VE ÜYELERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

MİRAC SAVAŞ TURHAN

Danışman: Prof. Dr. Ali DANIŞMAN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Azmi YALÇIN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Şükrü ÖZEN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Erkan ERDEMİR

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2016

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İşletme Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali DANIŞMAN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Azmi YALÇIN

Üye: Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Üye: Prof. Dr. Şükrü ÖZEN

Üye: Doç. Dr. Erkan ERDEMİR

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2016

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 02/06/2016

Miraç Savaş TURHAN

ÖZET

KURUMSAL KURAMDA YAPI-EYLEYEN İKİLİĞİ: TÜRKİYE'DE SANAYİCİ VE İŞ ADAMLARI DERNEKLERİ VE ÜYELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

MİRAC SAVAŞ TURHAN

Doktora Tezi, İşletme Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali DANIŞMAN

Haziran 2016, 168 sayfa

Bu çalışma, sosyal düşünüşün kadim gerilimlerinden biri olan "yapı-eyleyen" ikiliği kapsamında örgüt kuramında son çeyrek asra damgasına vuran kurumsal yaklaşımı inceleme konusu yapmaktadır. Çalışma, spesifik olarak, sadece kurumsal kuram içinde değil, sosyal bilimlerin hemen hemen bütün alanlarında pek analize tabi tutulmayan eyleyenliğin niteliklerini anlamayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede, Emirbayer ve Mische'nin eyleyenliğin boyutlarına ilişkin yaklaşımlarından hareketle, kolektif ve bireysel aktörlerin farklı düzeylerde ve ilişkisel bağlamlarda eyleyenlik yönelimlerinin üretim/yeniden üretim süreçlerindeki görünümü merak konusu edilmiştir. Bu meraka istinaden, Türkiye'de faaliyet gösteren iki farklı gönüllü iş adamları örgütü olan TUSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD ile bunların üyeleri "ideoloji" kavramı üzerinden incelenmiştir. İnceleme kapsamında, örgütsel aktörler düzeyinde basılı-sürelili yayınlar ile sosyal medya hesaplarından, bireysel aktörler düzeyinde de sosyal medya hesapları ile görüşmelere dayanarak veriler toplanmış ve toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

Ortaya çıkan bulgular, Emirbayer ve Mische'nin farklı bağlamların, eyleyenliğin farklı boyutlarını ortaya çıkarabileceğine ilişkin öngörülerini destekler nitelikte olmuştur. Buna göre, kolektif ve bireysel aktörlerin ideoloji üretimleri ve yeniden üretimleri, basılı-sürelili yayınlar, sosyal medya hesapları ve yüz yüze görüşmelerde, diğer bir deyişle, farklı ilişkisel bağlamlarda önemli

ölçüde farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçları, kurumsal kuram, yapı-eyleyen ikiliği ve Türkiye bağlamı çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumsal kuram, yapı-eyleyen ikiliği, eyleyenliğin boyutları, iş adamları örgütleri, Türkiye

ABSTRACT**STRUCTURE-AGENCY DUALISM IN INSTITUTIONAL THEORY:
AN INVESTIGATION ON INDUSTRIALISTS AND BUSINESSPEOPLE'S
ASSOCIATIONS AND THEIR MEMBERS IN TURKEY****MİRAC SAVAŞ TURHAN****Ph.D. Thesis, Department of Business Administration****Supervisor: Prof. Dr. Ali DANIŞMAN****June 2016, 168 pages**

This study, under the framework of "structure-agency" dualism constituting an old tension in social thought, attempts to examine institutional theory arisen as a prominent theoretical approach in organization theory in the last quarter of the century. The study, specifically aims to understand the features of agency, which have hardly been investigated not only in institutional theory but also almost in all fields of the social sciences.

In this regard, based on Emirbayer and Mische's approaches on agentic dimensions, agency intentions of collective and individual actors in production/reproduction processes at different levels and in different relational contexts have become an issue of concern. In relation to this concern, an investigation was conducted on the concept "ideology" across two distinct voluntary-based associations and their members in Turkey, TÜSİAD (Turkish Industrialists' and Businessmen's Association)/TÜRKONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) and MÜSİAD (Independent Industrialists' and Businessmen's Association). As part of the investigation, the data were obtained from periodicals and social media for organizational-level actors and from social media and interviews for individual-level actors. The data obtained were analyzed using content analysis.

Findings of the investigation support Emirbayer and Mische's suggestions that different contexts conduce to different agentic intentions. Accordingly, ideology production and reproduction of collective and individual

actors noticeably varied among periodicals, social media and interviews, in another word, in different relational contexts. Research findings were discussed from the perspectives of institutional theory, structure-agency dualism, and Turkish context.

Keywords: Institutional theory, structure-agency dualism, agentic dimentions, businesspeople's associations, Turkey

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı tamamlayabilmemde ve doktora derecesini alabilmemde, anaokulu yıllarından itibaren öğrenim hayatımın her aşamasında üzerimde emeği olan hocalarımın katkıları bulunmaktadır. Bu nedenle, ayırım gözetmeksizin hocalarımın tamamına şükranlarımı sunuyorum. Diğer taraftan, özel olarak, tez danışmanım Prof. Dr. Ali Danışman'a, beraberce çalışma imkânına nail olduğum Prof. Dr. Roy Suddaby'e, tez izleme komitesi ve tez savunma jürisi üyeleri ile çalışmanın yürütülmesinde emeği olan arkadaşlarıma sağladıkları desteklerden dolayı teşekkür ediyorum.

Açıkça belirtmem gerekir ki, yalnızca öğrenimim konusunda değil hayatımın tamamında, tüm varlıkları ile bana destek olan Anneme, Babama ve Eşime sözcükler vasıtasıyla teşekkür edebilmenin bir yolunu bilmiyorum. Başarabildiğim hiçbir şeyi onlar olmadan gerçekleştiremezdim. Bu nedenle bu çalışmayı öncelikle, çok daha değerli armağanlara layık olduklarını bildiğim, Anneme, Babama ve Eşime ithaf ediyorum.

Diğer taraftan, hayatımıza girdiği ilk andan buyana yaşama sevincimizin kaynağı olan Canım Kızıma, bu tezi yazarken ondan çaldığım zamanlar için büyük bir özür borçlu olduğumun farkındayım. Kimi zaman, yorgunluğumun en üst noktalara ulaştığı anlarda bile, bir küçük tebessümü ile beni yeniden hayata ve çalışmaya motive eden Canım Kızım olmasa bu çalışmayı tamamlayabileceğimden emin değilim. Bu nedenle, bu çalışmayı Canım Kızıma da armağan ediyorum.

Miraç Savaş Turhan
Adana, Haziran, 2016

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv

BÖLÜM I

GİRİŞ

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yapı-Eyleyen İkiliği	5
2.2. Örgüt Kuram(lar)ı ve Yapı-Eyleyen İkiliği Bağlamındaki Konumları	12
2.3. Kurumsal Kuram	15
2.3.1. Felsefî Temeller	15
2.3.2. Kurumsal Kuramın Gelişimi	22
2.3.2.1. Kurumsal Mantıklar	33
2.3.2.2. Kurumsal İş	36
2.4. Kurumsal Kuramın Mevcut Durumu ve Farklı/Yeni Kavramsallaştırmalara Duyulan Gereksinim	43
2.4.1. İlişkiselci Yaklaşım	46
2.4.2. İdeoloji	49
2.4.3. ideoloji Üretiminin/Yeniden Üretiminin Ütopya Boyutu	53
2.4.4. Eylemin Bağlamının Önemi	54

BÖLÜM III

TÜRKİYE BAĞLAMI

3.1. Türkiye'de İdeolojiler	56
3.1.1. Modernleşme ve Batıcılık	59

3.1.2. Milliyetçilik.....	61
3.1.3. Kemalizm ve Atatürkçülük.....	62
3.1.4. Muhafazakarlık	64
3.1.5. İslamcılık.....	66
3.1.6. Liberalizm	68
3.1.7. Sol.....	70
3.2. Türkiye'de İş Adamları Örgütleri	70
3.3. Araştırma Sorusu.....	73

BÖLÜM IV

ARAŞTIRMANIN VERİ KAYNAKLARI VE ANALİZ YÖNTEMİ

4.1. Veri Kaynakları.....	75
4.2. Analiz Yöntemi	80

BÖLÜM V

BULGULAR

5.1. İdeolojilerin Üretimlerine/Yeniden Üretimlerine İlişkin Bulgular	86
5.1.1. Kolektif Aktörlerin İdeolojileri Üretimleri/Yeniden Üretimleri	86
5.1.2. Bireysel Aktörlerin İdeolojileri Üretimleri/Yeniden Üretimleri	88
5.2. Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Bulgular.....	94
5.2.1. Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Kolektif Aktörler Düzeyinde Bulgular	94
5.2.2. Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Bireysel Aktörler Düzeyinde Bulgular	96

BÖLÜM VI

TARTIŞMA VE SONUÇ

KAYNAKLAR.....	110
EKLER.....	142
ÖZGEÇMİŞ	167

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASKON	: Anadolu Aslanları İşadamları Derneği
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
TUSKON	: Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu
TÜMSİAD	: Tüm Sanayici ve İş Adamları Derneği
TÜRKONFED	: Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
ör.	: Örneğin
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Örgüt Kuramlarının Karşılaştırılması	14
Tablo 2. Kurumsal Kuramın Öncü Çalışmalarının Odaklanılan Analiz Düzeyleri ve Toplumsal İnşa Sürecinin Diyalektik Süreçleri Bakımından Karşılaştırılması	26
Tablo 3. 1980'ler Süresince Kurumsal Kuramda Gerçekleştirilmiş Görgül Çalışmaların Yapı/Eyleyen İkiliği Nezdinde Sınıflandırılması	27
Tablo 4. Toplumsal Seviyede Merkezi Kurumlar	35
Tablo 5. Kurumsal İş Şekilleri ve Başlıca Görgül Çalışma Örnekleri	38
Tablo 6. Türkiye'deki İdeolojilerin Temel Nitelikleri	57
Tablo 7. İncelemeye Konu Edilen Görüş ve Çerçeve Dergilerine Dair Sayısal Veriler.....	76
Tablo 8. İncelemeye Konu Edilen Görüş ve Çerçeve Dergilerinde Konuların Dağılımı.....	77
Tablo 9. Örgütsel Aktörlerin Sosyal Medya Hesaplarındaki Paylaşımlarının Konulara Göre Dağılımı	78
Tablo 10. Bireysel Aktörlerin Sosyal Medya Hesaplarındaki Paylaşımlarının Konulara Göre Dağılımı	79
Tablo 11. Araştırma Kapsamında Analizi Gerçekleştirilen Verilerin Dökümü	80
Tablo 12. İdeolojilerin Eyleyenlik Boyutlarına İlişkin Kodlama Tablosu Örneği	83
Tablo 13. İdeolojilerin Eyleyenlik Boyutlarına İlişkin Kodlamalar Sonucunda Ulaşılan Ortalama Değerler	84
Tablo 14. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın Farklı İlişkisel Bağlamlarda İdeolojilere İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri.....	87
Tablo 15. TÜSİAD/TÜRKONFED Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda İdeolojilere İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri	89
Tablo 16. MÜSİAD Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda İdeolojilere İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri	89
Tablo 17. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın Farklı İlişkisel Bağlamlarda Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri	95
Tablo 18. TÜSİAD/TÜRKONFED Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri.....	97
Tablo 19. MÜSİAD Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Toplumsal inşanın diyalektiği.....	17
Şekil 2. Nesnelleşmenin (objectivation) aşamaları.....	20
Şekil 3. Toplumsal inşanın diyalektiğinin unsurları.....	21
Şekil 4. Kurumsal iş soyutlamasına göre kurumlar ve eylemler arasındaki karşılıklı ilişki	37
Şekil 5. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri	88
Şekil 6. TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri	90
Şekil 7. MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri.....	91
Şekil 8. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (TÜSİAD/TÜRKONFED).....	92
Şekil 9. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (MÜSİAD).....	93
Şekil 10. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri	95
Şekil 11. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda ütopya üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin oranlar.....	96
Şekil 12. TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri	98
Şekil 13. TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ütopya üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin oranlar.....	99
Şekil 14. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri (TÜSİAD/TÜRKONFED).....	100
Şekil 15. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri (MÜSİAD)	101

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
EK 1. TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Ana Temaları, Konuları ve Görselleri	142
EK 2. MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Ana Temaları, Konuları ve Görselleri	151
EK 3. Kodlama Örnekleri	156

BÖLÜM I

GİRİŞ

Yapı-eyleyen ikiliği, sosyal bilimleri biçimlendiren *kadim ikiliklerden* birisi iken (O'Donnell, 2010a, 2010b; Reed, 2003; Walsh, 1998), *kurumsal yaklaşım*, 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sosyal bilimlerde farklı alanlarda ve 1980'lerden itibaren de *örgüt kuramları* içinde önemli derecede ağırlığa sahip olmuş bir perspektif olarak karşımıza çıkmaktadır (Greenwood, Oliver, Sahlin-Andersson, & Suddaby, 2008, 2012; Scott, 2014). Örgüt çalışmalarında kurumsalcı yaklaşımın, gerek kökenleri itibari ile, gerekse yazına armağan ettiği kurumsal girişimcilik, kurumsal mantıklar ve kurumsal iş gibi soyutlamalar vasıtası ile yapı-eyleyen ikiliği nezdinde bütünleştirici bir çerçeve oluşturma gayretinde olduğu görülmektedir. Ancak, son yıllarda karşılaşılan eleştirilerde de somutlaştığı üzere, kurumsalcı yaklaşım halen, kurumsallaşmış yapıların *üretim ve yeniden üretim* mekanizmaları söz konusu edildiğinde fevkalade önem arz eden "*sıradan aktörlerin gündelik hayatlarının ayrıntıları*" hususuna yeterince nüfuz edememiş durumdadır (T. Lawrence, Suddaby, & Leca, 2011; T. B. Lawrence, Leca, & Zilber, 2013; T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca, 2009a; Powell & Colyvas, 2008). Bilinçli yahut bilinçsiz bir perspektif ile tezahür eden bu türden bir yönelim, yapı-eyleyen ikiliği nezdinde sahip olunmaya çalışılan bütünleştirici pozisyonu aksak bırakmaktadır.

Bu noktada, kuram içerisinden bir takım çağrıların, söz konusu durumun ortaya çıkardığı boşluğu doldurmaya yönelik farklı potansiyellere işaret ettiği görülmektedir. Bu çağrılar arasında en dikkat çekici olanı, *ilişkisel sosyolojinin* (Emirbayer, 1997) sahip olduğu perspektifi, kurumsal kurama davet eden çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır (Battilana & D'Aunno, 2009; Feldman & Pentland, 2003; T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca, 2009a; Reed, 2003). Salt yapısalcı yahut salt eyleyenci bakış açıları yerine, bunlar arasındaki diyalektik ilişkileri ön plana alarak "*düşünümsel (reflexive)*" temelli farklı düşünme ve çalışma çerçeveleri öneren ilişkisel sosyolojinin kurumsal kurama yapabileceği olası katkılar heyecan verici bir nitelik arz etmektedir. Özellikle Emirbayer ve Mische'nin (1998), yapıları da görmezden gelmeden eyleyenliğin

geçmişe, şu ana ve geleceğe ilişkin farklı boyutlarının üzerinde nasıl çalışılabileceği hakkında geliştirdikleri öneriler bu heyecanı beslemektedir.

Kurumsal kuram içerisinde, son yıllarda dile getirilen çağrılar içerisinde dikkat çeken diğer bir unsur da, özellikle *kurumsal mantıklar* gibi soyutlamalar yanında kavramsal çerçeve olarak kullanılabilecek diğer alternatifler üzerine yürütülen tartışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında, özellikle "*ideoloji*" kavramının, kurumsal yaklaşımda gördüğü yetersiz ilgiye rağmen, farklı bağlamlarda sağlayabileceği geniş düşünme ve anlama fırsatları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar dikkat çekicidir (Meyer, Sahlin, Ventresca, & Walgenbach, 2009a, 2009b). İdeoloji kavramının sahip olduğu özellikler, farklı bağlamlarda sağlayabileceği ekstra olanakların yanında, "*düşünümsel (reflexive)*" temelli farklı düşünme ve çalışma çerçevelerini de destekler mahiyette olması bakımından (Van Dijk, 1998) kurumsalcı yaklaşımın yapı-eyleyen ikiliği nezdinde sahip olduğu bütünleştirici bakış açısına katkı yapma potansiyeli taşımaktadır. Bu itibarla, bir kavramsal çerçeve olarak "*ideolojinin*", kurumsalcı yaklaşım içerisinde göz önünde bulundurulması ihtimali, yapıları yatsımadan eyleyenliğin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* ilişkin farklı boyutlarının çalışılması noktasında, "*sıradan aktörlerin gündelik hayatlarının ayrıntılarına nüfuz edebilme*" imkânını da güçlendirmektedir. Her birisi doğası itibari *geçmişe, şu ana ve geleceğe* dair fikri ve maddi boyutları barındıran ideolojiler (Eagleton, 1991; Heywood, 2012; McLellan, 1995; Van Dijk, 1998), yapı-eyleyen ikiliği nezdinde, sahip olduğu diyalektik özellikler sayesinde bu perspektifi mümkün hale getirmektedir.

İşte bu çalışmanın ortaya çıkış sebebini de, örgüt çalışmalarındaki kurumsalcı yaklaşımın "yapı-eyleyen ikiliği" nezdinde barındırdığı kimi boşluklara, "ilişkisel sosyoloji" ile "*ideoloji*" kavramının sağlayabileceği imkânlar çerçevesinde katkı yapabilme olanağı oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) de görgül çalışmalar için daha önce önerdiği "*farklı zamansal-ilişkisel bağlamlar, belirli eyleyenlik biçimlerine nasıl vesile olurlar ve bunları ne biçimde desteklerler?*" sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu soruyu cevaplandırmak üzere, Türkiye'de kurumsal olarak farklı ideolojilere sahip olduğu düşünülen iki iş adamları derneği ve üyeleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Aynı sektörde, hatta aynı bölge ve ilde faaliyet

gösteren iş adamlarının, farklı isimler altında yapılanmış *iş adamları örgütleri* altında kümelenmiş oldukları bilinen Türkiye'de, bu kümelenme, iş adamları arasındaki *ideolojik* farklılıklar ile izah edilmektedir (Buğra, 1998; Buğra & Savaşkan, 2014; Keyman & Koyuncu, 2005; Önis & Türem, 2001). Buna göre, gerek kolektif aktörler olarak bu örgütlerden, gerekse bireysel aktörler olarak bu örgütlere üye iş adamlarından farklı ideolojilerin üretim/yeniden üretim süreçlerine katkıda bulunmaları beklenmektedir. Ancak biri kolektif diğeri bireysel olmak üzere farklı *iki düzeyse bağlama* işaret eden bu aktörlerin, üretim/yeniden üretim süreçlerinde ne türden farklı ve/veya benzer görünümsergiledikleri, üzerinde yeterince durulmayan bir meseledir. Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) dikkat çektiği noktalara ek olarak, *farklı düzeylerdeki aktörlerin* rol aldıkları üretim/yeniden üretim süreçlerinin anlaşılabilmesi, bunların hangi ideolojilerin üretimlerini ve yeniden üretimlerini gerçekleştirdiklerinin, dolayısı ile de hangi *eyleyenlik boyutlarını* sergileyebildiklerinin karşılaştırılabilmesi açısından kuramsal katkı yapabilecek bir husus teşkil etmektedir.

Diğertaraftan, gerek kolektif gerekse bireysel aktörler arasında, gündelik hayatın yapıp-etmeleri içerisinde onlarca ilişkisel bağlamdan söz edilebilir. Özellikle, geleneksel ilişkisel bağlamlara ek olarak, 21'inci yüzyılın ilk onbeş yılını geride bıraktığımız şu günlerde, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen internet tabanlı ilişkisel bağlamların aktörlerin yapıp-etmeleri çerçevesinde pek çok üretim/yeniden üretim faaliyetine zemin oluşturduğu açıktır. Buna rağmen, farklı *ilişkisel bağlamlarda*, aktörlerin, üretim/yeniden üretim süreçlerinde ne türden farklı ve/veya benzer görünümsergiledikleri, üzerinde yeterince durulmayan bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Yine, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) dikkat çektiği noktalardan hareketle, üretim/yeniden üretim süreçleri içerisinde rol alan aktörlerin, *farklı ilişkisel bağlamlarda* hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirdiklerinin, dolayısı ile de hangi *eyleyenlik boyutlarını* sergilediklerinin anlaşılabilmesi, bu çalışmanın kuramsal çerçevede katkı yapabileceği bir diğertaraftan hususu teşkil etmektedir.

Çalışmada, öncelikle, yapı-eyleyen ikiliği ile kuramsal kuram yazınlarını karşılaştırmalı bir bakış açısı ile irdeleyen bir kavramsal çerçeve bölümüne yer verilmiştir. Bu bölüm sonunda yapılan değerlendirmede, bir yandan kuramsalci

yaklaşım içersisinde son yıllarda dile getirilen kimi çağrılar üzerinde durulurken, bir yandan da *ilişkisel sosyoloji* ile kavramsal bir çerçeve olarak *ideolojinin* bu çağrılara cevaben sahip olabileceği potansiyeller tartışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü, Türkiye bağlamının anlaşılabilmesi çabasının bir yansımasıdır. Bu bölümde yapılan değerlendirmeler, Türkiye bağlamının, kavramsal çerçeve bölümünde tartışılan noktalara ne açılardan katkı yapabilecek görgül unsurlara sahip olduğunun ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Dördüncü bölüm, araştırmanın görgül aşamasının tasarımı ile yöntem ve veri kaynaklarına dair ayrıntıları kapsamaktadır. Hemen akabinde, bulguların ortaya konulduğu beşinci bölüm sunulmaktadır. Çalışma tartışma ve sonuç bölümleri ile son bulmaktadır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde öncelikle *yapı-eyleyen ikiliği* ile ilgili yazın taranmaktadır. Bu suretle, genel olarak sosyal düşünüşün pek çok sahasında karşımıza çıkan bu ikiliğin felsefi temelleri ile birlikte irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bölümün ikinci kısmında, örgüt kuram(lar)ı, yapı-eyleyen ikiliği bağlamındaki konuları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bölümün üçüncü kısmında, *kurumsalcı yaklaşım* üzerinde durulmaktadır. Öncelikle yaklaşımın, felsefi kökenlerini dayandığı toplumsal inşacılık perspektifi de göz önünde bulundurularak ortaya çıkışından bu yana geçirdiği sürecin inceleme konusu edildiği bu kısımda, kuram içerisinde yaşanan tartışmalar *yapı-eyleyen ikiliği* perspektifi ile değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada özellikle, kurumsalcı yaklaşımın örgütler yazınına armağan ettiği *kurumsal girişimciler*, *kurumsal mantıklar* ve *kurumsal iş* gibi kavramların yapı-eyleyen ikiliği çerçevesinde irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Bölümün dördüncü kısmında, kurumsalcı yaklaşımın mevcut durumu, değerlendirilmekte; bu suretle, özellikle son yıllarda ortaya çıkan yeni yönelim çağrıları üzerinde durulmaktadır. Ulaşılan noktada, ilişkisel sosyoloji perspektifi ile ideoloji kavramının bu çağrılar karşısında sağlayabilecekleri potansiyel netleştirilmeye çalışılmaktadır.

2.1. Yapı-Eyleyen İkiliği

Bireysel ya da kolektif aktörlerin, eylemlerinde ne derecede bağımsız ya da bağımlı, özgür ya da sınırlandırılmış, rasyonel ya da belirlenmiş olduğu sorunsalının neredeyse düşünce tarihinin kendisi ile yaşıt kadim bir ikilem olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle felsefe ve din kapsamında, sosyal düşüncenin bir parçası olarak tartışılacığı bu sorunsalın sosyolojide görünür oluşunu, *yapı-eyleyen ikiliği (structure-agency duality)* başlığı altında yirminci yüzyılın ortalarına, yani modern sosyoloji döneminin başlangıcına, kadar götürmek olasıdır (Archer, 1988; Krause, 2013; O'Donnell, 2010a). Sosyoloji

yazınında bu ilişkinin bazen *çelişki (antinomi)*, bazen birbirini dışlayan iki seçenek anlamında *dikotomi*, bazen beraberce ve karşılıklı olarak varlığını sürdürmelerine vurgu ile *ikilik (dualite)* ve hatta bazen, doğrudan doğruya, aşılması gereken bir *problem* ya da *sorunsal* olarak tanımlandığı da vurgulanmalıdır (Giddens, 1979b; O'Donnell, 2010a; Ritzer & Goodman, 2004).

Sewell'a (1992) göre, *yapı (structure)* terimi sosyal bilimlerdeki *en önemli* kavramlardan biri olmasının ötesinde, aynı zamanda *tanımlanması en zor* ve belki de buna bağlı olarak henüz yeterince *kuramlaştırılmamış* olgulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın önemi, kuşkusuz öncelikle, sahip olduğu *isim veren (eponymous)* karakterinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, yapısal işlevselcilik, yapısalcılık ve post yapısalcılık gibi, sosyal düşünce geleneğindeki pek çok önemli okul adını doğrudan bu kavramdan almaktadır. Dahası, isimlerini doğrudan *yapı* kavramından almasalar dahi pek çok diğer düşünce okulunda kavrama hatırı sayılır bir önem atfedildiği de ortadadır. Kavramın tanımlanmasında ve dolayısı ile de kuramlaştırılmasındaki zorluğun temelinde ise, sahip olduğu *metonimik* özellik yatmaktadır. Herhangi bir kavramın, *ancak, doğrudan kendisi ya da çok yakın bir benzeri kullanılarak tanımlanabilmesi* olarak izah edilebilen *metonimi*, yapı kavramına dair kuramlaştırma çabalarında aşılabilmesi zor bir durum olarak varlığını sürdürmektedir. Hakikaten de yapıya dair pek çok tanımlama girişiminde yine *yapı* teriminin kendisinin ya da çok yakın bir başka kavramın (ör. pattern/örüntü) kullanılmak zorunda kalınması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Sewell, 1992).

Topluma dair olan ve anlaşılmak istenen olguların *objektif bir realiteye* işaret ettiğinin temel bir varsayım olarak kabul edildiği sosyal bilim disiplinlerinde *yapı* gibi kavramların önemli bir yer tutması hiç şüphesiz öncelikle *objektiflik* iddiasının geçerliliği noktasında önem kazanmaktadır. Zira bu objektiflik iddiası ister istemez *toplumu*, kendisini meydana getiren bireylerden ayrı ve *nevi şahsına münhasır (sui generis)* (Durkheim, 1964) bir konuma yerleştirmektedir ki, bu türden bir konumlandırmanın çalışılabilmesi, kuramlaştırılabilmesi ve anlaşılabilmesi ancak *yapı* benzeri kavramsallaştırmalarla mümkün olabilir (Walsh, 1998).

Esasen bu perspektif ile ele alındığında yapı veya benzeri kavramların sosyal kuramda tutmakta olduğu yerin yahut hâkim perspektifler açısından sahip olduğu belirleyici rolün garipsenmesini gerektirecek bir noktanın da

bulunmadığı açık olarak gözükecektir. Hiç şüphe yoktur ki sosyal teoride ele alınan her türden uğraş toplumsal olanı, kendisini oluşturan bireylerin arasında ortaya çıkan ilişki örüntülerinin oluşturduğu bağımsız yapılar olarak ele alınmalıdır. Ancak *problem*, daha çok, söz konusu yapıların varlığı noktasında değil, bunların doğası ve içeriklerinin ortaya konulması noktasında ortaya çıkmaktadır ki, bu bağlamda tamamen *ontolojik* bir soruna işaret edildiği vurgulanmalıdır.

Eyleyen ya da *fail (agency)* terimi de sosyal düşünce geleneğinde kadim ve mühim bir yer işgal etmesine ve her daim zinde olan anlaşmazlıkların ve karmaşıklıkların merkezinde yer almasına karşın *tanımlanması zor, yeterince kuramlaştırılmamış* ve *muğlâk* bir kavram olarak kalmış görünmektedir (Emirbayer & Mische, 1998).

Gerek *yapı*, gerek *eyleyen* ya da *fail (agency)* kavramlarının tanımlanmalarında karşılaşılan bu zorlukların, araştırmacıları, sosyal bilimlerde benzer zorluklara sahip diğer terimlerin de tanımlanması hususunda tercih edildiği görülen bir yöneme yönlendirdiği görülmektedir. Sosyal bilimlere veya sosyolojiye dair önde gelen sözlük, el kitabı yahut ansiklopedi gibi kaynaklarda doğrudan fark edilebilen bu durum, iki terimin tek madde içerisinde beraberce ele alınması olarak ortaya çıkmaktadır. Bazen *eyleyen* yahut *fail* başlığı altında her iki terimin de (yapı ve eyleyen/fail) ayrıntılı olarak ele alınması biçiminde karşımıza çıkabilen bu durum, söz konusu kaynakların önemli bir kısmında da yapıya yahut eyleyen veya fail kavramına dair müstakil bir madde açılması yerine *yapı-eyleyen ikiliği*, *yapı ve eyleyen bütünleşmesi* ya da *yapı ve eyleyen* gibi maddelerle kendini gösterebilmektedir (ör. Blackwell Encyclopedia of Sociology, Oxford Dictionary of Sociology, Penguin Dictionary of Sociology gibi). Bu bir bakıma, daha önce, toplumsal olguların anlaşılması çabası içerisinde *yapı* kavramına dair üzerinde durulan ontolojik anlaşmazlığın bir tezahürü olarak görülebilir. Toplum içerisinde yapıların varlığı göz ardı edilmeksizin ve her halükarda kabul edilerek, bunların doğalarına dair açıklamalar noktasında ortaya çıkan kutuplaşmaların daha anlaşılabilir bir mahiyette ortaya konulabilir hüviyete büründürülmek istenmesi, disiplin içerisindeki sözlük, el kitabı ve ansiklopedi gibi kaynaklarda her iki kavramın beraberce ele alınması sonucunu ortaya çıkarmış görünmektedir. Belki de bu yüzden yapı-eyleyen ikilisinin tanımlanışında *birbirini dışarıda bırakmayan ve*

ancak birbirleriyle birlikte var olabilecek olan iki kavrama işaret etmesi bakımından ikiliğin (dualizm) tercih edilmesi daha doğru olabilir.

Sonuç olarak, her ne şekilde ele alınırsa alınsın, yazında *yapı* kavramı ile tipik olarak *sosyal gerçekliğin daha sabit, dayanıklı ve sürekli, bu suretle de aktörler üzerinde belirlenimci özellikleri haiz yanlarına* işaret edildiğini, diğer taraftan *eyleyenlik ya da faillik* ile de yapılara özgü bu belirlenimciliğin karşısında *bireysel* yahut *kolektif aktörlerin* sahip oldukları *iradî* özelliklere vurgu yapıldığını söylemek mümkün görünmektedir (Sibeon, 2004).

Esasen, sosyal davranışçılığın görünür olmaya ve yorumcu sosyoloji cenahından bilim insanlarınca makro-sosyolojik ve yapısalcı yaklaşımlara önemli karşı duruşların gözlemlenmeye başlandığı 1960'lara dek alanda çok az sayıda insan, yapı-eyleyen sorununu doğrudan dile getirmiştir (Huber, 1990). 1960'lar, aslında, her türden radikal ve büyük boyutlu kuramlara eleştirilerin yöneltildiği yıllardır. Ancak bu görüşlere sahip çevrelerin, kısa zaman içerisinde *yapısal olguları hiç hesaba katmadıkları yönünde* karşı eleştirilerin hedefi haline geldiklerini de vurgulamak gerekir (Alexander, 1987, 1988). Hatta, bir görüşe göre, o süreçteki tartışmalar bir kuramsal bakış açısını eleştirmek veya bir bakış açısı lehine oluşmuş mevcut bir başatlığı değiştirmeye çalışmaktan ziyade farklı yaklaşımlara yakın bilim insanları arasında yaşanmakta olan bir kavgadan ibarettir (Collins, 1988). Dolayısı ile özellikle 1960'lardan itibaren sosyal kuramcılarının ve sosyologların kuramsal pozisyonlarını *açık bir biçimde* yapı-eyleyen ikiliği ekseninde konumlandırmaları sıklıkla karşılaşılan bir durum halini almıştır (Ritzer & Goodman, 2004).

İlginçtir ki, sosyolojinin bir bilim haline gelmesini sağlamış klasik çağ sosyologları, *Karl Marx, Emile Durkheim* ve *Max Weber* için, böylesine bir durumdan söz etmek olası değildir. Elbette ki sosyal düşünce tarihinde kadim sorunsallar olarak yer almış böylesine ikilikler nezdinde bu düşünürlerin de - zımnen de olsa- konumlandıkları bir nokta bulunmaktadır. Ancak 1960'larla beraber gözlemlenen ve kuramcının pozisyonunu açıkça ortaya koymasını ve karşı cenah olarak tanımladığı geleneği eleştirdiği durumun klasik çağda da yaşandığını söylemek olanaklı değildir. Bu kuramcılar için öncelik, şüphesiz, endüstri ve Fransız devrimleri gibi büyük toplumsal olaylara şahitlik etmiş bir çağdan sonra sosyal gerçekliğe dair gözlemledikleri olguları *anlayabilmek* olmuştur. Bu itibarla sahip oldukları bakış açısı çoğunlukla tarihsel ve şüphe

götürmeyecek biçimde de bütünleştiricidir. Odaklandıkları konu, ne doğrudan *yapıların aktörler üzerindeki belirleyiciliği* ne de bu yapılar karşısında *bireysel ya da kolektif aktörlerin eyleyenlik kapasiteleridir*. Ulaşmak istedikleri nokta şüphesiz, yaşadıkları çağın yegâne gerçekliği olan *modernizmin* anlaşılmasına katkı sağlamaktan ibarettir (Mouzelis, 2008; Ryan, 2005a, 2005b).

Açık bir biçimde pozisyon almamasına ve çağına dair sosyal gerçekliği anlamaya çaba göstermesine karşın zımnen sahip olduğu pozisyona istinaden *Durkheim*, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren *yapısalcı* geleneğin içerisinde yer alan kuramcılar için merkezi bir yer teşkil etmiştir. Bu gelenekteki çalışmacılar tarafından kullanıldığı haliyle *yapı*, toplumun, insan anatomisindeki karşılığı ile, *iskeletine* denk gelmektedir. Nitekim *Durkheim*'ın kimi çalışmalarında toplumun, üyelerinin eylemlerinin, düşüncelerinin ve hatta duygularının üzerinde onları biçimlendiren ve sınırlandıran dışsal bir olgu olarak resmedildiği açıkça ortadadır. Bu, şüphe götürmeyecek bir biçimde, her türden nedensellikte, bireysel yahut kolektif eyleyenliğin karşısında toplumun ve ona özgü yapıların rolünün ön planda tutulduğu bir perspektife işaret etmektedir (Stones, 2004, 2007).

Diğer tarafta, yine açıkça pozisyon almamasına rağmen *Weber*'in, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren *eyleyenci* geleneğin içerisinde yer alan kuramcılar için paradigmatic bir temel oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim günümüzde de etkisi süren *Weberyan* gelenek içerisindeki kuramcılar, bireylerin rollerini ön plana taşıyan kavramsallaştırmaları yüceltirken, onların eylemlerini ve eyleyenlik kapasitelerini yok sayan yahut yeterince vurgulamayan toplum açıklamalarını reddetmektedirler (Stones, 2004, 2007).

Lopez ve Scott'a (2000) göre *yapı* için, her ikisi de *Durkheimyan* gelenekten türemiş, iki önde gelen kavramsallaştırmadan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, yapıların *ilişkisel* taraflarını ön plana alan açıklamadır. Toplumsal işbölümü içindeki karşılıklı güven olgusu ile karakterize edilen bu dayanışma ağları tipik olarak *akrabalık*, *din*, *ekonomi* ve *devlet* gibi özelleşmiş toplumsal ilişki ağları içinde kümelenmektedir. *Durkheim*, bunları *kolektif ilişkiler* olarak adlandırmaktadır. Benzer biçimde *Georg Simmel*, toplumu, toplumsal biçimlerin ve etkileşimlerin dinamik bir karması olarak tanımlamakta ve ilişkileri ön plana çıkartmaktadır. Yine *Norbert Elieas* da

biçimsel sosyolojisinde, bireylerin içerisinde var olmak zorunda oldukları ilişki ağlarını ön plana almıştır. *Pierre Bourdieu* da toplumsal gerçekliğin kendisini üreten ve mevcudiyetini sağlayan toplumsal ilişkilerden soyutlanarak incelenmesine şiddetle karşı çıkmıştır.

Yapı olgusunun kavramsallaştırılmasında *Durkheimyan* gelenek içerisinde türeyen ikinci akım ise *inançların, değerlerin, sembollerin, fikirlerin ve beklentilerin* toplumun üyelerinin karşılıklı bilgi birikimlerini biçimlendirdiği ve onları bu suretle toplum içerisinde konumlandığı noktasından hareket eden *kurumsal* anlayıştır. *Talcott Parsons* ve *Robert K. Merton* geleneğinden gelen yapısal işlevselci akımın yapıya dair bu kavramsallaştırmayı *sosyal kurumlar* başlığı altında işledikleri görülmektedir. Diğer bazı yazarlarda ise paralel bir kavram olarak *kültürel örüntüler* ön plandadır. *Parsons*'un odağı, eyleyenlerin içerisinde doğdukları ve daha çocukken sosyalleşme süreci ile benimsedikleri kurallar ve normatif beklentiler ile daha sonra yetişkin hale geldiklerinde kabullendikleri çeşitli roller ve pozisyonlardır. Kurumlar kavramsallaştırması altında roller ve normlar üzerine yapılan çalışmalara, farklı başlıklar ve gelenekler içerisinde, örneğin yeni-işlevselcilik içerisinde *Jeffrey Alexander*'da ve yeni-kurumsalcılıkta *Powell* ve *DiMaggio*'da rastlanmaktadır. Ayrıca, eyleyenleri yapıların salt taşıyıcıları olarak gören *Claude Levi-Strauss*, *Roland Barthes* ve *Louis Althusser*'i ve *söyleme dayalı* rejimlerin ve çok yönlü güç ilişkilerinin kuşatıcı kuvvetleri ve uygulamaları ile eyleyenliğin ve öznenin öldüğü sonucuna varan *Michel Foucault*'yu da bu gelenek içerisinde saymak mümkündür (Stones, 2007).

Yapısalcılar perspektifinden bakıldığında, bireylerin sahip oldukları amaçlar, çıkarlar ve değerler ile bunların içerikleri de dâhil olmak üzere insana dair *tüm varlık telakkisi*, ancak içerisinde yaşadıkları toplumsal dünya sayesinde oluşmuş ve dolayısı ile de yine toplumsala dair bilinenlerle açıklanabilecek özelliktedir. Hatta öyle ki, özellikle *modernizm* ile birlikte popülerleşmiş bir kavram olan *bireyselliğin kendisi* dahi modern sanayi toplumuna dair bildiklerimizle açıklanabilir niteliktedir.

Kuşkusuz bu perspektifin, toplumu, bireylerden bağımsız ve bireyi *tamamen yok sayan* bir bakış açısı ile irdelediğini söylemek insafsızca olacaktır. Yapısalcılara göre toplum, elbette ki, bireyler olmaksızın var olamaz; ancak, her halükarda toplum, bu bireylerin bir toplamı değil, bireyler arasındaki ilişkilerden

ortaya çıkan realiteler örüntüsüne işaret eder. Dolayısı ile topluma dair bildiklerimiz de bireylerin sahip oldukları nitelikler ve bunların toplamının değil, bireyler arasındaki ilişkiler örüntüsünün kendisinin bir sonucudur. Dolayısı ile denilebilir ki, yapısalcı paradigma, bireyler arasındaki ilişkiler boyunca oluşagelmiş örüntüleri ya da yapıları *inceleme nesnesi* olarak kabul eden bir damara işaret eder. Çoğunlukla bu inceleme nesneleri *sınıflar, devlet, aile, meslekler* gibi olgular olarak karşımıza çıkar (Walsh, 1998).

Peşinen kabul etmek gerekir ki yapısalcılar tarafından inceleme nesnesi olarak kabul edilen toplumsal olguların somut olarak gözlemlenmesi her zaman kolay olmaz. Ancak, şüphe yok ki, bu toplumsal örüntüler ve yapılar, *ilişkileri ile kendilerini oluşturan* bireylerin *davranış ve uygulamalarında* gözlemlenebilir bir hal alırlar. Yapısalcı perspektifin de kuvvetle savunageldiği üzere, bireyler, bu yapısal olguların sınırlayıcılığı çerçevesinde davranış ve uygulamalara sahip olduklarından, bunlar arasındaki benzeşme ve ayrılmalar nezdinde *yapılar*, gözlemlenmesi mümkün *toplumsal inceleme nesneleri* haline gelirler. Bu bağlamda, yapısalcı kuramlar içerisinde, örneğin *Marksist* bakış açıları, toplumsal ilişki örüntüleri nezdinde özellikle üretim ilişkileri ve ekonomik temelli açıklamalara meylederken, *Durkheimyan* gelenek çizgisindeki perspektiflerle özellikle *işlevselciliğin*, kültürel olgulara odaklandıkları gözlemlenmektedir. Bu suretle, ister üretim temelli ve ekonomik, ister kültürel öğelere odaklanmış olsunlar yapısalcılığa yakın tüm bu bakış açılarında toplumsal olana dair *varlık telakkisinin* bireyden görece bağımsız ve *nevi şahsına münhasır (sui generis)* yapılarla açıklanması gayreti ön plana çıkmaktadır. Bu da doğal olarak, toplumsal eylemde failiğin bireylerden ziyade yapıları vurgulayan bir perspektifle açıklanmasını ortaya çıkartmaktadır (Cohen, 1968; Walsh, 1998).

Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ön plana çıkan ve yapısalcıları, *eyleyenlerin, yapısallaşmış örüntülerin oluşumları, değişimleri ve yeniden üretimleri hususunda sahip oldukları rolleri* açıklama gücünden yoksun bulan *eyleyen kuramcılarının* da genel anlamda iki ana okul içinde kümelandikleri görülmektedir. Bunlardan ilki, *George Herbert Mead, Herbert Blumer ve Erving Goffman* gibi kuramcılarca öne çıkartılan ve esas olarak *pragmatizm ve sembolik etkileşimcilik* geleneğinden beslenen çalışmalardır. Diğeri ise, esasen *neo-Kantian ve fenomenolojik* gelenekten beslenen *Alfred Schutz, Peter Ludwig Berger, Thomas Luckmann ve Harold Garfinkel* gibi

düşünürlerin eserlerinde ön plana çıkan fikirlerdir. Bu kuramcıların ortak amaçları, yapıların eyleyenler üzerindeki sınırlandırıcılığını sorgulamak ve eyleyenlik ile insan eyleminin içsel görünümünün ortaya çıkartılabilmesini sağlamak olarak ifade edilebilir (Stones, 2007).

2.2. Örgüt Kuram(lar)ı ve Yapı-Eyleyen İkiliği Bağlamındaki Konumları

Yaklaşık olarak, 1800'lerin sonlarından itibaren, bir çalışma alanı olarak görünür olmaya başlayan örgüt kuram(lar)ının (Üsdiken & Leblebici, 2001), yüz yılı aşkın süre içerisinde birbirinden farklılaşan evreler geçirdiği görülmektedir (Sargut & Özen, 2007). 1950'lere değin, önemli ölçüde uygulamacıların çabaları ile farklı disiplinlerden beslenen bir alanken, 1970'lere kadar ki süreç içerisinde koşul bağımlılık kuramının baskınlığı ile anılan bir disiplin halini aldığı anlaşılmaktadır. 1970 ile 1990 arası dönem, sosyal bilimlerin pek çok alanından yansımalarla önemli boyutta bir çeşitlenmeye şahitlik ederken, 1990'larla birlikte bu çeşitlenmenin yerini yeniden bütünleşme çabalarına bırakmış olduğu görülmektedir (Sargut & Özen, 2007; Üsdiken & Leblebici, 2001).

Geride bırakılan bu bir asrı aşan süre içerisindeki *oluşum, çeşitlenme ve bütünleşme süreçleri*, özellikle *yönetim, sosyoloji ve psikoloji* disiplinlerinin etkisi altında biçimlendiği açıkça gözlemlenen örgüt kuram(lar)ının, yönetim-bilim, makro-mikro ve yapı-eyleyen gibi bizatihi alanın ontolojik ve epistemolojik temellerini de sorgulama nesnesi haline getirenler başta olmak üzere, pek çok gerilime ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Üsdiken & Leblebici, 2001). Kimi zaman Kuzey Amerika-Avrupa karşılaşmasını da tetikleyen bu gerilimlerin, bir yanıyla alanı uzlaşının çok az olduğu bir görünüme büründürürken (Üsdiken & Leblebici, 2001), bir yanıyla da üretkenliğe hizmet eden bir zemini mümkün hale getirdiği belirtilebilir.

Yazında, örgüt kuram(lar)ını paradigmatik varsayımlar altında sınıflandıran çalışmalara rastlamak mümkün olmakla birlikte, bunlardan en fazla ilgi çeken, Burrell ve Morgan'a (1979) ait olanıdır (Hassard & Cox, 2013). Diğer çalışmalar içerisinde, kuramları, *analiz düzeyleri* bağlamında sınıflandıran Astley ve van de Ven'i (1983), kavramsallaştırmanın kaynağı ve baskın toplumsal söylemler karşısındaki konumlarına göre sınıflandıran Deetz'i (1996), örgütleri tanımlama biçimlerine göre sınıflandıran Scott'ı (1998), kuramların

ekonomik veya sosyolojik temelli olmalarına göre sınıflandırmaya tabi tutan Swedberg'i (2003) ve örgütlerin değişim karşısındaki tutumlarına göre sınıflandırmayı tercih eden Lewin ve Volberda'yı (2003) saymak mümkündür (Sargut & Özen, 2007).

Sargut ve Özen (2007), bu çalışmaların tamamında ortaya konulan varsayımları göz önünde bulundurarak örgüt kuramlarını karşılaştırdıkları çalışmalarında, derece farklılıkları olmakla birlikte *koşul bağımlılık*, *kaynak bağımlılığı*, *örgütsel ekoloji*, *yeni kurumsal* ve *işlem maliyeti* kuramlarının tamamının, Burrell ve Morgan'ın (1979) sınıflandırmasındaki tabirle *düzenleme sosyolojisine* yakın olduklarını tespit etmişlerdir.

Tablo 1'de de görülebileceği üzere, Sargut ve Özen'in (2007) inceledikleri örgüt kuramlarının tamamına yakını *ontolojik varsayım* açısından *realizm*, *epistemolojik varsayım* açısından ise *pozitivist* damara yakın konumlarda bulunmaktadır. Ontolojik ve epistemolojik varsayımlar nezdinde bu kuramlar arasındaki tek istisna, *ontolojik bakımdan kurulmuş bir gerçekliğe*, *epistemolojik açıdan ise özneler arasında cereyan eden bir nesnellığe* işaret etmesi bakımından *yeni kurumsal kuram* olarak karşımıza çıkmaktadır. *İnsan doğasına dair varsayımlar* bakımından, *koşul bağımlılık* ve *örgütsel ekoloji* kuramları *belirlenimciliğe* işaret ederken, *kaynak bağımlılığı* ile *işlem maliyeti* kuramları *indirgemeci* bir yapıya sahiptir. Bunların dışında *yeni kurumsal kuram*, *insan doğasına dair varsayımlar bakımından da farklılaşmakta* ve *etkileşimci* bir perspektifi benimsemektedir. Metodolojik açıdan, yine *yeni kurumsal kuram* dışındaki bütün kuramlar *nomotetik* gelenekten beslenmekteyken, *yeni kurumsal kuramın* toplumsal gerçekliğin kuruluşunu *anlama (ideographic)* çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır (Sargut & Özen, 2007).

Tablo 1'de açıkça görülebileceği üzere, *düzenleme sosyolojisinden* beslenen tüm bu kuramlar içinde yalnızca *yeni kurumsal kuram* sosyal bilimlerin doğasına dair sahip olduğu perspektife bağlı olarak *yorumlayıcı sosyoloji* geleneğine yakın bir konumda yer almaktadır.

Tablo 1.

Örgüt Kuramlarının Karşılaştırılması

Karşılaştırma Kıstasları	Koşul Bağımlılık	Kaynak Bağımlılığı	Örgütsel Ekoloji	Yeni Kurumsal	İşlem Maliyeti
1. Ontolojik varsayım	Gerçekçilik	Gerçekçilik	Gerçekçilik	Kurulmuş gerçeklik	Gerçekçilik
2. Epistemolojik varsayım	Pozitivist	Pozitivist	Pozitivist	Özneler arası nesnellik	Pozitivist
3. İnsan doğası	Belirlenimci	Kısmen İndirgemeci	Belirlenimci	Etkileşimci	Kısmen İndirgemeci
4. Metodolojik varsayım	Açıklamak	Açıklamak	Açıklamak	Anlamak	Açıklamak
5. Dayandığı toplum kuramı	Düzen (Uzlaşma)	Düzen (Uzlaşma)	Düzen (Uzlaşma)	Düzen (Uzlaşma)	Düzen (Uzlaşma)
6. Analiz düzeyi	Mikro (örgüt)	Meso (örgütün ilişkileri)	Makro (örgüt topluluğu)	Makro (örgütsel alan)	Mikro (iktisadi işlemler)

Kaynak: Sargut ve Özen, 2007, s. 21'den türetilmiştir.

Temellerini dayandığı *toplumsal inşacılık* paradigması (Berger & Luckmann, 1966) ile birlikte düşünüldüğünde bu durum *yeni kurumsal kuram* bakımından anlaşılabilir görülmektedir. Ancak, örgüt kuramlarının yazında mevcut çalışmalar nezdinde *analiz düzeyleri* bakımından incelenmesiyle ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Sargut ve Özen'in (2007) yaptıkları karşılaştırmaya göre, *yeni kurumsal kuram* analiz düzeyi bakımından *makro* bir perspektifi benimsemiş görünmektedir. Üzerinde yükseldiği *toplumsal inşacılık paradigması* ve onun da temellerini oluşturan *sosyolojik fenomenoloji* geleneği açısından düşünüldüğünde ise, *yeni kurumsal kuramın* yazında analiz düzeyi bakımından *yapısalcı ve makro* bir kuram olarak yer alması *paradoksal* bir konumlanma olarak değerlendirilebilir. Zira ne *sosyolojik fenomenoloji* geleneği ne de *toplumsal kurmacılık paradigmasının* salt *yapısalcı ve makro* çözümlemeleri örgütleyen perspektifler olmadıkları bilinmektedir.

Çalışmanın esas çalışma nesnesini de oluşturması bakımından, bundan sonraki bölümde öncelikle, *yeni kurumsal kuramın* temellerini oluşturan *sosyolojik fenomenoloji* geleneği ve *toplumsal kurmacılık paradigması* üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacaktır. Böylelikle kuramın temelinde yer alan felsefi perspektif ve paradigmalar anlaşılmalı çalışılacaktır. Daha sonra kuramın

kendisi üzerinde yoğunlaşılacak ve bu suretle, *yapı-eyleyen ikiliği* çerçevesinde sahip olduğu perspektif, tarihsel bir bakış açısı ile değerlendirilecektir.

2.3. Kurumsal Kuram

2.3.1. Felsefî Temeller

Özellikle 1970'ler itibari ile örgüt kuramlarında gözlemlenen çeşitlenme süreci içerisinde ortaya çıkan (Üsdiken & Leblebici, 2001) ve bu tez çalışmasının da omurgasını oluşturan *kurumsal kuram* paradigmatik temellerini *toplumsal inşacılık (social constructionism)* (Berger ve Luckmann, 1966) olarak isimlendirilen sosyal kurama dayandırmaktadır (Zucker, 1977).

Peter Ludwig Berger ve *Thomas Luckmann* tarafından temelleri büyük ölçüde, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge (Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi)* isimli kitaplarında oluşturulan *toplumsal inşacılık* paradigmasının daha sonra yine özellikle de Berger'in çalışmaları ile geliştirildiği görülmektedir.

1920'li yılların sonlarına doğru doğan *Berger* ve *Luckmann*, her ikisi de Avrupa kökenli (*Berger*, Viyana; *Luckmann*, Jesenice, Slovenya doğumludur) olan akademisyenlerdir. Bunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra New York'ta New School for Social Research'te bir diğer Avrupa kökenli sosyolog olan *Alfred Schutz*'un danışmanlığında çalışmış olmaları da diğer ortak noktalarını oluşturmaktadır. *Alfred Schutz*, *felsefî fenomenolojiye* duyduğu ilgiye paralel olarak (ki kendisi bu ekolü geliştiren *Edmund Husserl*'in öğrencisidir) sosyoloji disiplini içerisinde *fenomenoloji* geleneğinin temellerini atmıştır. *Berger* ve *Luckmann*'ın da öğrencileri oldukları *Alfred Schutz*'dan önemli ölçüde etkilendikleri ve *toplumsal inşacılık* paradigmasını oluştururken esas olarak *sosyolojik fenomenolojiye* yaslandıkları görülmektedir.

Fenomenoloji, en genel anlamıyla, *insanoğlunun gündelik yaşamında kendisine rehberlik eden ve herhangi bir sorgulamaya tabi tutmaksızın verili olarak kabul edilen bilgi birikiminin* ya da diğer bir söyleyişle *sosyal gerçekliğin doğasını anlamaya çalışan felsefi bir ekoldür* (Srubar, 2005).

Fenomenolojik düşünce sistematiğine göre içinde yaşadığı dünya ile duyuları vasıtası ile ilişki kuran insanoğlu için, bu ilişki süreci içerisinde algılananın dışında başka hiçbir somut yahut soyut gerçeklikten bahsedilmesi

olası değildir. İnsanlar duyuları vasıtası ile algıladıkları somut yahut soyut öğeleri "*fenomenler*", yani *anlamalı olgular*, haline getirerek inşa ederler. Dolayısı ile insanoğlu için *gerçeklik* olarak algılanan her türden olgu ancak insanın *yönelimselliği* yani o gerçekliğe dair olgulara yüklediği *anlamlar* sayesinde *içerik kazanarak* gerçeklik halini alır.

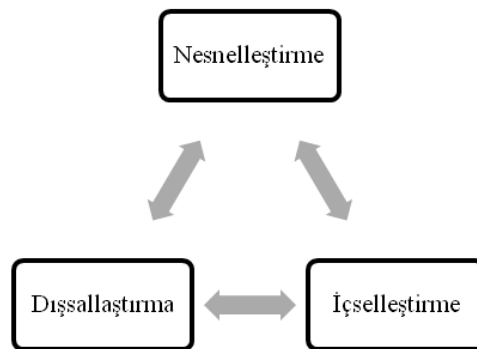
Berger ve Luckmann'ın (1966) geliştirdikleri *toplumsal inşacılık* paradigması, kitabın başlığından da anlaşılabilirce üzere, *gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği* ve *bilgi sosyolojisinin esas konusunun bu sürecin incelemesi olduğu* tezi üzerine bina edilmiştir. Yazarlar *gerçeklik* ile *irademizin dışında bağımsız olarak varlığını sürdüren fenomenlerin sahip olduğu niteliği*, *bilgi* ile de *bu fenomenlerin gerçekliğine dair sahip olunan birikimi* kast etmektedirler. Kendi pozisyonlarını ve sosyologların sahip olması gereken pozisyonları, *kendi gerçekliğini ve bilgisini verili olarak kabul edip bundan ötesini kendine dert etmeyen sokaktaki adamla, mesleki olarak hiçbir şeyi verili olarak kabul etmemeye meyilli filozof* arasında bir yerde konumlandıran yazarlar için, mevcut bilgi birikimin niteliğine (doğru, yanlış, tutarlı, tutarsız, vs.) bakmaksızın bu birikimin oluşturulması, korunması, sürdürülmesi ve değiştirilmesi süreçlerine odaklanılması temel gerekliliğe işaret eder. Diğer bir deyişle sosyologlar, gerçekliğin sosyal inşasını incelemekle ilgilenmelidir ve bilgi sosyolojisi toplumda *bilgi* yani *gerçekliğe dair sahip olunan birikim* namına kabul edilen her olguyu analiz etmelidir.

Bu suretle, *Durkheim* geleneğinden gelen ve toplumsal olguların *nev-i şahsına münhasır (sui generis)* özelliklere haiz yapılar olarak görülmesi ve incelenmesi gerektiğini vurgulayan paradigma ile *Weber* geleneğinden gelen ve toplumsal eylemin *öznel* ve *bilişsel* özelliklerine vurgu yapan paradigmanın *toplumsal inşa* kuramında birbirini tamamlar nitelikte bir araya getirildiği görülmektedir. Buna göre, toplumu *kurumlardan* örülü bir yapı olarak gören *toplumsal inşacılık perspektifi*, bu yapının, *bireye her ne kadar büyük ve anlaşılması güç görünse de, insani olarak üretilmiş ve inşa edilmiş bir nesnellik içerdiğini de yadsınamakta; ancak bununla birlikte, insani olarak üretilmiş ve tarihsel süreç içerisinde nesnelleşmiş kurumların varlığının ontolojik olarak insandan bağımsız bir statüde düşünölemeyeceğini* de savunmaktadır. Bu noktada, bireyin üretmeye yetkin olduğu yapıları daha sonra *nesnel* ve hatta *insanüstü kurumlar* olarak algılaması her ne kadar paradoksal bir duruma işaret

ediyorsa da, kendi ömrünün çok ama çok ötesine varan tarihsel bir nesnelleşme süreci, birey ile kurumlar arasındaki üretim-yeniden üretim esasına dayalı diyalektiğin görmezden gelinmesini engellemektedir (Berger ve Luckmann, 1966).

Toplumsal kurmacılık paradigmasına göre, sosyolojik yaklaşım, toplumsal olarak inşa edilen ve daha sonrasında da toplumu biçimlendiren bilgi birikiminin genel kabul görmüş ve kurumsallaşmış bir gerçeklik haline gelmesi sürecinin tamamı üzerinde odaklanan bir disipline işaret etmelidir (Berger ve Luckmann, 1966). Buna göre, insanlar, gündelik yaşamları içerisinde yaşadıklarına belirli anlamlar yüklerler ki, bunlar öznel olduğu kadar nesnel, nesnel olduğu kadar da öznelirler. Öznelirler, zira, ancak bireyin anlamlandırabildiği ölçüde ifade gücüne sahiptirler ve gerçekleştirirler. Nesnelirler, çünkü toplumsal olarak inşa edilmiş olmalarına karşın bir insan ömrünün çok ama çok ötesine varan tarihsel bir süreç içerisinde kurumsallaşmışlardır.

Berger ve Luckmann'ın (1966) kuramsallaştırma çabaları içinde öznel ve nesnel gerçekliğe beraberce yer vermiş olmaları fenomenoloji içerisindeki konumlarını da mikro ve makro analiz düzeylerinin beraberce ele alınabildiği meta-kuramsal bir seviyeye çıkartmaktadır. Söz konusu meta-kuramsal çözümleme kendi kullandıkları kavramlarla *dışsallaştırma*, *nesnelleştirme* ve *içselleştirme* biçiminde ifade edilen süreçlerin *diyalektik* tezahüründe gözlemlenir.

Şekil 1. Toplumsal insanın diyalektiği

Kaynak: Berger ve Luckmann (1966)'dan türetilmiştir.

Toplumsal inşa sürecinin aşamalarından ilki olan *dışsallaştırma* (*externalization*), bireysel ve kolektif aktörlerin kendi eylemleri ve etkileşimleri ile

toplumsal dünyalarını oluşturdıkları bir nevi *üretim aşamasına* (Wallace & Wolf, 1995) işaret eder. Buna göre, hali hazırda yaşamakta olduğumuz toplumsal dünya tarihsel olarak bir insan ürünüdür ve bu yapısıyla geçmişte kalan insan eylemlerinin ve etkileşimlerinin bir sonucudur. Diğer taraftan, söz konusu gerçekliğin gelecekte sahip olacağı konum ise doğrudan bizim şu anki eylem ve etkileşimlerimizin sonucu olarak ortaya çıkacaktır. O halde, dışsallaştırma olgusu ile bireydeki *toplumsal yapıyı inşa etme yetisine* işaret eden Berger ve Luckmann (1966), aynı zamanda ve dolayısı ile, söz konusu *yapıyı sürdürme ve yeniden inşa etme ya da değiştirme özelliğini* de yine bireylere yüklemektedir. Dışsallaştırma olgusu esasen *şimdi ve burada (here and now)* olmaya vurgu yapan bir basamağa işaret etmektedir. Dışsallaştırma süreci ile sosyal gerçekliği inşa eden insanoğlu için bu süreç içerisinde girilen aktiviteler *o an* ve *o mekân* için açıklanabilir niteliktedir. O an ve o mekân sınırları dâhilinde dışsallaştırma, yani üretim süreci, boyunca yer almış bireyler için diyalektik sürecin diğer aşamalarına geçilse dahi konunun temel saiklarına vakıflık olasıdır.

Toplumsal inşa sürecinin diyalektik yapısını oluşturan ikinci kavram *nesnelleş(tir)me (objectivation)* olgusudur. Bu aşama, dışsallaştırma aşamasında insanoğlu tarafından üretilen ve tüm ayrıntıları ile *şimdi ve burada* olan olguların, bu noktadan sonra *verili ve orada* haline gelmesini ifade eder. *Nesnelleşme* olgusu insanoğlunca üretilmiş sosyal gerçekliğin daha sonraki nesillere aktarılması demektir. Bu aktarım nedeniyledir ki artık yeni nesil için söz konusu gerçeklik *şimdi ve burada* olma özelliğini artık kaybetmiş, *verili ve orada* olan bir görünüme bürünmüştür. Gerçekten de yeni nesiller için sosyal gerçekliğe dair *alışkanlıklar* halini almış pek çok unsur sanki onlar da günün birinde insan aktivitesinin bir sonucu olarak üretilmemişler gibi *verili ve orada* olarak kabul edilir.

Nesnelleşme süreci birbirini takip eden dört aşamadan oluşur. İlk aşama *kurumsallaşma (institutionalization)* aşamasıdır ki burada bireylerce uygulamaya konulan anlamlı davranışlar birer *alışkanlık ve rutin* halini alırlar. İnsanoğlu yaradılışı itibari ile her gün karşılaşılabileceği sorunlar için birer reçete mahiyetinde alışkanlıklar ve rutinler geliştirmeye meyillidir. Bu nedenle önceleri karşılaşılan spesifik problemler karşısında düşünülerek uygulamaya konulmuş kimi davranışlar bir noktadan sonra üzerinde düşünülmeden uygulanmaya

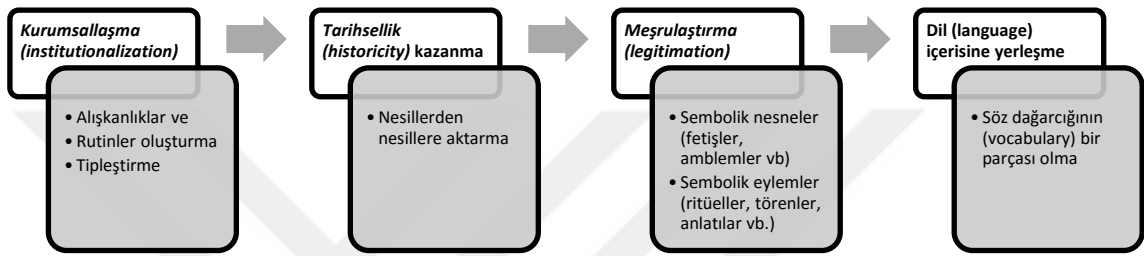
başlanabilen alışkanlıklar ve rutinler halini alırlar.

Nesnelleşme sürecinde ikinci aşama *tarihsellik (historicity)* kazanmadır. Bu aşamada, daha evvel alışkanlıklar ve rutinler haline gelmiş davranışlar kendilerini *üreten (dışsallaştıran)* nesillerden daha sonraki nesillere geçer. Bu suretle bir önceki aşamada üreticileri için *şimdi ve burada* olan ve her an rasyonel gereksinimlere istinaden değiştirilebilecek olan uygulamalar *daha yoğun, daha katı, verili ve orada* bir hale gelirler. Yeni nesiller söz konusu uygulamaların hangi zorunluluktan ötürü ortaya çıktığı ve neden *alışkanlıklar ve rutinler* haline geldiği hususunda bilgi sahibi olmadığı gibi çoğu kez bu konuda meraklı da değildirler. Onlar için bu *alışkanlıklar ve rutinler* içerisine doğulan sosyal gerçekliğe dair bilgi birikiminin *sorgusuzca kabul edilen* parçalarını oluşturmaktadır.

Kabul etmek gerekir ki insanoğlu, alışkanlıklar ve rutinler halini alarak kurumsallaşmış ve nesilden nesile aktararak tarihsellik kazanmış olsa *verili ve orada* olarak içerisine doğduğu uygulamaları zaman zaman *sorgulama* eğilimindedir. Bu nedenledir ki kurumsallaşmış ve tarihsellik kazanmış olan uygulamaların *meşruluğunun* devam ettirilmesi ve sapmaların önlenerek yeniden üretim mekanizmalarının devamının sağlanması için kimi bilişsel süreçlere ihtiyaç duyulur. Sembolik nesneler (fetişler, amblemler vb) ve eylemler (ritüeller, törenler, anlatılar, vb.) vasıtasıyla gerçekleştirilen bu aşama *meşrulaştırma (legitimation)* aşamasıdır.

Nesnelleşme sürecinde geline son aşama ise alışkanlıklar ve rutinler halini alarak kurumsallaşmış, nesilden nesile aktararak tarihsellik de kazanmış ve sembolik nesneler (fetişler, amblemler vb) ve eylemler (ritüeller, törenler, anlatılar, vb.) vasıtası ile meşruluğu pekiştirilmiş uygulamaların manaları ile *dil (language)* içerisinde yerleşik bir hal alması ve *söz dağarcığının (vocabulary)* bir parçası olmasıdır. İnsan, içerisine doğduğu ve bir yandan da toplumsal olarak inşa etmeyi sürdürdüğü dünya ile olan ilişkisini bu inşa sürecini oluşturan diyalektik süreçlerin (dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleştirme) tamamında kullandığı *dil (language)* ve *söz dağarcığı (vocabulary)* vasıtası ile gerçekleştirirken, yine bir insan ürünü olduğu şüphe götürmeyen *dilin (language)* sınırlayıcılığı çerçevesinde hareket etmektedir. Sözcüklere yüklenen anlamların nitelikleri ve içerikleri, gerek somut gerekse soyut tüm insanî üretimler bakımından, davranış ve uygulamaların nesillerden nesillere aktarımı

noktasında, bunların herkes için *verili* ve *orada* olmasının sağlanmasında ve daha da sonra *sembolik nesnelere* (*fetişler, amblemler vb*) ve *eylemlere* (*ritüeller, törenler, anlatılar vb.*) konu edilebilmesinde hayati önem arz etmektedir. Dolayısı ile denilebilir ki *dil (language)* ve *söz dağarcığı (vocabulary)*, *nesnelleşmenin* önemli bir parçası olduğu kadar toplumsal inşa sürecinin diyalektik unsurlarının tamamı için fevkalade öneme haiz bir unsur olarak anlaşılmalıdır.

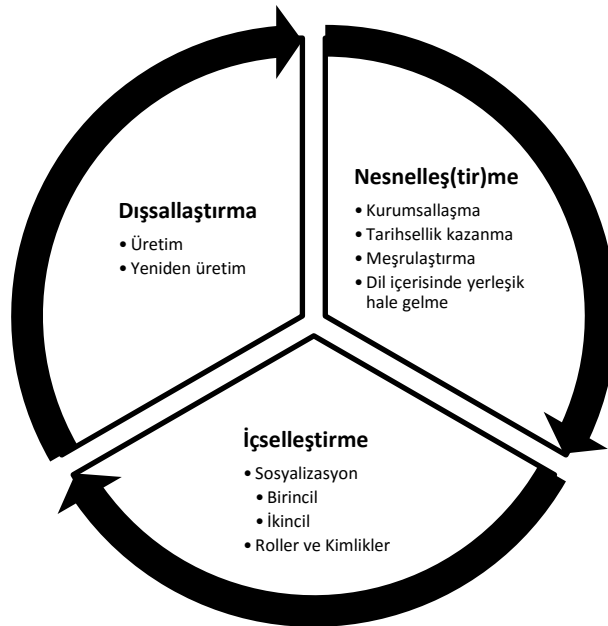
Şekil 2. Nesnelleşmenin (objectivation) aşamaları
Kaynak: Berger ve Luckmann (1966)'dan türetilmiştir.

Özel olarak *nesnelleşme* sürecinin ve genel anlamda *toplumsal inşa fikrinin tamamının* anlaşılabilmesi açısından önemli bir diğer kavram ise insanoğlunun sahip olduğu doğal bir nitelik olan *şeyleştirme (reification)* özelliğidir. Buna göre birey, bir noktadan itibaren, nesnelleşmiş toplumsal olguları, bunların tamamı tarihsel süreç içerisinde yine insanoğlunca üretilmiş gerçeklikler değilmiş gibi kabul edip kendisine dışsal bir mahiyette konumlandırarak *şeyleştirmeye* meyillidir. Bu suretle birey, tamamı insanî ürünler olan toplumsal olguları sanki bunlar *doğa gerçekleriymiş, evrensel (cosmic) yasaların sonuçlarıymış* ya da *ilahi hikmetin tecellileriymiş* şeklinde görmeye yönelmektedir.

Toplumsal inşa sürecinin diyalektik yapısını oluşturan son kavram ise *içselleştirme* olgusudur. İçselleştirme, insanoğlunun kendi ürettiği (dışsallaşma) toplumsal olguların *nesnelleştikten* (yani *kurumsallaştıktan, tarihsellik kazanıp meşrulaştıktan ve toplumsal söz dağarcığında yer edindikten*) ve *şeyleştirildikten* sonra, *orada ve verili (nesnel)* yapılar halini alarak, bu kez kendini oluşturan *öznel bilincin* bireysel yapılarını *sınırlaması ve belirlemesi* sürecine işaret etmektedir. Bir anlamda *sosyalleşme* olgusuna işaret eden bu

aşamada izlenen, topluma dair nesnel(leşmiş) gerçeklikle bireye özgü öznel dünyanın arasında bir simetri kurulmasından ibarettir. Bebeklik ve çocukluk döneminde bireyin, etrafında yer alan *önemli diğerleri* ile etkileşimi ile ortaya çıkan *birincil sosyalizasyon* ve hayatının daha sonraki aşamalarında diğer toplumsal etkileşimler boyunca maruz kaldığı *ikincil sosyalizasyon* süreçleri süresince birey, toplumsal nesnel gerçeklik bakımından üzerinde mutabakat sağlanmış ve tartışılması pek de gerekmeyen *roller* ve *kimlikler* ile bunlara dair gereklilikler çerçevesinde *yönlendirilerek* kendi öz yaşam öyküsünü oluşturmaktadır (Berger ve Luckmann, 1966).

Bu noktaya kadar anlatılanlardan, sosyalleşme sürecinin her zaman ve her halükarda nesnelleşmiş her olgu için tam anlamıyla gerçekleştiği (ya da başarılı olduğu) anlamı çıkarılmamalıdır. Zira, Berger ve Luckmann'a (1966) göre, nesnel(leşmiş) olgularla bireysel öznel olgular arasındaki göreceli asimetriye işaret eden eksik sosyalleşmeyi de göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin, birincil ya da ikincil sosyalleşme süreçlerinde *anlamli diğerleri* arasında gözlemlenen kimliksel heterojenlik pek tabi sosyalleşen birey açısından belirli sosyal olgular nezdinde eksik sosyalleşmenin ve içselleştirmenin tetikleyicisi olabilir.

Şekil 3. Toplumsal inşanın diyalektiğinin unsurları
Kaynak: Berger ve Luckmann (1966)'dan türetilmiştir.

Gelinen noktada, *toplumsal kurmacılık paradigmasının* temelini oluşturan üç aşama olan *dışsallaştırma*, *nesnelleştirme* ve *içselleştirme* her birini oluşturan unsurlarla beraber anlaşılmaya çalışılmış bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, toplumsal inşacılık paradigmasına göre, *dışsallaşırken toplum, insanî bir üründür. Nesnelleşirken ise, nev-i şahsına münhasır/verili ve orada (sui generis) bir hale bürünür. İçselleştirme* süreci boyunca artık *insan, toplumun bir ürünü* haline gelir. Bu suretle insanoğlu esasen kendi ürettiği ancak sonrasında bu doğasını tamamen unuttuğu *toplumsal gerçeklik* içerisinde sahip olduğu bilgi birikimi ile kendi *gündelik hayatını* yaşamakta ve *öz yaşam öyküsünü* biçimlendirmektedir. Burada sözü edilen *gündelik hayatın gerçekliği ve bilgisi* şüphesiz sıradan birey için *olduğu gibi kabul edilen (taken-for-granted)* bir özellikteyken, filozof için baştan sona sorgulanması gereken bir olguya işaret etmektedir. Berger ve Luckmann'a (1966) göre, sosyologun yapması gereken, bu ikisinin arasında bir yerde konumlanarak, toplumsal olarak inşa edilmiş gerçekliğin varlığını, var olduğu şekliyle kabul etmek ve bireylerin gündelik yaşamlarına devam etmelerine ve kendi öz yaşam öykülerini oluşturmalarına rehberlik eden bu bilgi stokunun *oluşturulması, korunması, sürdürülmesi ve değiştirilmesi* süreçlerine odaklanmak olmalıdır.

2.3.2. Kurumsal Kuramın Gelişimi

Esasen 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde kavramsal bir çerçeve ve araştırma geleneği olarak varlığı hissedilen kurumsalcı yaklaşımın, 20'nci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yeniden görünür olmaya başladığı 1970'lere dek, yarım asırlık bir süreçte, gözden düştüğü gözlemlenmektedir (Scott, 2014). Buna karşın, geride bıraktığımız yüzyılın son çeyreğinden itibaren, yeniden görünür olmaktan öte, özellikle de yönetim ve organizasyon yazınına kuramsal anlamda domine ettiğini iddia etmek mümkündür (DiMaggio & Powell, 1991; Greenwood, Oliver, Suddaby, & Sahlin-Andersson, 2008; Haveman & David., 2008; Scott, 2014; Zucker, 1988a). Gözden düştüğü yarım asırlık süre içerisinde, genel anlamda sosyal kuramı özelde de sosyolojiyi ve örgüt kuramını etkisi altına aldığı görülen *indirgemeci (ussalcı, davranışçı ve bireyci)* ve *belirlenimci (yapısalcı ve işlevselci)* geleneklere bir nevi tepki niteliğinde yeniden ortaya çıkan kurumsal yaklaşımın

(DiMaggio & Powell, 1991; Scott, 2014), özellikle de *yapı-eyleyen ikiliği* nezdinde farklı uçlarda yer alan araştırmacıları (Astley & Van de Ven, 1983; Burrell & Morgan, 1979; Child, 1972) bir şemsiye altında toplamaya aday meta-kuramsal bir paradigmatik altyapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Hirsch & Lounsbury, 1997a, 1997b).

Sosyal bilimlerin diğer alanlarına (ör. ekonomi ve siyaset bilimleri) göre, sosyolojide daha istikrarlı bir ilgiye maruz kaldığı açık olan kurumsalcı yaklaşımın kökenlerini Spencer (1876, 1896, 1910), Sumner (1906, 2007) ve Davis'ten (1949) Friedland ve Alford'a (1991); Cooley (1902/1956), Thomas ve Thomas (1928) ve Blumer'den (1969) Hughes'a (Hughes, 1936, 1939, 1958, 1962/1971, 1984); Marx (1844/1972, 1845-1846/1972, 1852/1963), Durkheim (1893/1949, 1901/1950, 1912/1961) ve Weber'den (1904-1918/1949, 1906-1924/1946, 1924/1947, 1924/1968a, 1924/1968b, 1924/1968c) Parsons'a (1934/1990, 1937, 1951, 1953, 1956a, 1956b, 1960), DiMaggio ve Powell'a (1983); Mead (1934) ve Schutz'dan (1932/1967) Bourdieu'ya (1971, 1973, 1977, 1984, 1988), Berger ve Luckmann'a (1966), Meyer ve Rowan'a (1977) ve Zucker'e (1977) kadar dayandırmak mümkün görünmektedir (Scott, 2014). Buradan da anlaşılacağı üzere, pek çoğu paradigmatik olarak farklı konumlarda yer alan bu isimlerin farklı saiklerle de olsa kurumsal yaklaşıma katkıda bulundukları görülmektedir.

Örgüt kuramında kurumsalcı perspektiften gerçekleştirilen en erken katkısı, o yıllarda örgüt kuramları içerisinde başat yaklaşım olarak varlığını sürdüren ve büyük ölçüde *Parsons-Selznick* çizgisinden beslenerek *durağanlık*, *düzen* ve *teknik verimlilik* gibi olgular üzerinde duran *yapısal-işlevselci koşul bağımlılık* geleneğine (Merton, 1936, 1940/1957; Parsons, 1934/1990, 1937, 1951, 1953, 1956a, 1956b, 1960; Selznick, 1949, 1957) karşı *örgütler için bir eylem kuramı (action theory)* öneren Silverman'da (1971) bulmak olanaklıdır. Durkheim'in (1893/1949, 1901/1950, 1912/1961), Schutz'un (1932/1967), Berger ve Luckmann'ın (1966) ve Goffman'ın (1959) çalışmaları ile temellendirdiği bakış açısında Silverman (1971), anlam sistemleri ile bunların toplumsal eylem içerisinde inşa (ve yeniden inşa) süreçlerine odaklanan fenomenolojik ve etnometodolojik (ör. Silverman (1972); Silverman ve Jones (1976)) bir yaklaşımı benimsemektedir. Silverman'ın çalışmalarının Avrupa örgüt yazını üzerinde Amerika'dakine nazaran daha etkili olduğu

anlaşılmaktadır (Scott, 2014).

Gerek Avrupa gerekse Kuzey Amerika yazını açısından, daha sonra kaleme alınan iki makalenin, Meyer ve Rowan'ın (1977) "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth ve Ceremony (Kurumsallaşmış Örgütler: Efsane ve Tören Olarak Biçimsel Yapı)" ve Zucker' in (1977) "The Role of Institutionalization in Cultural Persistence (Kültürel Kalıcılıkta Kurumsallaşmanın Rolü)" başlıklı çalışmalarının, örgüt kuramına kurumsalcı perspektiften yapılan katkı bağlamında daha başarılı olduğu iddia edilebilir. Bu yazarların da çalışmalarını, öncelikle Durkheim'in (1912/1961), ama özellikle de Berger ve Luckmann'ın (1966) kurumlar üzerine analizlerini temel alarak inşa ettikleri; bu suretle, yapısal-işlevselci koşul bağımlılık geleneğinin (Merton, 1936, 1940/1957; Parsons, 1934/1990, 1937, 1951, 1953, 1956a, 1956b, 1960) kurumların oluşumunda "*değer paylaşımı*" olgusunu ön planda tutan bakış açısı yerine fenomenolojik geleneğin (Berger & Luckmann, 1966; Schutz, 1932/1967) kurumların oluşumundaki "*bilişsel süreçleri ve toplumsal inşa olgusunu*" ön plana çıkaran bakış açısına yakın bir duruşu benimsedikleri vurgulanmalıdır (Scott, 2014). İki çalışma arasındaki en mühim fark, toplumsal inşacılık geleneğinin ortaya koyduğu diyalektik inşa sürecinin belirli bir aşamasına diğerlerine nazaran daha fazla odaklanmalarıdır. Bu bağlamda, Meyer ve Rowan (1977), *kurumların örgütler üzerindeki etkilerine*, dolayısı ile toplumsal inşacılık paradigmasının kavramları ile düşünüldüğünde, *içselleş(tir)me (internalization)* aşamasına odaklanarak yapısalci ve makro bir bakış açısı benimserken; Zucker'in (1977) örgütlerin sahip oldukları yapı ve uygulamaların *kurumsallaşmaları* süreçlerine odaklanarak mikro bir perspektifle *kurumsal üretim*, yani *dışsallaştırma (externalization)*, aşamasına odaklandığı görülmektedir (Scott, 2014; Zucker, 1988a, 1988b).

Bir süre sonra, örgüt kuramlarına kurumsalcı paradigma cephesinden önemli katkılar sağlayacak diğer iki çalışma, DiMaggio ve Powell'ın (1983) "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism ve Collective Rationality in Organizational Fields (Demir Kafesin Yeniden Değerlendirilmesi: Örgütsel Alanlarda Kurumsal Eşbiçimlilik ve Kolektif Ussallık)" başlıklı makalesi ile Meyer ve Scott'ın (1983) "Organizational Environments: Ritual ve Rationality (Örgütsel Çevreler: Törensellik ve Ussallık)" başlıklı kitabı yayımlanmıştır. Bu çalışmaların her ikisinde de sosyolojide baskın paradigma halini almış bulunan *makro-*

çevresel/ perspektifin ağırlığı hissedilmektedir. Örneğin, DiMaggio ve Powell (1983) çalışmalarında, örgütlerin yaşamlarını sürdürdükleri kurumsal çevreyi betimleyen *örgütsel alan* kavramı ile bu alanlardaki örgütlerde eşbiçimliliğe neden olan üç ayrı *kurumsal eşbiçimlilik mekanizması* [zorlayıcı (coercive), kuralcı (normatif) ve öykünmeci (mimetic)] üzerinde dururken; Meyer ve Scott'ın (1983) da yine örgütlerin yaşamlarını sürdürdükleri geniş kurumsal ve teknik çevre olarak *sosyal sektörler* kavramı üzerinde (Scott & Meyer, 1983) yoğunlaştıkları görülmektedir. Dolayısı ile bu çalışmalar nezdinde DiMaggio ve Powell (1983) ile Meyer ve Scott'ın (1983), bir yandan, sonradan örgüt çalışmalarında kendilerine fazlaca yer bulacak olan *örgütsel alan* ve *sosyal sektörler* gibi yeni makro analiz düzeyleri üzerinde dururlarken, diğer yandan da önerdikleri bu analiz düzeyleri ile tutarlı bir biçimde örgütler üstünde etkili olan kurumsal mekanizmalara odaklanan yapısalcı ve makro açıklamalara yöneldikleri; bu suretle de, toplumsal inşacılık geleneğinin ortaya koyduğu diyalektik inşaa sürecinin *belirli bir aşamasına, nesnelleşmiş toplumsal olguların öznel bilincin bireysel yapılarını sınırlaması ve belirlemesi* sürecine işaret eden *içselleş(tir)me (internalization)* sürecine daha fazla odaklandıkları anlaşılmaktadır (Scott, 2014; Tolbert & Zucker, 1996; Zucker, 1987).

O halde, öncü çalışmalarda öne sürülen fikirler bakımından değerlendirildiğinde, kurumsal kuramın, diğer örgüt kuramlarından farklı olarak; örgütlerin yaşamlarını sürdürmekte oldukları çevreye dair mevcut tanımlamaları, teknik unsurların yanında yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurları da barındıran daha geniş ve kurumsal bir makro çevreye doğru genişlettiği görülmektedir. Bu suretle, kurumsal kuram, örgütlerin yapılarının ve uygulamalarının sadece iç (teknik) gereklilikler yahut dar bir dış çevre anlayışı yerine daha geniş bir makro kurumsal çevre anlayışı ile değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zucker'in (1977) örgütlerin sahip oldukları yapı ve uygulamaların *kurumsallaşmaları* süreçlerine odaklanarak mikro bir perspektifle *kurumsal üretim, yani dışsallaştırma (externalization)* aşamasına odaklanan çalışması dışında, yapısalcı ve makro bir bakış açısı ile örgütlerin yaşamlarını sürdürmekte oldukları *toplumsal sektörler* ve *örgütsel alanlarla*, bunların sınırlayıcılığında maruz kaldıkları kurumsal gereklilikler üzerine yoğunlaşan bu öncü çalışmaların ayrıca, benzer kurumsal sınırlamalar altında *meşruiyete* ihtiyacı bulunan örgütlerde gözlemlenen [benzeşme (eş biçimli hale gelme)

mekanizmaları (DiMaggio ve Powell, 1983), ayırma (decoupling) ya da güven oluşturma biçimleri (Meyer ve Rowan, 1977) gibi bir takım uygulamaları da göz önünde bulundurdıkları görülmektedir (Scott & Meyer, 1994; Tolbert & Zucker, 1996; Zucker, 1977).

Gelinen noktada, kurumsal kuramın öncü çalışmalarının toplumsal inşacılık paradigmasının ortaya koymuş olduğu diyalektik süreçler ve analiz düzeyleri bakımından karşılaştırılması Tablo 2'de görüldüğü şekilde özetlenebilir.

Tablo 2.

Kurumsal Kuramın Öncü Çalışmalarının Odaklanılan Analiz Düzeyleri ve Toplumsal İnşa Sürecinin Diyalektik Süreçleri Bakımından Karşılaştırılması

Çalışma	Odaklanılan Analiz Düzeyi	Odaklanılan Süreç		
		<i>Dışsallaştırma</i>	<i>Nesnelleşme</i>	<i>İçselleştirme</i>
Meyer ve Rowan (1977)	Yapısalcı/Makro	Hayır	Hayır	Evet
Zucker (1977)	Eyleyenci/Mikro	Evet	Hayır	Hayır
DiMaggio ve Powell (1983)	Yapısalcı/Makro	Hayır	Hayır	Evet
Scott ve Meyer (1983)	Yapısalcı/Makro	Hayır	Hayır	Evet

Görüldüğü üzere, öncü çalışmalar bağlamında kurumsal kuramı, Meyer ve Rowan (1977), DiMaggio ve Powell (1983) ile Scott ve Meyer'in (1983) çalışmalarında somutlaşan biçimiyle *yapısalcı/makrocu*; diğer tarafta da, Zucker'in (1977) çalışmalarında somutlaşan biçimiyle *eyleyenci/mikrocu* bir sınıflandırma içerisinde konumlandırmak mümkün görünmektedir. Bu öncü çalışmaların sonrasında, özellikle de 1980'ler boyunca, gerçekleştirilen görgül çalışmalarda da bu ayrımın hissedildiği belirtilebilir. Yazarları arasında, yapısalcı kanatta özellikle Meyer'in ve Scott'ın, eyleyenci kanatta da Zucker'in bulunduğu bu görgül çalışmaların bazıları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.

1980'ler Süresince Kurumsal Kuramda Gerçekleştirilmiş Görgül Çalışmaların Yapı/Eyleyen İliği Nezdinde Sınıflandırılması

Yapısalcı/Makro Perspektif	Eyleyenci/Mikro Perspektif
Rowan (1982)	Zucker (1983)
John W. Meyer ve Scott (1983)	Tolbert ve Zucker (1983)
Baron, Dobbin, ve Jennings (1986)	Barley (1986)
John W. Meyer, Scott, ve Strang (1987)	Hirsch (1986)
John W. Meyer, Scott, Strang, ve Creighton (1988)	

1980'lerin sonlarına gelindiğinde, özellikle de Zucker'in (1987, 1988a, 1988b), *fazlasıyla* yapısalcı ve makrocü perspektife meyletmiş kurumsal kuram çalışmalarını, kuramın toplumsal inşacılık (Berger ve Luckmann, 1966) paradigmasının ortaya koymuş olduğu diyalektik süreçlerden *içselleştirme* (*internalization*) aşamasına yoğun bir biçimde odaklanıp *kurumların oluşum ve değişim aşamalarını* hesaba katmaksızın, *dışsallaşma* (*externalization*) süreçlerini büyük ölçüde *yeniden üretim* olgusuna indirgemekle ve bu suretle kökenlerini dayandırdığı *fenomenolojik sosyoloji* (Schutz, 1932/1967) geleneğinden uzaklaşmakla eleştirdiği görülmektedir. Zucker'a (1987, 1988a, 1988b) göre, bu türden bir bakış açısı, kurumsallaşma aşamasında aktörler arasında görülmesi muhtemel *güç ve çıkar* çatışmalarını görmezden geldiği gibi, *kurumsal değişim* olgusunun tetikleyicilerini de toplumsal inşa paradigmasındaki *dışsallaşma* (*externalization*) aşamasından kopararak *bir takım muğlâk dışsal etkilerde* aramaktadır.

Benzer biçimde DiMaggio (1988), kurumsal kuramın mevcut haliyle, aktörlere özgü *güç ve çıkar çatışmaları* unsurlarını göz önünde bulundurmaksızın, ancak uzun *süreçlere yayılmış, görece istikrarlı ve yavaş ilerleyen* kurumsal değişimleri açıklama potansiyeline sahip olduğunu; ancak, örgütsel alanlarda veya örgütlerde çok uzun süreçlere yayılmayan *ani ve radikal* ya da *birbirlerinden bağımsız* değişimleri izah etme gücünden yoksun olduğunu savunmuştur. DiMaggio'ya (1988) göre, kurumsal kuramın içerisinde bulunduğu bu durum, alanda çalışan kuramcılarını ancak uzun dönemli değişimlerin incelenebileceği yüksek düzeyde kurumsallaşmış örgütsel alanlarla (eğitim, din,

bankacılık vb.) bu alanlarda varlığını sürdürmekte olan örgütlere (okullar, kiliseler, bankalar vb.) yöneltmektedir. Bu noktada DiMaggio (1988), daha önce Granovetter'in (1985) *"aşırı sosyalleşmiş (over-socialized) aktör"* kavramsallaştırmalarına karşı ileri sürdüğü tanımlamadan da etkilenecek, *kaynakları elinde bulunduran kimi aktörlerin kendi çıkarlarına yönelik fırsatlar gördüklerinde harekete geçebileceklerini ve bu suretle yeni kurumlar inşa etmeye veya mevcut olanları değiştirmeye yönelik faaliyetlere girişebileceklerini* öne sürerek, *kurumsal girişimciler (institutional entrepreneurs)* kavramını ortaya atmaktadır. İlerleyen yıllar içerisinde DiMaggio'nun (1988) *kurumsal girişimciler (institutional entrepreneurs)* kavramsallaştırmasının, değişimi, ancak *kahramanların* yapabileceği bir fenomene dönüştürdüğü (Zucker, 1988b), aktörlere özgü güç ve çıkar çatışmalarının da *ancak ve ancak "kurumsal olarak"* ortaya çıkabileceği gerçeğini göz ardı ettiği (Scott, 2014), kurumsal kuramda böylesine mikro ya da eyleyenci bir perspektif benimsemenin kuramın temel varsayımlarından bir kopuşu ve rasyonel aktör indirgemeciliğine bir meydediş ifade ettiği (Meyer & Scott, 1992; Scott & Meyer, 1994) gibi argümanlarla eleştirildiği de belirtilmelidir.

1980'ler boyunca kuram içinde karşılaşılan tartışmalara (DiMaggio, 1988; Fligstein & Dauber, 1989; Neilsen & Rao, 1987; Scott, 1987; Zucker, 1987) kuram dışından gelen eleştirilerin de (ör. Perrow (1986)) eklenmesi üzerine 1991 yılında yayımlanan ve sonradan *"turuncu kitap"* olarak anılmaya başlanan (Greenwood, Oliver, Suddaby, vd., 2008) bir derleme çalışması olan *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (Powell & DiMaggio, 1991) ile kurama dair belirsizliklerin aşılmasına çalışıldığı görülmektedir. Söz konusu derleme kitap üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölüm kurumsal kuramın öncü çalışmaları olarak daha önce üzerinde durulan çalışmaları (Meyer ve Rowan, 1977; Zucker, 1977; DiMaggio ve Powell, 1983; Scott ve Meyer, 1983) okura yeniden sunmaktadır. Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan çalışmaların, kurama ilişkin tartışmalara ve eleştirilere neden olan tutarsızlıkları yahut karmaşıklıkları ortadan kaldırmak ve bir anlamda kuramı rafine ederek berraklaştırmaya çalışmak üzere kaleme alındıkları anlaşılmaktadır. Nitekim ikinci bölümün başlığı (Refining Institutional Theory) bu amacı açıkça ortaya koymaktadır. Bu suretle kitabın ikinci bölümünde kavramsal, üçüncü bölümünde de ampirik çalışmalara yer verildiği görülmektedir.

Bu derleme çalışmasının giriş bölümünde DiMaggio ve Powell'ın (1991), sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki ve örgüt kuramındaki *kurumsal yaklaşımları* karşılaştırarak, özellikle, "eski kurumsal kuram-yeni kurumsal kuram" ayrımını netleştirmek üzerine çaba sarf ettikleri fark edilmektedir. Bu bağlamda, örgüt kuramı içerisinde, Merton ve özellikle de Parsons geleneğine yakın *işlevselci* paradigmanın "eski" (Merton, 1936, 1940/1957; Selznick, 1949, 1957; Arthur L Stinchcombe, 1965, 1968), Mead, Schutz, Garfinkel ile Berger ve Luckmann'ın dâhil oldukları yorumcu paradigmanın ise "yeni" (Meyer ve Rowan, 1977, Zucker, 1977, DiMaggio ve Powell, 1983, Scott ve Meyer, 1983) olarak isimlendirilen kurumsal geleneği felsefî anlamda temellendirdikleri iddia edilmektedir (Perrow, 1986; Scott, 2014). Buna göre, özellikle Selznick'in (Selznick, 1949, 1957) çalışmaları üzerinde temellenen ve "eski" olarak adlandırılan kurumsal yaklaşım "yeni" olanına düşünsel bir temel oluşturmakla birlikte, başta kurumsallaşma olgusunun tanımı, odağı, analizin inceleme nesnesi ve düzeyi, örgütlerin yerleşik oldukları çevrenin kapsamı ve odaklanılan örgütsel dinamikler olmak üzere pek çok noktada farklılaştıkları da görülmektedir (DiMaggio ve Powell, 1991). Örneğin, eski kurumsal yaklaşım için kurum kavramı örgütlere özgü "*sonradan edinilebilen*" bir nitelik olarak tanımlanırken, yeni kurumsalcılar için kurum, bizatihi çevreye özgü bir bileşen ve olgu olarak ortaya konulmaktadır. Dolayısı ile eski kurumsal yaklaşımda kurumsallaşma olgusunun odağı ve analiz nesnesi *örgütler* iken, yeni kurumsalcılar için bu odak *alan* veya *toplum* olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde eski kurumsalcı gelenek örgütlerin yerleşik bulundukları çevreyi yerel sınırlar içerisinde konumlandırıp tartışırken, yeni kurumsal yaklaşım açısından bu çevre daha geniş bir çerçeveyi, *alanlardan* ve *sektörlerden* oluşan *ulusal* ve *uluslar arası* toplumsal çevreyi ifade etmektedir. Ayrıca eski kurumsalcı analiz yerel sınırlar içerisinde tartıştığı örgütler bakımından *değişim* dinamiklerine odaklanırken, yeni kurumsalcılar ulusal ve uluslar arası toplumsal kurumların sınırlayıcılığı altında örgütlerde gözlemlenen kararlılıklara ve benzeşmelere dikkat çekmektedir (DiMaggio ve Powell, 1991).

Turuncu kitabın ikinci bölümdeki çalışmalarda, Jepperson'ın (1991), *kurum*, *kurumsal etkiler* ve *kurumsallaşma* kavramlarını netleştirmeye çalıştığı; Powell'ın (1991), kurumsal analizin mevcut kapsamının hangi yönlerden genişletebileceği üzerinde durduğu; Jepperson ve Meyer'in (1991), kurumsal

çevre kavramının kapsamını uluslararası boyutlarda tartışmaya açtıkları, Scott (1991) ile Friedland ve Alford'un (1991) ise toplumsal yapıyı çevreleyen *farklı ve birbirleriyle çelişik sembolik, kültürel ve kurumsal yapılar* üzerine eğildikleri görülmektedir.

Kitabın üçüncü bölümündeki ampirik çalışmalarda, DiMaggio (1991) meslek örgütlerinin, Fligstein (1991) devletin, Galaskiewicz (1991) şirketlerin, Brint ve Karabel (1991) ise yüksek öğretim kurumlarının, birer aktör olarak, örgütsel alanların yapılanmalarına ve kurumsal değişim süreçlerine etkileri üzerinde durmaktadırlar. Orru, Hamilton ve Biggart'ın (1991) çalışmalarında, farklı ülkelerdeki ulusal bağlam koşullarının örgütler üstündeki etkisi inceleme konusu edilirken; Singh, Tucker ve Meinhard ise (1991), kurumsal yaklaşım ile ekoloji kuramı arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadır.

Powel ve DiMaggio'nun (1991) editörlüğünde yayımlanan bu derleme çalışmanın, özellikle 1980'ler boyunca kurama yöneltile eleştirilere ilişkin önemli katkılar içermesine ve gerek "*değişim*" gerek "*aktör*" olgularını inceleme nesnesi olarak daha fazla göz önünde bulundurmasına rağmen eleştirilere de maruz kaldığı görülmektedir. Bu eleştiriler arasında, DiMaggio ve Powell'ın (1991) "*eski kurumsal kuram-yeni kurumsal kuram*" ayrımlarının yeterince inandırıcı bir ayırım olmadığı (Hirsch & Lounsbury, 1997a, 1997b), çıkar çatışmaları, güç mücadeleleri, örgütsel ve kurumsal değişim mekanizmaları olgularına halen yeterince yer verilmediği (Bowring, 2000; Hirsch & Lounsbury, 1997a, 1997b), *çevre* kavramsallaştırması yapılırken toplumsal inşacı paradigmanın diyalektik süreçlerinin dışına çıkılarak *aşırı yapısalcı bir perspektif benimsendiği* (Bowring, 2000; Hirsch & Lounsbury, 1997a, 1997b; Arthur L. Stinchcombe, 1997; Tolbert & Zucker, 1996) savları ön plana çıkmaktadır.

The New Institutionalism in Organizational Analysis'in (Powel ve DiMaggio, 1991) yayımlanmasından sonra da, kuramın öncü çalışmalarında ortaya konulan fikirlerin, özellikle *benzeşme (eşbiçimli hale gelme) mekanizmaları* (DiMaggio ve Powell, 1983) üzerine gerçekleştirilen çalışmaların devamlılığını koruduğu gözlemlenmektedir (Allmendinger & Hackman, 1996; Dirsmith, Fogarty, & Gupta, 2000; Dobbin & Dowd, 1997; Dobbin, Sutton, Meyer, & Scott, 1993; Edelman, 1992; Edelman, Uggen, & Erlanger, 1999; Fiss & Zajac, 2004; Haunschild, 1993; Kraatz & Zajac, 1996; Lounsbury, 2001; Palmer, Jennings, & Zhou, 1993; Slack & Hinings, 1994; Stearns & Allan, 1996;

Strang & Bradburn, 2001; Westphal, Gulati, & Shortell, 1997; Westphal & Zajac, 2001; Zajac & Westphal, 1994, 1995). Diğer taraftan, şüphesiz bu derlemede öne sürülen fikirlerin de etkisi ile, *çeşitlilik ve değişim* olgularını anlamaya yönelik önemli bir çabanın da görünür olduğunu ve bu yöne doğru meyleden kavramsal ve görgül çalışmalara da yoğun olarak rastlandığını söylemek mümkündür (Greenwood, Oliver, Sahlin-Andersson, vd., 2012; Greenwood, Oliver, Suddaby, vd., 2008; Greenwood, Oliver, Suddaby, & Sahlin-Andersson, 2012; Scott, 2014). Özellikle, kurumsal çevrenin homojen bir yapıdan ibaret olmadığı ve kendi içerisinde rekabet halindeki *çelişik* yapıların farklı kurumsal taleplerle aktörleri sınırlamakta olduğunu (Boxenbaum & Jonsson, 2008; Friedland & Alford, 1991; Hasse & Krücken, 2008; Kraatz & Block, 2008; Scott, 1991; Scott & Meyer, 1991) ortaya konulması ile birlikte, kurumsal kuram araştırmacılarının ilgisi aynı kurumsal çevrede varlığını sürdüren fakat *farklı ve ayırık uygulamalara (çeşitliliğe)* yönelen örgütler üzerine kaymaya başlamıştır (Greenwood, Oliver, Sahlin-Andersson, vd., 2008, 2012). Gerçekleştirilen kavramsal ve görgül çalışmalarla birlikte (ör. Martinez ve Dacin (1999); Oliver (1991)), örgütsel uygulamalarda gözlemlenen çeşitliliğe neden olan mekanizmalara göre üç yönelim ortaya çıkmıştır. İlk olarak, örgütlerin, *çelişik ve rekabet halindeki* kurumsal baskılara görece az ya da çok tepki vererek farklılaşmalarını *sosyal yapıda işgal ettikleri konumları (merkez, periferi vb.)* ve sahip oldukları *bağlantıları (network)* ile ilişkilendiren çalışmalar gelmektedir. İkinci grup çalışmalar, farklılaşan uygulamaları *örgüt-içi (intraorganizational) faktörlerle* ilişkilendirirken, son gruptaki çalışmalar *örgütsel kimlik (organizational identity)* olgusunun kurumsal baskılar karşısında farklı tepkiler veren örgütler konusundaki açıklayıcılığını tartışmaya açmışlardır (Greenwood, Oliver, Sahlin-Andersson, vd., 2008, 2012). Gelineen noktada, kurumsal baskılar karşısında farklı tepkiler veren örgütlerin uygulamalarına odaklanan bu çalışmaların -ister örgütler arası (interorganizational), ister örgüt içi (intraorganizational) olgulara öncelik versinler- *dışsal* nedenler, yani *verili ve orada* niteliğine haiz unsurlar üzerinde fazlasıyla durduklarını, bu suretle, *toplumsal inşacı paradigmanın* diyalektik süreçlerinden yalnızca *içselleştirme (internalization)* aşamasına odaklanıp *çeşitliliği* tetikleyen unsurların *oluşum (üretim ve yeniden üretim) aşamalarını* dikkate almadıkları söylenebilir.

Diğer taraftan, özellikle DiMaggio'nun (1988) *kurumsal girişimciler*

(*institutional entrepreneurs*) ve Oliver'ın (1992) *kurumların çözülmesi* (*deinstitutionalization*) kavramsallaştırmaları üzerinde temellenen çalışmaların da *değişim* olgusu üzerine yoğunlaştıkları fark edilmektedir (Battilana, 2006; Battilana, Leca, & Boxenbaum, 2009; Hardy & Maguire, 2008). Bu çalışmaları da kendi içerisinde üç gruba ayırmak mümkün görünmektedir. İlk grup, *değişimi* büyük ölçüde *dışsal nedenlere ve şoklara* bağlayan çalışmalardır (Clemens & Cook, 1999). Bunlarda, toplumsal seviyedeki çelişik sembolik ve kültürel yapıların (Friedland & Alford, 1991; Scott & Meyer, 1991), yeni fikirlerin ve değişen değerlerin, teknolojik aksamaların, rekabet düzensizliklerinin, düzenleyici politikaların, örgütsel alanlarda merkezde ya da periferide yer alan aktörlerin tetiklediği yeni durumların (ör. G. F. Davis, Diekmann, ve Tinsley (1994); Edelman (1992); Fox-Wolfgramm, Boal, ve Hunt (1998); Garud, Jain, ve Kumaraswamy (2002); Greenwood, Suddaby, ve Hinings (2002); King ve Lenox (2000); Kraatz ve Moore (2002); T. B. Lawrence, Winn, ve Jennings (2001); Leblebici, Salancik, Copay, ve King (1991); Lounsbury (2002); Maguire, Hardy, ve Lawrence (2004); Peng (2003); Rao, Monin, ve Durand (2003); Ruef ve Scott (1998)) *değişimi* tetikleyen *dışsal nedenler ve şoklar* olarak irdelendiği görülmektedir. Bu bağlamda, bu grupta yer alan çalışmaların, *değişimi* tetikleyen *dışsal nedenler ve şoklar* üzerine odaklandıkları, bu suretle, daha çok *toplumsal inşacı paradigmanın* diyalektik süreçlerinden yine yalnızca *içselleştirme* (*internalization*) aşaması üzerinde dururken, *değişimi* tetikleyen unsurların *oluşum ve değişim aşamalarını* dikkate almadıkları ifade edilebilir.

Değişim olgusu üzerinde yoğunlaşan çalışmalarda, ikinci grubu *örgüt-içi dinamiklere* odaklananlar oluşturmaktadır. Özellikle örgütlerin, örgüt içerisindeki aktörlerin sahip oldukları farklı perspektiflere (Meyer ve Rowan, 1977), çıkarlara, değerlere ve güç seviyelerine bağlı olarak benimseyebildikleri, homojenlikten uzak uygulamalar ve bunların alan seviyesindeki yansımaları bu çalışmaların ana temasını oluşturmaktadır (ör. Brunsson (1989); Czarniawska-Joerges ve Sevón (2005); Czarniawska ve Sevón (1996); Royston ve Hinings (1996)). Bu grupta yer alan çalışmalarda, özellikle örgüt-içi aktörlerin *değişim* mekanizmalarında sahip oldukları olası roller ve bu suretle sergiledikleri uygulamalar üzerinde durularak görece *mikro* bir bakış açısı ile yeni kurumların oluşumu ya da var olanların dönüşümü süreçlerine, yani toplumsal inşa paradigmasındaki *dışsallaşma* (*externalization*) aşamasına odaklanıldığı,

ancak, diğer aşamaların ihmal edildiği görülmektedir.

2.3.2.1. Kurumsal Mantıklar

Değişim olgusunu inceleme nesnesi olarak kabul eden üçüncü grupta yer alan çalışmalar, toplumsal inşa süreçlerinin yalnızca bir yönünü ön plana çıkaran yaklaşımları bütünleştirmek suretiyle kavramsallaştırma çabalarını yansıtır nitelikte ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kurumsal seviyedeki karmaşıklıklarla örgüt-içi dinamikler arasındaki *diyalektik ilişkiye*, dolayısı ile hem *içselleştirme (internalization)* hem de *dışsallaşma (externalization)* aşamalarına odaklanan çalışmalar (ör. Seo ve Creed (2002)) dikkat çekmektedir.

Kurumsal kuramda *çeşitlilik ve değişim* olguları üzerine yapılan çalışmalardan bahsederken “turuncu kitapta” (Powell ve DiMaggio, 1991), Friedland ve Alford (1991) tarafından ortaya atılan ve daha sonraki yıllarda neredeyse müstakil bir yazın alanı haline gelen “*kurumsal mantıklar*” kavramından ayrıca söz etmek yerinde olacaktır.

Alford ve Friedland'in (1985), kurumsal mantıklar kavramı ile modern batı toplumlarındaki çelişik uygulamaları, dolayısı ile oluşumları ve değişimleri bir temel üzerine oturtmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Alford ve Friedland'e göre, batı toplumlarında, her biri kendilerine özgü mantıklara sahip ve potansiyel olarak birbirleriyle çelişik *kapitalist piyasa, bürokratik devlet, demokrasi, çekirdek aile ve Hristiyanlık dini* gibi merkezi kurumlar örgütsel ve bireysel davranışları kuşatmakta ve onlara rehberlik etmektedir. Aktörlerin bu kurumları algılamaları, onlara anlamlar yüklemeleri ve böylelikle oluşan sınırlamalar çerçevesinde kendi davranışlarının oluşumu ve biçimlenmesi her bir kuruma özgü kurumsal mantıklar aracılığı ile gerçekleşmektedir (Thornton & Ocasio, 2008; Thornton, Ocasio, & Lounsbury, 2012). Bu süreçler boyunca aktörler, bir yandan mantıklar aracılığı ile kurumları algılayıp bunlara anlamlar yüklerlerken, diğer taraftan davranış ve uygulamalarını sınırlandıran bu kurumları eylemleriyle yeniden üretmektedirler (Thornton ve Ocasio, 2008).

Friedland ve Alford (1991), her bir kurumun farklı ilke ve normlar sisteminden oluşan bir düzene dayandığını ileri sürmektedir. Örneğin, *kapitalist piyasanın* mantığı *birikim* ve *insan aktivitesinin metalaştırılması* iken, *bürokratik*

devletinki rasyonalizm ve insan aktivitesinin bürokrasi benzeri normatif yapılarla düzenlenmesidir. Aile kurumunun mantığı insan aktivitesinin topluma olan koşulsuz sadakat ile motive edilmesi iken, bir kurum olarak dinin mantığı dünyevi ve uhrevi hakikat arayışı ile insan aktivitesinin gerçekleştiği sembolik dünyanın inşasıdır. Demokrasinin mantığı da, katılım ve bu yolla insan aktivitesi üzerindeki kontrolün tabanının genişletilmesi olarak ortaya konulmaktadır.

Friedland ve Alford'un (1991) ortaya koyduğu kurumlara dair idealleştirmelerin, sonraki yıllarda, odağı örgüt araştırmaları olan yazarlarca biraz daha farklı unsurlar da eklenerek geliştirildiği görülmektedir. Örneğin, Thornton (2004), *bürokratik devlet* kavramsallaştırmasındaki *bürokrasi* olgusunun gerekliliğini sorgulamış ve bu kavramın devletle sınırlı tutulmasını eleştirmiştir. Thornton'a göre, bürokrasiye yahut bürokratik yapılara sadece devlette yahut devlet mekanizmalarında değil, diğer bir merkezi kurum olan *dinin* açık etkisi altındaki *dini örgütlerde* ve hatta özel örgütlerde de rastlamak mümkündür (Thornton vd., 2012). Benzer şekilde, *demokrasinin* de başlı başına bir kurum olup olmadığı noktasında tereddütler bulunmaktadır (Thornton, 2004; Thornton vd., 2012). Buna göre *demokrasi* de tıpkı sosyalizm yahut komünizm gibi bir ideolojidir ve ayrı bir merkezi kurum olmaktan ziyade *devlet* yahut *şirketler* gibi diğer merkezi kurumlar için bir tür değişken yahut veri olarak değerlendirilmesi gereken olgulardan birisidir (Thornton vd., 2012). Bu noktada, başta Thornton ve arkadaşlarının çalışmaları olmak üzere, sonraki örgüt çalışmalarında *demokrasiye* merkezi kurumlar arasında yer verilmediği; diğer taraftan, *şirketler* (corporations) ve *meslekler* (professions) ile daha önceleri Tonnies ([1887] 1957) ve Weber ([1922] 1968) tarafından da üzerinde durulan *cemaat* (community) olgularının merkezi kurumlar olarak analizlere dâhil edildiği gözlemlenmektedir (Thornton vd., 2012, s. 68-72). Merkezi kurumlara eklenen bu yeni ideal tiplerden *şirketlerin* mantığı, *bilimsel yönetim süreçleri ile tecessüm eden ve insan aktivitesinin bilimsel rasyonel ilkelerle düzenlenmesi ilkesi üzerinde yükselen rasyonel yapılardır. Mesleklerin* mantığı *insan aktivitesinin mesleki teknik gereklilikler ön planda tutularak düzenlenmesi, yani teknokrasi* iken; *cemaatin* mantığı ise, *cemaat kimliğine sadakat ve insan aktivitesinin cemaat aidiyetine göre düzenlenmesi* olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 4, toplumsal seviyede merkezi kurumlar ile bunların her birine ilişkin mantığın, kimlik ve meşruiyet kaynaklarının özeti niteliğindedir.

Tablo 4.

Toplumsal Seviyede Merkezi Kurumlar

Merkezi Kurumlar (*):	Piyasa	Devlet	Aile	Din	Demokrasi	Şirketler	Meslekler	Cemaat
Kurumsal mantıklar:	Birikim	Normatif Rasyonalizm	Toplum	Hakikat (Dünyevi yahut uhrevi)	Katılım	Bilimsel Rasyonalizm	Teknokrasi	Cemaat kimliğine sadakat
	İnsan aktivitesinin metalaştırılması	İnsan aktivitesinin normatif rasyonel ilkelerle düzenlenmesi	İnsan aktivitesinin, topluma olan koşulsuz sadakat ile, motive edilmesi	İnsan aktivitesinin gerçekleştiği sembolik dünyanın inşası	İnsan aktivitesi üzerindeki kontrolün tabanının genişletilmesi	İnsan aktivitesinin bilimsel rasyonel ilkelerle düzenlenmesi	İnsan aktivitesinin mesleki teknik gereklilikleri ön planda tutularak düzenlenmesi	İnsan aktivitesinin cemaat aidiyetine göre düzenlenmesi
Kimlik kaynakları	Tüketim	Vatandaşlık	Aile	İnanç ve itikat	Halk	Şirket	Meslek	Cemaat
Meşruiyet kaynakları	Marka ve fiyat	Düzenlemeler (hukuk vb.)	Sadakat	Ritüeller	Katılım	Şirketin konumu	Mesleki uzmanlık	Birliktelik

(*) **Piyasa, devlet, aile, din ve demokrasi**, Friedland ve Alford'un (1991), Batı toplumlarının en önemli merkezi kurumları olarak işaret ettiği ideal tiplerdir.

Demokrasi, Thornton (2004) ile Thornton vd.'nin (2012) çalışmalarında merkezi kurumlar arasında gösterilmemiş, **piyasa, devlet, aile ve dine** ek olarak **şirketler, meslekler** ve **cemaat** sınıflandırmaya dâhil edilmiştir.

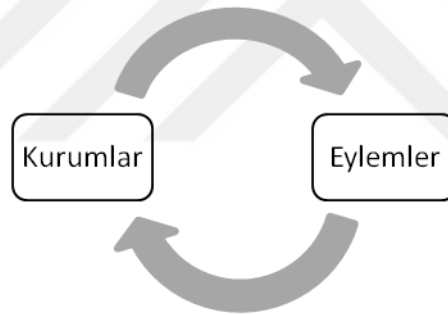
Kaynak: Friedland ve Alford (1991), Thornton (2004) ve Thornton vd. (2012) çalışmaları temel alınarak oluşturulmuştur.

Yazında önemli ölçüde ilgi çeken *kurumsal mantıklar* kavramsallaştırmasının, örgütsel alanlarda gözlemlenen *değişimleri* ve *ayrık uygulamaları* toplumsal seviyedeki *kültürel çelişiklikler* ve *karmaşıklıklarla* (Friedland & Alford, 1991; Scott & Meyer, 1991) ilişkilendirerek açıklamadaki katkısının etkileyiciliği ortadadır (ör. Battilana ve Dorado (2010); Dunn ve Jones (2010); Glynn ve Lounsbury (2005); Haveman ve Rao (1997); Lounsbury (2002); Lounsbury ve Crumley (2007); Marquis ve Lounsbury (2007); R. E. Meyer ve Höllerer (2010); Rao vd. (2003); Reay ve Hinings (2005); Reay ve Hinings (2009); Thornton (2001, 2002); Thornton ve Ocasio (1999); Townley (1997); Zajac ve Westphal (2004)). Ancak, kurumların yapısal sınırlayıcılığı ile bireylerin eyleyenliği arasında bir tür köprü ve meta-kurumsal çerçeve oluşturma iddiasına (Thornton & Ocasio, 2008; Thornton vd., 2012) rağmen, gerek kavramsal gerekse görgül çalışmalarda *toplumsal inşacı paradigmanın* diyalektik süreçlerinden *içselleştirme (internalization)* aşamasına yoğun olarak odaklanıp, her biri kendine özgü mantıklara sahip kurumların nev-i şahsına münhasır/verili ve orada (*sui generis*) özelliklerini ön planda tutarken, *üretim ve yeniden üretim aşamalarını (dışsallaşma)* açıklamada yetersiz kaldığı da vurgulanmalıdır.

2.3.2.2. Kurumsal İş

Örgütsel analizdeki kurumsal yaklaşım içerisinde, tıpkı *kurumsal mantıklar* kavramsallaştırmasında olduğu üzere, ilk dile getirildiği andan bu yana oldukça ilgi çekmiş görünen diğer bir soyutlama da *kurumsal iş (institutional work)* kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır (T. B. Lawrence vd., 2013; Weik, 2011; Tammar B Zilber, 2013). İlk olarak, Lawrence ve Suddaby (2006: 215) tarafından "*bireylerin ve örgütlerin kurumları yaratmak, sürdürmek ve sona erdirmek amacıyla yöneldikleri amaçlı eylemler*" olarak tanımlanan *kurumsal iş* kavramının esas olarak, kurumsal analizde yeni bir olguyu ortaya koymaktan öte, önceleri *kurumsal girişimcilik (institutional entrepreneurship)* (Eisenstadt, 1980; DiMaggio, 1988) ve *kurumların çözülmesi (deinstitutionalization)* (Oliver, 1991; 1992) kavramları üzerine 1990'lar itibari ile şekillenen yazını *şemsiye bir kavram* altında irdelemeye çalışan bir tür soyutlama çabası olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir (Lawrence ve Suddaby,

2006). Bunu yaparken Lawrence ve Suddaby'nin (2006), *yapı-eyleyen* ikiliğinin kaskacındaki aktörleri ya "*hiçbir şeyin farkında olmayan kültürel ahmaklar (cultural dopes)*" (Garfinkel, 1967; Hirsch & Lounsbury, 1997a) ya da "*tek başlarına kurumları değiştirme gücüne sahip olağanüstü kahramanlar*" (Zucker, 1988a, 1988b) olarak görme eğilimindeki kurumsal analiz araştırmacılarını, *sosyolojideki pratik eylemler yazınının (sociology of practice)* (Bourdieu, 1977, 1990; de Certeau, 1984; Giddens, 1984) sağlayabileceği yeni bir perspektife davet ettikleri görülmektedir. Zira *pratik eylemler yazını (sociology of practice)*, süreçlerden ziyade süreçlerin *içeriklerine* odaklanırken (Brown & Duguid, 2000) "*gündelik yaşamın unsurlarının aktörlerden talep ettikleri karşısında onların verebildikleri karşılıkları*" (de Certeau, 1984) irdelemek suretiyle Berger ve Luckmann (1966) tarafından "*gündelik hayatın gerçekliği*" olarak isimlendirilen ve aktörlerce inşa edilen *bilgi birikimine* yakın bir inceleme nesnesi üzerinde yükseldiği bilinmektedir (Dobbin, 2010).

Şekil 4. Kurumsal iş soyutlamasına göre kurumlar ve eylemler arasındaki karşılıklı ilişki
Kaynak: Lawrence, Suddab, ve Leca (2009a, s. 7)

Bu itibarla, Lawrence ve Suddaby (2006), alanın önde gelen üç dergisi olan *Administrative Science Quarterly*, *Academy of Management Journal* ve *Organization Studies*'te 1990 itibari ile yayımlanmış görgül çalışmalar üzerinde yaptıkları inceleme neticesinde, *kurumları yaratmak, sürdürmek ve sona erdirmek* hususlarını işleyen çalışmaları gruplandırmışlardır. Ele aldıkları çalışmalarda, tespit ettikleri *kurumsal iş* şekilleri ile bunları inceleme nesnesi olarak irdeleyen başlıca çalışma örnekleri Tablo 5'te görülmektedir. Bunların içerisinde, *yeni kurumların oluşturulması* ve mevcutların *sona erdirilmesi* üzerine yapılan çalışmaların, özellikle *kurumsal girişimcilik (institutional*

entrepreneurship) ve kurumların çözülmesi (*deinstitutionalization*) kavramlarının yazında kazandıkları popüleriteye de koşut olarak, görece daha fazla olduğu; diğer taraftan, kurumların sürdürülmesine dair çalışmalara ise daha az rastlanıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5.

Kurumsal İş Şekilleri ve Başlıca Görgül Çalışma Örnekleri

Kurumsal İş	Kurumsal İş Formu	Başlıca Çalışmalar
Yaratım (Creation)	Müdafaa	Elsbach ve Sutton (1992); Galvin (2002)
	Tanımlama	Fox-Wolfgramm vd. (1988)
	Bahsetme	Russo (2001)
	Kimlik inşası	Lounsbury (2001); Oakes vd. (1998)
	Normatif düzenlerin değiştirilmesi	Townley (1997); Zilber (2002)
	Normatif ağların inşası	Lawrence vd. (2002); Orsato vd. (2002)
	Benzeme	Hargadon ve Douglas (2001); Jones (2001)
	Kuramsallaştırma	Kitchener (2002); Orsato vd. (2002)
	Eğitme	Lounsbury (2001); Woywode (2002)
Sona erdirmeye (Disrupting)	Yaptırımlardan yoksun bırakma	Jones (2001); Leblebici vd. (1991)
	Manevi temellerden yoksun bırakma	Ahmadjian ve Robinson (2001)
	Kabul ve inanışların içini boşaltma	Leblebici vd. (1991); Wicks (2001)
Sürdürme (Maintaining)	Fırsat verme	Leblebici vd. (1991)
	Denetleme	Fox-Wolfgramm vd. (1988); Schuler (1996)
	Yenilikler için cesaret kırma	Holm (1995); Townley (2002)
	Kahramanlaştırma/şeytanlaştırma	Angus (1993)
	Efsaneleştirme	Angus (1993)
	Yerleştirme ve rutinleştirme	Townley (1997); Zilber (2002)

Kaynak: Lawrence ve Suddaby (2006)'daki bulgular temel alınarak oluşturulmuştur.

Kurumsal iş olgusunun ortaya atılmasından üç yıl sonra, bu kez kavramsal ve görgül çalışmaların beraberce yer aldıkları bir derleme çalışmasının "*Kurumsal İş: Örgütlerin Kurumsal Analizinde Aktörler ve Eyleyenlik (Institutional Work: Actors ve Agency in Institutional Studies of Organizations)*" başlığı ile Lawrence, Suddaby ve Leca (2009b) editörlüğünde yayımlandığı görülmektedir. Dördü kavramsal, altısı görgül çalışmalardan oluşan derlemenin giriş bölümünde Lawrence, Suddaby ve Leca (2009a) *yapı-eyleyen ikiliği* nezdinde ortaya çıkan problematiğin aşılmasında kurumsal analiz

içerisinde *kurumsal iş* kavramının yüklendiği role dikkat çekerken; bu suretle, özellikle 1970'ler ile birlikte 1990'ların başlarına dek kurumsal kuram çalışmalarında hâkim olan ve "*kurumların eylemleri nasıl şekillendirdiğine odaklanan*" geleneksel perspektifin karşısında *kurumsal iş* yazının "*eylemlerin kurumlar üzerindeki etkilerine*" yoğunlaşarak nasıl yeni bir bakış açısına işaret ettiğini vurgulamaktadır.

Kitaptaki kavramsal çalışmalardan ilkinde, Battilana ve D'Aunno (2009), sosyal kuramdaki *yapı-eyleyen ikiliği* ile bunun örgüt kuramlarındaki yansımalarını ve kurumsal kuramda daha önce "*gömülü eyleyen ikiliği (paradox of embedded agency)*" (Battilana vd., 2009; Holm, 1995; Seo & Creed, 2002) olarak adlandırılan olgu ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Battilana ve D'Aunno (2009), bu şekilde, daha önce Giddens (1979a, 1984) ve Bourdieu (1977, 1990) gibi *pratik eylem sosyologlarının* ortaya koydukları kuramsal çerçeveleri kullanarak *yapı-eyleyen ikiliği* sorunsalını bağdaştırmaya çabalayan kurumsal kuram yazarlarının (ör. Beckert (1999); DiMaggio ve Powell (1991); Hirsch ve Lounsbury (1997a, 1997b); Oakes vd. (1998); Ranson, Hinings, ve Greenwood (1980); Schmidt (1997); Whittington (1992)) bu kavramsallaştırmalara için *muğlâklıklardan* ister istemez etkilendiklerini iddia etmekte ve bu noktada, gerek yapı ile eyleyenler arasındaki diyalektiği kavramsal anlamda açıklamada, gerekse görgül çalışmalara sağlam bir çerçeve oluşturmada arzu edilen seviyede kuramsal güce sahip olması bakımından *ilişkisel sosyolojiden* (Emirbayer, 1997; Emirbayer & Mische, 1998) daha fazla yararlanabileceğini savunmaktadır (Battilana ve D'Aunno, 2009).

Kitaptaki diğer kuramsal çalışmalarda Kraatz (2009), Selznick'in (1957) kurumsallaşma süreçlerinde *liderlerin* sahip olduğu rollere yaptığı katkılar üzerinde *kurumsal iş* kavramsallaştırması bağlamında yeniden dururken; Hargrave ve Van de Ven (2009), ünlü Amerikalı sosyal eylemci Saul Alinsky'nin (1946/1969, 1970) eserlerinden hareketle *değişim inisiyatifi* alan aktörlerin toplum içerisinde sahip oldukları *etkileşimsel* ve *bağımlı* pozisyonlara vurgu yapmaktadır. Marti ve Mair (2009) ise, özellikle örgütsel analizdeki kurumsal yaklaşımda oldukça az çalışılan bir konu olan "*sıra dışı (marjinal) aktörlerin kurumsal değişim süreçlerindeki rollerine*" dikkat çekmektedir.

Derlemedeki görgül çalışmalardan ikisinde Zietsma ve McKnight (2009) ile Boxenbaum ve Pedersen (2009), *aktörlerin* yeni kurumların oluşmasında

oynadıkları roller üzerinde dururlarken; Zilber (2009), Trank ve Washington (2009), Hirsch ve Bermiss (2009) ile Jarzabkowski, Matthiesen ve Van de Ven'in (2009) bir kurumsal iş şekli olarak *kurumların sürdürülmesi* olgusuna odaklandıkları görülmektedir.

Dile getirildiği ilk andan itibaren büyük ilgi çekmesine rağmen (T. B. Lawrence vd., 2013; Phillips, 2011; Weik, 2011; Tammar B Zilber, 2013), *kurumsal iş* kavramsallaştırmasının, örgütsel analizdeki kurumsal kuram yazınında kimi kuramcılarca (ör. Hwang ve Colyvas (2011); Kaghan ve Lounsbury (2011); Kraatz (2011); Schildt, Mantere, ve Vaara (2011); Willmott (2011)) *muğlâk* bulunduğunu ve bu noktada, *hangi türden eylemlerin kurumsal iş olarak değerlendirilebileceği, tüm eylem türleri bu kavram altında tanımlanabilecekse kavramın ne ölçüde kullanışlı olduğu, söz konusu olan amaçlı eylemler ise, yazında bu hususta zaten kullanılmakta olan yeterince kullanışlı kavramlar (ör. kurumsal girişimcilik) olup olmadığı ve gerek kurumsal kuram gerekse sosyal düşünüşün tamamı için düşünüldüğünde, Lawrence ve Suddaby'nin (2006) öne sürdükleri fikirlerin ne kadar "yeni" oldukları gibi sorulara muhatap olduğu vurgulanmalıdır. Bu aşamada, Journal of Management Inquiry editörü Nelson Phillips'in (2011) daveti üzerine Lawrence, Suddaby ve Leca'nın (2011) derginin 2011 yılı Mart sayısının *dialog* bölümünde yayımlandıkları yeni metinle *kurumsal iş* kavramı üzerine yazında oluşan muğlâklığı gidermeye çalıştıkları ve özellikle de *eyleyenlerin amaçlı eylemlerini* konu edinen *kurumsal iş* kavramsallaştırmada, aktörlerce hedeflenen noktalara ulaşılsın yahut ulaşılmasın *sonuçlardan ziyade pratik eylemlerin (practices) içeriklerine* odaklanılmasını önerdikleri belirtilmelidir. Bu suretle Lawrence vd.'nin (2011) kurumsal iş kavramsallaştırmasının, *bireyin kurumsal analize yeniden dâhil edilmesinde, kurumlar ile eyleyenler arasındaki ilişkinin yeniden çözümlenebilmesinde ve örgütsel analizde eleştirel ve kurumsal bakış açıları arasındaki mesafenin azaltılmasında* önemli bir rol oynayabileceğini öne sürdükleri de vurgulanmalıdır.*

2013 yılında yayımlanan *Organization Studies* dergisinin *Kurumsal İş (Institutional Work)* Özel Sayısının, giriş yazısında da sayının konuk editörleri Lawrence, Leca ve Zilber'in (2013), kurumsal iş kavramsallaştırmasına dair mevcut çalışmalarla, yeni yönelimleri ve gözden kaçırılan noktaları irdelerken, özellikle *sosyal kuramın* tamamında son on yıl içerisinde görünür bir şekilde

egemen olmaya başlayan ve "iş (work)" kavramını yeniden bir inceleme nesnesi olarak ortaya çıkaran *değişime* (Barley & Kunda, 2001; Phillips & Lawrence, 2012) işaret ettikleri görülmektedir. Özellikle son çeyrek yüzyılda yaşanan bilişim teknolojileri devriminin ortaya çıkarttığı yeni kültürel durumların, sosyal kuramın oluşumunda büyük katkıları olmasına karşın, *sanayi devrimine dair paradigmalara* anlaşılabilirliğinin zorluğuna dikkat çeken bu yeni perspektifin, bilhassa *bireysel kimliklerin* ve *sosyal yapıların* ortaya çıkışında *inşacı/kurmacı* (Berger ve Luckmann, 1966) ve *düşünümsel (reflexive)* (Bourdieu, 1977; Emirbayer, 1997; Emirbayer & Johnson, 2008; Emirbayer & Mische, 1998) bir kuramsal çerçeveyi yeniden sahneye davet ettiği açıktır. Bu davete göre, *aktörlerin, yaşamlarını sürdürmekte oldukları sosyal-sembolik bağlamı biçimlendirmeye dönük amaçlı çabaları* (Phillips ve Lawrence, 2012) olarak tanımlanabilecek "iş (work)" kavramının sosyal kurama ve örgüt çalışmalarına "geri dönüşünün" (Barley ve Kunda, 2001), kurumsal kuram özelindeki yansıması *kurumsal iş (institutional work)* kavramsallaştırması olarak tezahür etmektedir (Lawrence, vd. 2013; Phillips ve Lawrence, 2012). Dolayısı ile, sosyal kuramın diğer alanlarında ortaya çıkan kavramsallaştırmalara paralel olarak kurumsal kuramda ortaya çıkan *kurumsal iş* yazını da, aktörleri *amaç yönelimli* ancak bir o kadar da *düşünümsel (reflexive)* bir çerçevede konumlandırarak *yapı-eyleyen ikiliğini* daha anlaşılabilir kılmaya yönelik meta-kuramsal bir çabaya işaret etmektedir (Battilana, vd., 2009; Battilana ve D'Aunno, 2009; Lawrence, vd., 2013).

Kavramın ortaya atılmasından itibaren kurumsal iş yazınında görülen çalışmaları kabaca üç başlık altında gruplayan Lawrence vd. (2013), bunları *kurumsal işin nasıl* oluştuğuna odaklanan çalışmalar, kurumsal işin *gerçekleştiricilerine* odaklanan çalışmalar ve kurumsal işin *içeriğine* odaklanan çalışmalar olarak sıralamaktadır. Kurumsal işin *nasıl* oluştuğuna dair çalışmalar, Lawrence ve Suddaby'nin (2006) daha önce ortaya koyduğu *yaratım (creating)* (ör. Garud, Hardy, ve Maguire (2007); Jagd (2011); Perkmann ve Spicer (2008); Slager, Gond, ve Moon (2012); Taupin (2013); Tracey, Phillips, ve Jarvis (2010)), *sürdürme (maintaining)* (ör. Dacin, Munir, ve Tracey (2010); G. Dover ve T. B. Lawrence (2010); Riaz, Buchanan, ve Bapuji (2011); Trank ve Washington (2009); Voronov ve Vince (2012); Tammar B. Zilber (2009)) ve *bozma (disrupting)* (ör. Maguire ve Hardy (2009); Symon, Buehring, Johnson,

ve Cassell (2008); Zietsma ve Lawrence (2010)) tipolojileri altında toplanmaktayken; kurumsal işin *gerçekleştiricilerine* odaklanan çalışmaları *belirli mesleklere ve bu mesleklerin profesyonellerine* (ör. Currie, Lockett, Finn, Martin, ve Waring (2012); Empson, Cleaver, ve Allen (2013); Lefsrud ve Meyer (2012); J. Singh ve Jayanti (2013); Suddaby ve Viale (2011)), *tepe yöneticilerine ve liderlere* (ör. Kraatz (2009); Riaz vd. (2011); Rojas (2010)) ve *bunların dışında kalan diğer aktörlere* (ör. Dorado (2013); S. Van Dijk, Berends, Jelinek, Romme, ve Weggeman (2011)) odaklananlar biçiminde sınıflandırmak mümkün görünmektedir. Kurumsal işin *içeriğine* dair çalışmalarda ise, genel olarak, kavramın *eyleyenlik (agency)* olgusunun sosyolojik temeli çerçevesinde tartışıldığı (ör. Battilana ve D'Aunno (2009); Smets ve Jarzabkowski (2013); Zundel, Holt, ve Cornelissen (2013)) anlaşılmaktadır (Lawrence vd., 2013). Bu özel sayıda Lawrence vd.'nin (2013) giriş yazısını takiben yayımlanan altı makaleden üçünde *kurumsal değişim* (Gawer ve Phillips (2013); Helfen ve Sydow (2013); Jones ve Massa (2013)) diğer üçünde ise *kurumsal sürdürme (maintaining)* (Acar (2015); Martí ve Fernández (2013); Micelotta ve Washington (2013); Raviola ve Norbäck (2013)) süreçleri içerisinde gerçekleştirilen *kurumsal iş* türlerine odaklanıldığı görülmektedir.

Gerek bu makaleler gerekse *kurumsal iş* kavramının yazına girdiği 2006'dan itibaren yayımlanan diğer çalışmalar nezdinde yaptıkları değerlendirmede Lawrence vd. (2013); Lawrence, vd.'nin (2011) *Journal of Management Inquiry*'de yaptıkları tespiti yineleyerek, kurumsal iş çalışmalarının tamamına yakınında *geriye dönük (retrospective)* veri türleri ve metodolojiler kullanılması suretiyle kurumlar üzerinde *başarılı* etkilere ulaşmış (yaratım, sürdürme yahut bozma) *kurumsal işlere* odaklanıldığını, oysaki Lawrence ve Suddaby (2006) ile Lawrence vd.'nin (2009) kurumsal iş tanımına göre, sonucunda *başarılı olunsun yahut olunmasın*, kurumları etkilemeye yönelik amaçlı *tüm eylemlere* odaklanılmamasının yazında büyük bir boşluk oluşturduğunu ifade ettikleri; bu bağlamda, aktörlerce gerçekleştirilen *amaçlı eylemlerin beklenmeyen sonuçlarının da (unanticipated consequences of purposive action)* (Merton, 1936; Lawrence vd., 2009) analizlere dahil edilebilmesinin ancak *gündelik yaşamın* karmaşık ayrıntılarına nüfuz edebilme potansiyeline sahip farklı *paradigmalar ve metodolojiler* ile mümkün olabileceğini vurguladıkları gözlemlenmektedir (Dover & Lawrence, 2010;

Lawrence vd., 2013; Munir, 2011).

2.4. Kurumsal Kuramın Mevcut Durumu ve Farklı/Yeni Kavramsallaştırmalara Duyulan Gereksinim

Felsefi temelleri ile gelişimini ve mevcut durumunu incelemeye çalıştığımız bir önceki kısımda da açıkça gözlemlenebileceği üzere, kurumsal yaklaşım, önceleri *rasyonel aktör* temelli ve *bağlamın* belirleyiciliğinden yoksun kuramsal açıklamalara tepki olarak doğmuş, 1990'lara gelindiğinde ise, (zımnen de olsa) *aşırı sosyalleşmiş aktörler* ön kabulüne sahip bir diğer ucu temsil eder hale geldiği yönünde eleştirilere muhatap olmuştur. Ancak, son çeyrek asırda, kendi alanında ön plana çıkmış bir soyutlama çerçevesi olarak sivrilmiştir.

Kuramın, gerek *rasyonel aktör* temelli, gerekse sonrasında -kendisini de eleştiri konusu ederek- *aşırı sosyalleşmiş aktörler* temelli perspektiflere verdiği tepkinin, temellerini dayandığı *toplumsal inşacılık* paradigmasının *yapı-eyleyen ikiliği* nezdinde sahip olduğu bütüncül bakış açısına bağlı olarak ortaya çıktığı ortadadır. Toplumsal inşacılık geleneğinin temel varsayımları gereği, yapıları ve eyleyenliği, bunların diyalektik ilişkileri çerçevesinde beraberce okumaya eğilimli olan kurumsalcıların, kuramın ortaya çıkışından itibaren çoğu kez özeleştiriler vasıtası ile, iki yönden birine doğru ilerleyen aşırı kutuplaşmalardan rahatsız olduklarını hissettirdikleri ve alternatifler sunabilme çabasına giriştikleri gözlemlenmektedir. 1980'ler boyunca kuramın yapılara izafe ettiği aşırı önem karşısında, özellikle değişim ve dönüşüm gibi olguların gözardı edildiği vurgulanarak getirilen özeleştirilere istinaden ortaya atılan *kurumsal mantıklar* ve *kurumsal girişimciler* kavramlarının bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. Yapısallaşmış kurumların, aslında görüldükleri kadar katı olmadıkları ve kendi içlerinde barındırdıkları dinamik ve hatta çelişen bir takım alt ögeler (mantıklar) vasıtası ile değişimleri ve dönüşümleri mümkün hale getirebilecekleri önkabulü üzerinde yükselen *kurumsal mantıklar* yazınının, bu görünümü ile, 1980'ler boyunca fazlaca kapılınmış görünen yapısalcı perspektifin yumuşatılmasını sağladığı iddia edilebilir. Benzer biçimde, ellerinde kâfi derecede kaynak ile bunları kullanmak üzere harekete geçmeleri yönünde motive edici yeterince unsura sahip olan aktörlerin kurumları etkileyebilecekleri argümanı üzerinde yükselen *kurumsal girişimciler* kavramınının da, 1980'lerin

sonları itibari ile kuramda gözlemlenen *aşırı sosyalleşmiş aktörler* perspektifine tepki olarak, eyleyenci bir tavır ile ortaya çıktığı söylenebilir. Son olarak, 2000'lerin ortalarından itibaren kuram içerisinde ortaya atılan bir diğer kavramsallaştırma olan *kurumsal iş* soyutlamasının da yine yapı-eyleyen ikiliği çerçevesinde eyleyenlerin kurumlar üzerindeki etkileri üzerine odaklanan bir zemin üzerinde yükseldiği görülmektedir.

Gelinen noktada, özellikle de kurumsal girişimcilik ve kurumsal iş yazını üzerine yapılan değerlendirmeler neticesinde, kurumsalcıların, eyleyenlik kavramını çoğunlukla, elinde yeterli kaynağa ve bu kaynakları seferber etmek için de yeterli motivasyon unsurlarına sahip kahramanvari aktörler üzerinden okumaya eğilimli oldukları görülmektedir. Oysaki kolektif yahut bireysel aktörlerin eyleyenlik kapasitesilerinin, kurumları dönüştürmeye ya da değiştirmeye muktedir aktörlerle sınırlandırılması, en başta, kurumsal kuramın felsefi temellerini dayandığı toplumsal kurmacılık paradigması ile uyumsuzluk arz etmektedir. Bu uyumsuzluk özellikle iki noktada görünmektedir. Öncelikle kurumsal kuramın açıklayıcılığı sadece kurumların oluşumu, değişimi yahut yok oluşları ile ilgili olmayıp, aynı derecede sürdürülmeyle de ilgilidir. Oysaki *amaçlı eylemlerin* sonuçlarına yönelik çalışmalar, büyük ölçüde oluşum, değişim ve yok oluş temaları üzerine yoğunlaşırken sürdürülme olgusu genellikle kenarda bırakılmaktadır. Diğer taraftan, oluşum, değişim ve yok oluş temaları da sadece "ani" ve "gözle görülür ölçüde büyük" hamleler üzerinden okunmaya çalışılarak "istikrarlı" süreçler inceleme dışı bırakılmaktadır. Söz konusu istikrarlı süreçlerin, "*mutlaka amaçlı eylemleri gerektirmeyebileceği*" gerçeği de göz önüne alınırsa, kurumsalcı yaklaşımın oldukça büyük bir sahayı boş bıraktığı farkedilecektir.

Bu noktada bireysel yahut kolektif aktörlerin, "*doğrudan kurumlara yönelmiş amaçlara*" sahip olmasalar da, kurumların dönüşümüne, değişimine yahut sürdürülmesine katkı sağlayabilecek eylemler içerisinde bulunabilecekleri gibi bu eylemlerin uzun vadede yapılar nezdinde etkilere neden olabileceği de unutulmamalıdır. Bu türden eylemler Lawrence ve Suddaby'nin (2006) çizdiği çerçeve içerisinde *kurumsal işler* olarak tanımlanmasalar da üzerlerinde hiç durulmaması, uzun vadede kurumlar üzerinde etkilerinin olabileceği gerçeğinden hareketle, kabul edilebilir görünmemektedir. Mevcut yapısı ile "*amaçlı eylemlerin beklenmeyen sonuçları*" hususunda kuramsal boşluklara

sahip olan kurumsalcıların, kurumları etkileyebilmek bakımından “*amaçsız görünen küçük boyuttaki eylemlerin etkileri ve sonuçları*” hususunda da aynı büyüklükte bir alanı açık bıraktığı ortadadır.

Yapılar seviyesinde gözlemlebilen her türden hareketlenmenin altında, bir *kurumsal girişimci* parmağı yahut amaçlı eylemlerden oluşan *kurumsal işler* aranması, kurumsal hareketliğin aşağıdan yukarı seyrinin önemli bir bölümünün gözden kaçırılmasının yanında, yapısal hareketliliğin tüm unsurları ile tahlil edilmesinin de ıskalanmasına neden olmaktadır. Oysaki bireysel yahut kolektif aktörlerin kurumlara ilişkin amaçlı eylemleri dışında kalan amaçsız eylemleri, tekil olarak o kurumsallaşmış yapıları ani bir biçimde dönüştürmeye yetecek güçlü etkilere sahip değilse bile, uzun vadede tahmin edilenlerin ötesinde yapısal sonuçların ortaya çıkmasına pek tabi vesile olabilecektir (Powell & Colyvas, 2008).

İşte tüm bu tespitler, kurumsal yaklaşım açısından, “*eyleyen*” kavramı üzerinde etraflıca yeniden durulması gereğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, öncelikle unutulmaması gereken, *eyleyenlerin sadece kurumları etkileme kapasitesine sahip aktörlerden, eyleyenliğin de sadece bu türden aktörlerin amaçlı eylemlerinden ibaret olmadığıdır* (Emirbayer & Mische, 1998). Bu paradigmatik duruş, eyleyenlik soyutlamasının tüm boyutları ile anlaşılabilmesine temel oluşturacağı için hayati önem arz etmektedir. Eyleyenler ve eyleyenlik ile ilgili bu temel unsurun anlaşılmasını müteakip üzerinde durulması gereken ikinci nokta “*amaçsız görünen küçük boyuttaki eylemlerin*” niteliklerinin anlaşılabilmesi olmalıdır. Nitekim, amaçsız görünen küçük boyuttaki eylemlerin *etkilerinin ve sonuçlarının* üzerinde çalışılabilmesi öncelikle bu eylemlerin *niteliklerinin* anlaşılabilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak ve ancak, eyleyenlik kavramının tüm boyutları ile anlaşılabilmesinin ardından, amaçsız görünseler ve küçük boyutta da olsalar tüm eylemlerin olası *etkilerinin ve sonuçlarının* anlaşılabilmesi olanaklı hale gelebilecektir.

Bu noktada, ilişkisel sosyolojinin son zamanlardaki önemli temsilcilerinden Emirbayer ve Mische'nin (1998) “*eyleyenliğin ne olduğu*” sorusu üzerinde durdukları kapsamlı çalışmalarında “*eyleyenler ve eyleyenlik*” kavramları ile bunların nitelikleri üzerinde yoğun bir biçimde tartışarak, ileride yapılabilecek çalışmalar için elverişli yol haritaları önerdikleri görülmektedir. Örgütsel analizdeki kurumsalcılarca da (ör. Battilana (2006); Battilana ve

D'Aunno (2009); Battilana vd. (2009); Mutch, Delbridge, ve Ventresca (2006)) dikkate alındığı görülen bu perspektifin, kurumsalci yaklaşımın üzerinde durmadığı noktalara katkı yapabilecek potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Bundan sonraki kısımda Emirbayer ve Mische'nin (1998) çalışması temel alınarak ilişkişelci yaklaşımın kurumsal kurama olası katkısı üzerinde durulacaktır.

2.4.1. İlişkişelci Yaklaşım

Emirbayer'e (1997) göre, günümüzde, sosyal bilimlerdeki önemli sorunların temelinde, toplum-birey, nesne-özne, makro-mikro yahut yapı-eyleyen gibi ikiliklerden ziyade, bu ikilikleri ele alırlarken sosyal bilimcilerce benimsenen bakış açılarının sığılığı yatmaktadır. Sosyal dünyanın gerçekliğinin anlaşılabilmesi çabası içerisinde, süreçlere ve ilişkilere yeterince kıymet vermemekten kaynaklanan bu sığılığı *tözcülük (substantialism)* olarak adlandıran Emirbayer (1997), sosyal bilimcilerin artık devingen, sürekli ve süreçsel boyutlara odaklanmış *ilişkişelci (relationalist)* perspektiflere yönelmeleri gerekliliğinin altını çizmektedir.

Emirbayer tarafından *American Journal of Sociology*'de "*İlişkişel Bir Sosyoloji İçin Manifesto (Manifesto for a Relational Sociology)*" (Emirbayer, 1997) başlığı ile yayınlanan makalede dile getirilen bu çağrının örgüt kuramları nezdinde de karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, *Organization* dergisinin 2006 yılı Eylül sayısında yayınlanan "Örgütsel Eylemin Konumlandırılması: Örgütlerin İlişkişel Sosyolojisi (Situating Organizational Action: The Relational Sociology of Organizations)" başlıklı makalelerinde Mutch, Delbridge ve Ventresca (2006) örgütsel eylemin anlaşılması noktasında ilişkişelci yaklaşımın olası katkıları üzerinde tartışmaktadır. Aynı sayıda "Eyleyenlik ve Kurumlar: Bireyin Sosyal Pozisyonunun Etkinleştirici Rolü (Agency and Institutions: The Enabling Role of Individuals' Social Position)" başlığı ile yayımlanan bir diğer makalede bu kez Battilana (2006), gömülü eyleyen paradoksunu (paradox of embedded agency) da tartışmaya dâhil ederek, kurumsal girişimcilerin sosyal pozisyonlarına bağlı olarak kazandıkları eyleyenlik kapasiteleri üzerinde durmaktadır. Daha sonra, özellikle *kurumsal iş* kavramı üzerine bina edilen çalışmalarda (ör. Battilana ve D'Aunno (2009); Battilana vd. (2009); T. B.

Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (2009a, 2009b)) da baz alındığı görülen Emirbayer'in (1997), kurumsal kuramcılar sathında asıl ilgi çeken fikirlerinin ise *American Journal of Sociology*'nin 1998 yılı Ocak sayısında Ann Mische ile beraber yayınladıkları "Eyleyenlik Nedir? (What Is Agency?)" (Emirbayer & Mische, 1998) başlıklı makalesinde yer aldığı görülmektedir.

Sosyal bilimlerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, "eyleyenlik" kavramının nadiren sistematik bir analize tabi tutulduğunun altını çizen Emirbayer ve Mische (1998), son kertede *basit ve sınırlı* bir kavram olarak ortada kalan eyleyenliğin, rasyonel aktör temelli perspektiflerin soyut iradeciliğinden kurtulmaya çalışıldığı ölçüde yapısalcı perspektiflerin kültürel ahmakları (cultural dopes) haline geldiğini, buradan kurtulmak istediğinde ise rasyonel aktör temelli perspektiflerin soyut iradeciliğine yeniden teslim olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens gibi "pratik teorisyenlerinin" geliştirdikleri kuramları, eyleyenliği, "alışlagelmiş, tekrara dayalı ve gerçekliği sorgulamadan benimsenen pratiklere" indirgediği yönünde eleştiren Emirbayer ve Mische (1998), Amerikan Sosyolojisine hakim bu bakış açısının *örgüt teorisindeki yeni kurumsalcılar* tarafından da benimsendiğini belirtmektedir (s. 963).

Bir yanda *hedeflere yönelme, amaçlılık ve muhakeme*, diğer tarafta *alışkanlıklar ve rutinler* olmak üzere tüm bu ve benzeri kavramların eyleyenliğin önemli boyutlarını oluşturduğunu vurgulayan Emirbayer ve Mische (1998), ancak bunlardan hiçbirinin, tek başına, eyleyenliğin tüm karmaşıklığını anlatmaya yetmeyeceğini önemle vurgulamaktadır. Bu minvalde, insan eyleyenliğinin (human agency) farklı boyutları üzerinde çalışılmasının, eyleyenliğin doğasının anlaşılabilmesi açısından ilk ve en önemli basamağı oluşturacağını dile getiren Emirbayer ve Mische'nin (1998), bu boyutları *geçmişe, şu ana ve geleceğe* dayalı unsurlar olmak üzere "*Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü (The Chordal Triad of Agency)*" başlığı altında inceledikleri anlaşılmaktadır (s. 970).

Emirbayer ve Mische'ye (1998, s. 971) göre, *eyleyenliğin geçmişe dayalı boyutunda* aktörler, *geçmiş düşünce ve eylem modellerini seçici bir biçimde yeniden aktifleştirirken sosyal evrenlere istikrar ve düzen kazandırmakta, bu suretle de kimliklerin, ilişkilerin ve kurumların sürdürülmesine katkı sağlamaktadırlar*. Eyleyenliğin *şu ana* ilişkin boyutunda aktörler, *hâlihazırda*

gelişen durumların ortaya çıkardığı talepler, ikilemler ve belirsizlikler karşısında, muhtemel alternatif eylem güzergâhları arasından pratik ve normatif değerlendirmeler yaparak seçimlerde bulunmaktadır. Eyleyenliğin geleceğe ilişkin boyutunda ise aktörler, eylemlerinin muhtemel güzergâhlarını hayalgüçlerine dayalı bir biçimde üretirlerken, bu aşamadaki düşünce ve eylemlerinin içeriklerini geleceğe ilişkin sahip oldukları umut, korku ve arzu gibi duygu ve düşünceleriyle ilişki içerisinde konumlandırırlar.

Bunların her birinin analitik ayrımlar gibi görüldüğünü kabul eden Emirbayer ve Mische (1998, s.971), insan eyleyenliğinin bu üç boyutunun her birinin farklı derecelerde de olsa, somut görgül bir eylem anı içerisinde beraberce varolacaklarını da eklemektedir. Bu nedenle bunlara, “*Uyumlu Üçlü (Chordal Triad)*” ismini verdiklerinin altını çizen Emirbayer ve Mische (1998, s.972), bu tanımlamalarıyla, görelî olarak farklılaşan oranlarda *geçmişe, şu ana ve geleceğe* olan yönelimleri beraberce ve aynı anda yansıtan tekil eylemlerin varlığından söz etmektedir. Şu halde, Emirbayer ve Mische’ye (1998) göre, insan eyleyenliği, yapılarla olan ilişkisi de görmezden gelinmeyerek, *geçmişe, şu ana ve geleceğe* dönük boyutlarını, tekil bir eylem içerisinde beraberce var edecek biçimde oluşmakta ve ancak bu boyutların izah edilebilmesi ile anlaşılabilir bir hale gelebilmektedir.

Örgütsel analizdeki yeni kurumsalcılar arasında, özellikle Battilana ve D’Aunno’nun (2009), Lawrence vd.’nin (2009) editörlüğünde yayınlanan “Kurumsal İş: Örgütlerin Kurumsal İncelemesinde Aktörler ve Eyleyenlik (Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations)” isimli kitapta kaleme aldıkları “Kurumsal İş ve Gömülü Eyleyen Paradoksu (Institutional Work And The Paradox Of Embedded Agency)” başlıklı makalelerinde (s. 31-58), Emirbayer ve Mische’nin (1998) insan eyleyenliğine ilişkin boyutlarına değinerek, kurumsal iş kavramı ile bu boyutları ilişkilendirmeye çalıştıkları görülmektedir (s. 47-50). Ancak, Battilana ve D’Aunno’nun (2009, s. 47-50) çabası iki açıdan Emirbayer ve Mische’nin (1998) çizdiği çerçeveye uyumsuzluk göstermektedir.

Öncelikle Battilana ve D’Aunno (2009, s. 47-50), bu çabalarıyla eyleyenliği yine, *kurumlara yönelmiş amaçlı eylemlere* yani *kurumsal işlere* indirgemektedir. Oysaki Emirbayer ve Mische’nin (1998) çizdiği çerçeve içerisindeki eyleyenlik tanımı, yapıları ve kurumları doğrudan değiştirme,

sürdürme yahut dönüştürme amaçları taşımayan eylemleri de kapsamaktadır. İkinci olarak ise, Battilana ve D'Aunno (2009, s. 47-50), kurumları *yaratan, sürdüren ve yok eden* kurumsal işlerle eyleyenliğin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* dayalı boyutlarını ilişkilendirirken, farklı pratiklerden bahsetmektedirler (bkz. adı geçen makalede, s.48, Tablo 2.1 ve açıklamaları). Oysaki daha önce de üzerinde durulduğu üzere, Emirbayer ve Mische (1998, s.971), *insan eyleyenliğinin üç boyutunun her birinin, farklı derecelerde de olsa, somut görgül bir eylem anı içerisinde beraberce varolacaklarını belirtmekte ve bunlara “Uyumlu Üçlü (Chordal Triad)” ismini vermelerinin de bu nitelikten kaynaklandığını vurgulamaktadır*. Dolayısı ile Battilana ve D'Aunno (2009), eyleyenliğin farklı boyutları ile kurumsal iş yazını buluşturmak isterken bu önemli iki noktayı ıskalamaktadır.

Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutlarının, özellikle de görgül anlamda, nasıl ele alınabileceği noktasında, yöntemsel olarak fazlaca açıklama yapmamayı tercih ettikleri (s. 1006, dipnot) açıkça görülmektedir. Ancak, eyleyenliğe ve eyleyenliğin boyutlarına dair ortaya koyduklarıyla Emirbayer ve Mische'nin (1998), yöntemsel perspektiflerin ötesinde yeni ve farklı kavramsal boyutlara işaret etmekte oldukları düşünülmektedir. Zira, *“Uyumlu Üçlü (Chordal Triad)”* soyutlamasının büyüğü bozulmadan, bu boyutların tamamının *somut görgül bir eylem anı içerisinde beraberce* gözlemlenebilmesi, bu boyutların tamamını, farklı oranlarda da olsa, beraberce kapsayan ve bu suretle yapılacak analizlere imkan tanıyan bir kavramsal soyutlamayı gerekli kılmaktadır. Bu noktada bizim önerimiz “ideoloji” kavramının bir analiz çerçevesi olarak araştırmalara dâhil edilebileceğidir. Bir kavramsal soyutlama çerçevesi olarak “ideoloji”nin neden bu önerimizin nesnesi haline geldiği sonraki kısımda izah edilmeye çalışılmaktadır.

2.4.2. İdeoloji

Sosyal bilimlerde tanımlanması zor ancak bir o kadar da ilgi çekici bir kavram olarak karşımıza çıkan *ideolojinin* (Eagleton, 1991; Heywood, 2012; McLellan, 1995), ayrıntılı bir incelemesi, şüphe yok ki bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle, bu noktada, *ideoloji* kavramı ile hangi çerçevenin işaret edileceği ile bu çerçevenin Emirbayer ve Mische (1998) tarafından eyleyenliğin

boyutları konusunda çizilen perspektife ve kurumsalcı yaklaşıma olası katkıları üzerinde durulmasının yeterli olacağı düşünülmektedir.

İdeoloji, ilk kez Fransız Devrimi döneminde Antonie Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından türetildiğinden bu yana, özellikle de ideolojiler çağı olarak adlandırılan 20'nci yüzyıl boyunca oldukça ön planda olan bir kavramsal çerçeve olmuştur (Heywood, 2012; McLellan, 1995). İdeolojiyi tek bir tanım içerisine sıkıştırmanın beyhudeliğini vurguladıktan sonra onu farklı tanımların bireşiminden oluşan bir tür kavramsal örgü olarak resmeden Eagleton (1991), bu duruma kanıt olarak da ortaya atılışından buyana gerçekleştirilen tanımlama çabaları arasındaki tutarsızlıkları göstermektedir. Ancak en nihayetinde, ideoloji ve ideolojilerle ilgili yazında, kavramın entelektüel gelişimi söz konusu edildiğinde, iki düşünürün fikirleri ön plana çıkmaktadır. Bunların ilki, ideolojiyi ve ideolojileri, *asıl gerçekliğin çarpıtılarak ezilen sınıfların kandırılmasında bir illüzyon aracı* olarak gören Karl Marx'tır. Diğer düşünür ise, yazdığı "İdeoloji ve Ütopya: Bilgi Sosyolojisine Bir Giriş (Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge)" (2013) isimli eserinde ideolojiyi *bilgi sosyolojisinin konusu* olarak gören Karl Mannheim'dır.

İster Marxist yazından isterse Mannheim geleneğinden beslenmiş olsun, sosyal bilimlerin diğer sahalarında 20'nci yüzyıl boyunca gördüğü yoğun ilgiye rağmen, gerek örgüt kuramlarının genelinde gerekse kurumsalcı yaklaşım özelinde, erken dönem kuramsal ve sonraki görgül çalışmalarda yapılan göndermeler (ör. Barley ve Kunda (1992); Boli-Bennett ve Meyer (1978); Brunsson (1982); DiMaggio (1983); Guille'n (1994); J. W. Meyer (1986); G. M. Thomas, Meyer, Ramirez, ve Boli (1987)), dışında, ideoloji kavramına karşı genel bir görmezden gelme halinin varlığı itiraf edilmelidir (R. E. Meyer vd., 2009a). 2000'lerin başlarından itibaren kurumsalcı yaklaşım içerisinde ideoloji kavramına yeniden ilgi duyan çalışmalarla karşılaşılıyorsa da (ör. Clemens ve Cook (1999); T. Hallett, Schulman, ve Fine (2008); Tim Hallett ve Ventresca (2006); Hardy ve Maguire (2008); Kaplan (2008); T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (2009b); Lounsbury, Ventresca, ve Hirsch (2003); Schneiberg ve Clemens (2006)), bunların genel eğilimi değiştiremediği de vurgulanmalıdır.

Oysaki, kurumsalcı yaklaşım geleneği için çok önemli bir yere sahip olduğu daha önceki bölümlerde de ayrıntılı olarak tartışılan Berger ve

Luckmann'a (1966) göre *ideoloji, kurumsallaşmış örüntülerle güç ve çıkar mücadelelerinin kesiştiği alanda ortaya çıkan* bir olguya işaret etmektedir. Kurumsalcı yaklaşım içerisinde oldukça ön plana çıkan kurumsal mantıklar kavramsallaştırmasının mimarları Friedland ve Alford'a (1991, s. 253) göre, "kültürel çalışmalarda siyasetin görmezden gelinmesi" kabul edilemez bir duruma işaret etmektedir. Yine, Friedland, "Örgüt Sosyolojisi Araştırmaları (Research in the Sociology of Organizations)" serisinde yayımlanan "Kurumlar ve İdeoloji (Institutions ve Ideology)" (R. E. Meyer vd., 2009b) başlıklı derlemede kaleme aldığı yazısında (Friedland, 2009), "kurumlar sadece güç ve çıkar ilişkilerini meşrulaştıran dil çerçevesinde oluştukları için değil bizzati güç ilişkilerini oluşturan pratikleri de ürettikleri için ideolojiktirler" açıklamasında bulunmaktadır. Aynı derlemede Meyer vd. (2009a), kavram olarak *ideoloji* ile *kurumsal mantıkların* benzerliklerini tartışırken, Friedland ve Alford'un (1991) kurumların ideolojik yanlarından bahsedip kültürel çalışmalardaki apolitik durumu eleştiri konusu ederlerken ideoloji yerine neden kurumsal mantıklar kavramı üzerinde durmayı tercih ettiklerini sorgulamaktadır. Kurumsal mantıkların, "ideoloji kavramını dile getirmeden ideolojilerle çalışmanın bir yolu" olup olmadığını tartıştıkları görülen Meyer vd.'nin (2009a) tanım olarak kurumsal mantıklar ile ideolojiler arasında yaptıkları karşılaştırmalar sonucunda ulaştıkları bulgular bu soruyu güçlendiren özellikler içermektedir.

Kurumsalcı yaklaşım da dâhil olmak üzere örgüt kuramlarının pek çoğunda "ideoloji" kavramı söz konusu olduğunda gözlemlenen bu soğuk tavrın, bu kuramların önemli bir bölümünün ortaya çıktığı coğrafya olan Birleşik Devletler'de kavram karşısında sahip olunan önyargıyla ilişkilendirilmesi hatalı olmasa gerektir. Zira ideoloji kavramına ilişkin eserlerin pek çoğunda, özellikle Soğuk Savaş yıllarında, doğrudan sosyalizm ile ilintili bir kavram olarak konumlandırılan ideolojinin, entelektüel ve akademik çevrelerce kullanılmasının ne denli zor olduğu açıkça tartışılmaktadır (McLellan, 1995).

O halde gelinen noktada, gerek örgüt kuramlarının genelinde gerekse kurumsalcı yaklaşım özelinde, ideoloji kavramının çok uzak bir soyutlama çerçevesi olmadığı ancak kimi *zamansal* zorunluluklara bağlı olarak kullanılmasının tercih edilmemiş olabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile *kurumların ideolojik taraflarıyla, esasen her biri kurumsallaşmış örüntüler olan ideolojilerin* kurumsal kuram içerisinde hangi alternatif kavramlarla örtüştüğü

tartışmasına daha fazla girmeden, ideolojinin kurumsal kuram için yabancı bir kavram olmadığına anlaşılmaması bu noktada bizim için yeterli görülmektedir.

Özellikle kurumsalcı yaklaşım için elverişli bir soyutlama çerçevesi oluşturabileceği düşünülen "ideoloji"nin bu niteliği, kurama olan yakınlığının dışında başka iki ayrı nokta üzerinden de temellenmektedir. Bunlardan ilki, herbiri *kurumsallaşmış örüntüler* olan ideolojilerin, farklı kavramsallaştırmalara ihtiyaç duymadan, çok düzeyli araştırmaları mümkün kılacak özelliklere sahip olmasıdır. Örneğin Mardin (1983, 2004), ideolojilerin sistemli bir düşünce yapısına işaret edecek biçimde *yapısallaşmış (sert) ideolojiler*le, bu düşünce yapılarının pek çoklarından etkilenmiş, bu suretle de karmaşık, hatta bazen tutarsız fikir kalıplarından oluşabilen *yumuşak ideolojiler* olmak üzere ikiye ayrılabilirliğini vurgulamıştır. Mardin'in (1983, 2004) bu sınıflandırmasında, *yapısallaşmış ideolojiler* entelijansiya ve akademideki kuramsal ve kavramsal temelli doktriner tartışmaları ve üretimleri kapsamaktayken, *yumuşak ideolojiler*, bireylerin gündelik hayatları boyunca maruz kaldıkları pek çok fikri yayılım karşısında geliştirdikleri karmaşık düşünce kalıpları ile fikri ve pratik boyutlu üretimleri içermektedir. Yapı-eyleyen ikiliği çerçevesinde değerlendirildiğinde bu görünümleriyle ideolojiler, sahip oldukları yapısal ve sınırlayıcı özelliklerinin yanında bireylerin eyleyenlik kapasiteleri çerçevesinde değerlendirilebilecek boyutlara da evsahipliği yapabildiklerinden kurumsalcı yaklaşım açısından göz önünde bulundurulması gereken *çok düzeyli* bir soyutlama çerçevesini oluşturmaktadır.

Bir soyutlama olarak ideolojinin kurumsalcı yaklaşım için elverişli bir kavram oluşturmalarının altında yatan ikinci unsur ise, Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutları ile ilgili olarak çizdikleri çerçeve söz konusu edildiğinde, ideolojilerin sahip olduğu açıklama potansiyeldir. Hatırlanacağı üzere, Emirbayer ve Mische (1998), eyleyenliğin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* yönelmiş boyutlar üzerinden okunmasını önerirken, bu yönelimlerin *analitik ayrımlara* konu edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Emirbayer ve Mische (1998), insan eyleyenliğinin konusu olan pratiklerde bu üç yönelimin farklılaşan oranlarda da olsa *beraberce* varolabileceğinden söz etmektedir. Emirbayer ve Mische (1998) insan eyleyenliğinin araştırılması için herhangi bir yöntem önerisinde bulunmazken, kavramsal düzeyde bir öneride de bulunmamaktadır. İşte ideolojinin, Emirbayer ve Mische (1998) tarafından

kavramsal düzeyde açık bırakılan bu noktayı doldurabilme kapasitesine sahip bir çerçeve sunduğu düşünülmektedir. Zira her bir ideoloji, kendi içerisinde *geçmişe dair bir okuma, şu ana dair çözümler ve geleceğe dair tasavvurlar* içeren fikri kümelerden oluşmaktadır (Eagleton, 1991; Heywood, 2012; Mardin, 1983, 2004; McLellan, 1995). Bu suretle, söylem ve eylem yönelimli pratiklere de yol açmaları bakımından ideolojiler, Emirbayer ve Mische'nin (1998) yapı-eyleyen ikiliği çerçevesinde diyalektik bir bakış açısıyla, eyleyenliğin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* ilişkin boyutlarının anlaşılmasını teminen önerdikleri tasarıma uymaktadır. İdeoloji(ler) kullanılarak bu minvalde yapılacak araştırmalar bir yandan aynı kurumsallaşmış örüntü içerisinde “*Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü'ne (The Chordal Triad of Agency)*” dair boyutları analitik ayrımların konusu etmeden anlamayı mümkün kılabilcekken, diğer taraftan da yine tek bir kavram altında hem yapı hem de eyleyen boyutlarının beraberce anlaşılmasını sağlayabilme olanağı tanıyabilecektir.

2.4.3. İdeoloji Üretimini/Yeniden Üretimini Ütopya Boyutu

Kurumsalcı yaklaşım için elverişli bir soyutlama çerçevesi oluşturabileceği düşünülen "ideoloji"nin, “*Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü'ne (The Chordal Triad of Agency)*” ilişkin okumaları mümkün kılacak özelliklerinin yanı sıra, eyleyenliğin tüm boyutları ile anlaşılabilmesi çabası içerisinde sahip olabileceği bir diğer açıklayıcı unsurun da, Mannheim'ın (2013) bir toplumsal yapı içerisinde düzenin oluşumuna katkı sağlayan, ancak bu süreçte görece *çok yahut az* etkili olabilmiş doktrinlerden hareketle yaptığı "ideoloji-ütopya" soyutlamalarında saklı olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bilimlerdeki ideoloji yazınında Marx ile birlikte önemli bir yeri olan Mannheim (2013), “İdeoloji ve Ütopya: Bilgi Sosyolojisine Bir Giriş (Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge)” isimli eserinde ideolojilerle ütopyalar (ya da daha doğru bir tabirle ütöpik ideolojiler) arasında bir ayırım yapmakta ve bu suretle kimi fikri doktrinleri, barındırdıkları oldukça *aykırı* niteliklere istinaden ütopya olarak nitelendirmektedir. Mannheim'a (2013) göre, belirli bir sosyal düzenin içerisinde o düzeni oluşturan, ancak bu süreçte az ya da çok etkili olabilmiş pek çok fikri doktrin bulunmaktadır. Bu doktrinler sosyal düzen üzerindeki etkinliklerine bağlı olarak kendi içeriklerinin ve

potansiyellerinin de belirli bir bölümünü gerçekleştirebilmektedir. Sözü edilen sosyal düzen içerisinde, kendi içeriğini ve potansiyelini azımsanmayacak derecede gerçekleştirebilmiş doktrinleri “ideoloji” olarak tanımlayan Mannheim (2013), bu sistemsel bütünlük içerisinde zaman zaman *aykırı* olarak da nitelenebilen doktrinleri ise “ütopyalar” ya da “ütopik ideolojiler” olarak isimlendirmektedir. Sonraları yazında üzerinde oldukça durulan bu ayrım, ütopyaların, toplumsal yapı içinde kendini *baskı altında ve dezavantajlı addeden grupların çıkarına hizmet edebilecek radikal/ayrıkçı çözüm önerileri* (Heywood, 2012; Mardin, 2004; McLellan, 1995) ile büyük oranda özdeşleştirildiği de vurgulanmalıdır.

Şu halde belirli bir pratik dahilinde üretime/yeniden üretime konu edilen her ideoloji, “ya kendi içeriğini ve potansiyelini zaten *büyük ölçüde* gerçekleştirmiş bir fikri doktrini” ya da “bunları *yeterince gerçekleştiremediği* için *aykırı* kalmış bir ütopyayı” üretmekte ve yeniden üretmektedir. Dolayısı ile insan eyleyenliğinin konusu olan ve ideoloji üretimine/yeniden üretimine yol açan pratiklerde eyleyenliğin çeşitli boyutlarına vesile olan aktörler, bir diğer boyut olarak nitelenmesi mümkün görünen “ideoloji-ütopya” yönelimlerinin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu nedenledir ki, ideoloji(ler) üzerinden yapılacak bir araştırmanın Emirbayer ve Mische'nin (1998) önerdikleri “*Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü (The Chordal Triad of Agency)*” soyutlamasına ek olarak Mannheim'ın (2013) “*ideolojiler-ütopyalar*” ekseninde tanımladıkları boyutların anlaşılmasını da sağlayabilme potansiyelini barındırdığı düşünülmektedir.

2.4.4. Eylemin Bağlamının Önemi

Emirbayer ve Mische'nin (1998), aktörlerin eyleyenlik olanaklarını mümkün hale getirebilecek unsurlar bahsinde tartıştıkları diğer bir hususu, farklı ilişkisel bağlamların bu olanaklar üzerindeki etkileri hususunda Goffman'ın (1959) argümanlarından hareketle ortaya koydukları savlar oluşturmaktadır.

Ses getiren düşüncelerinin önemli bir kısmını “Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life)” isimli eserinde bulabileceğimiz Goffman (1959), aktörlerin “*karşılaşmaları*” ile bu karşılaşmaların niteliklerine bağlı olarak benimseyecekleri “*roller*” çerçevesinde ne türden farklılaşmaların ortaya çıkabileceğini derinlemesine ele almıştır. Buna

göre, farklı biçimlerde gerçekleşen karşılaşmaların ortaya çıkardığı "*ilişkisel bağlamlar*", aktörlerin farklı roller benimsemelerine imkan tanımakta ve bu suretle onlara eyleyenlik olanakları sağlamaktadır. Emirbayer ve Mische'ye (1998) göre de, *sosyalliğin farklı ilişkisel bağlamlarda oluşan farklı biçimleri, eyleyenliğin olanaklarını farklı görünümlere sahip olabilecek şekilde oluşturabilme kapasitesine* bağlı olarak önem arz etmektedir. Bu nedenle, eyleyenliğin tüm boyutları ile ve derinlemesine bir irdelemeye konu edilebilmesi ancak farklı ilişkisel bağlamların aktörlerin eyleyenlik olanakları üzerindeki etkilerinin de göz önünde bulundurulması ile mümkün olabilecektir.

Bu çerçevede, bu çalışmada cevap aranan temel soru, *belirli bir tarihsel süreç dâhilinde aktörlerin, farklı düzeylerde ve farklı ilişkisel bağlamlarda hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları ve hangi eyleyenlik boyutlarının ortaya çıkmasını sağladıklarıdır.*

Şu halde, bize, ideoloji(ler) üzerinden eyleyenliğin boyutlarını gözlemleyebileğimiz somut bir bağlam gerekmektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye'de iş adamları örgütleri ile bunların üyelerinin hangi özellikleri ile böylesine bir incelemeye bağlam oluşturabileceği izah edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye bağlamının, ideoloji(ler) çerçeveyiciliğinde Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutlarına dair çizdiği resme yapabileceği katkının anlaşılmasının ardından, araştırma sorusunun üzerinde durulacaktır.

BÖLÜM III

TÜRKİYE BAĞLAMI

3.1. Türkiye'de İdeolojiler

Sadece Türkiye'de değil, dünyanın herhangi bir coğrafyasında, o toplumsal bağlamı çerçeveleyen ideolojilerden ve bu ideolojilerin o bağlama da bağlı olarak kazandığı özgün içeriklerinden bahsetmenin ne denli zor olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak, bu çalışma, ne Türkiye'deki ideolojilerin en doğru tanımlarının yapıldığı, ne bunların niteliklerinin en eksiksiz olacak biçimde ortaya konulduğu, ne de karşılaştırmalı olarak birbirleriyle olan ilişkilerinin mükemmel bir biçimde irdelendiği gibi iddialara sahiptir. Bu itibarla, bu bölümde, Türkiye'deki ideolojilere dair dört başı mamur bir analize girilmediği gibi bunun gerekli olmadığı da belirtilmelidir. Bu çalışma açısından, Türkiye'deki ideolojiler, başta siyaset bilimi ve sosyoloji olmak üzere diğer disiplinlerde, konuya dair yürütülen tartışmalar sonucunda ulaşılmış asgari müştereklerden ve bunların "verili soyutlamalar" olarak kullanılmasından ibaret olacaktır. Çalışmanın amacı açısından bu yaklaşımın yeterli bir çerçeveyi oluşturacağı düşünülmektedir.

Sistematik bir biçimde Türkiye'deki ideolojileri konu edinen çalışmalardan (ör. Bora ve Gültekingil (2009b); Çaha ve Şahin (2013)) anlaşıldığı üzere, Türkiye'de etkili olan siyasal ideolojik gelenekleri *Modenleşme ve Batıcılık* (Kocabaşoğlu, 2007), *Milliyetçilik* (Aydın, 2013; Bora, 2008b), *Kemalizm ve Atatürkçülük* (Çelik, 2013; İnsel, 2009b), *Muhafazakârlık* (Akıncı, 2013; Çiğdem, 2006), *İslamcılık* (Aktay, 2005b; Guida & Çaha, 2013), *Liberalizm* (Erdoğan & Yılmaz, 2005; Şahin, 2013) ve *Sol* düşünce (Duman, 2013; Gültekingil, 2008) biçiminde sıralamak mümkün gözükmemektedir. Tablo 6, bu ideolojilerin temel niteliklerini gösteren bir özet niteliğindedir. Kimi zaman bu ideolojilerden birinin, diğerlerinden kesin ve analitik çizgilerle ayrılmasının zorluğu bilinmektedir (Bora & Gültekingil, 2009a). Ancak, çalışmanın araştırma kısmında, yapısal örüntüler olarak çerçeve oluşturacak bu soyutlamalardan her biri ile, hangi kavramsal çerçeveye işaret edildiğinin de anlaşılması elzem görünmektedir. Bu nedenle, bundan sonraki kısım, Türkiye'de etkili olan siyasal ideolojik geleneklere ilişkin açıklamalara ayrılmıştır. Bu noktada da yine, konuyu sistematik bir biçimde konu edinen çalışmalardan (Bora & Gültekingil, 2009b; Çaha & Şahin, 2013) faydalanıldığı belirtilmelidir.

Tablo 6
Türkiye'deki İdeolojilerin Temel Nitelikleri

Kemalizm ve Atatürkçülük	Milliyetçilik	Muhafazakarlık	İslamcılık
Milliyetçi	Özgücülük	Sınırlı bir varlık olarak "insan" anlayışı	Yaşamın bütün boyutlarında İslamın referans alınması
Devlet/Atatürk milliyetçiliği	Ayrıksıcılık	"Bireye ve soyut akla" olan güvensizlik	Tarihsel süreçler içerisinde ortaya çıkmış tercih
Pantürkist ya da Turancı değil	Üstünlükçülük	İhtiyatlılık	ve deneyimleri "sapma" olarak görme eğilimi
Yekpareci	Homojenlik arayışı	Gelenekçilik	Asr-ı Saadet özlemi
Üniter devlet	Kadimlik	Ani değişimlere karşı şüphe	
Üniter toplum	Sahip olunan topraklar üzerinde kadimlik	Kademeli dönüşümlere taraf olma	
Üniter kimlik	Devlet geleneği bağlamında kadimlik	Toplumsal ve topluma ilişkin olanın	
Patrimonyal ve paternalist devlet	Sistematik düşman yaratma	Kamu yararı	
Modernleşmeci	Dış ya da iç düşmanlar	Toplumsal iyiliği	
Yukarıdan aşağıya dönüşümcü	Düşman ülkeler	Ortak iyi	
Jakoben	Düşman ülke grupları	Düzenin ve istikrarın bozulabileceği endişesi	
Elitist	Düşman örgütler (terörizm)	Otorite ihtiyacı savunusu	
Batıcı	Mihraklar		
Yekpareciliği bozmadığı ölçüde			
Savunma refleksi			
Anti-empyralizm			
Savunmacı			
Devletin korunması ve kollanması			
Ekonomide devletçi			
Devletin kontrol edebildiği din			
Ateist değil ancak yaradancı			
İslam dışı dinlere karşı şüpheli			
Osmanlı'ya karşı mesafeli			

Kaynak: Bora ve Gültekinil (2009b), Çaha ve Şahin (2013) ve Heywood (2012)'daki bilgiler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

(Tablo 6'nın Devamı)

Liberalizm	Modernleşme/Batıcılık	Sol
Bireycilik	Batı'ya öykünme	Kolektivizm
Kamu yararının anlamsızlığı	Batı'nın rakipsizliği	Anti-kapitalizm ve sömürü vurgusu
Toplumun iyiliğinin anlamsızlığı	Hayranlık ve Kıskaçılık	Ortak mülkiyet
Ortak iyinin anlamsızlığı	Edebiyat	Sınıf çatışması
Bireysel özgürlük	Sanat	Sosyal adalet arayışı
Tolerans	Eğitim	Devrim/Evrım tartışması
Anayasacılık ve hukukun üstünlüğü	Spor	
Piyasa ekonomisi	Moda vs.	
Bireysel mülkiyet	Geç kalınlık	
Minimal devlet	İvedilikle yetiştirme gerekliliği	
Sınırlı devlet	Tepeden inme uygulamalar	
Tarafsız devlet	Yerele karşı duruş	
Demokrasi	Çağdışılık etiketi	
	Uluslar arası ilişkilerde Batı'yı takip etmenin güvenilirliği	
	Askeri konular	
	Politik konular	
	Ekonomik konular	

Kaynak: Bora ve Gültekinil (2009b), Çaha ve Şahin (2013) ve Heywood (2012)'daki bilgiler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

3.1.1. Modernleşme ve Batıcılık

Formasyonunu, özellikle de ilk ve orta derecede, Türkiye'de tamamlamış herkes, isimleri değişmekle birlikte çoğu kez, "Osmanlı'da modernleşme çabaları" yahut "modern Türkiye'nin kurulması" kabilinden jenerik kelime öbekleriyle karşılaşmışlardır. En basit söyleyişle, sanayi devrimi sonrası Batı medeniyetinin sosyal yapısına dair örgütlenme biçimleri ile bunların ayrıntılarını kapsayan modernizm gerek görkemli zamanlarını geride bırakan Osmanlı, gerekse sonrasında kurulan Türkiye için ulaşılması yolunda çaba gösterilmesi gereken bir hedef olarak resmedilmiştir (Kocabaşoğlu, 2007). Bu süreç içerisinde hem Türkiye'de hem de diğer coğrafyalardaki geç modernleşme çabalarında kavramın Batılılaşmayla eş anlamlı olarak kullanılması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Zira şaşırtıcı olmamalıdır ki, Giddens'in (1990) da belirttiği üzere modernite tam anlamıyla Batı'ya özgü bir projedir.

Geç dönem Osmanlı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi tarihin farklı süreçlerinde Rusya, Japonya, Hindistan ve Güney Amerika ülkeleri başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarında modernleşme çabalarından bahsetmek mümkündür. Pek çok açıdan farklı süreçlere ev sahipliği yapmış olmakla birlikte bu coğrafyaları modernleşme çabaları başlığı altında benzer kılan unsur, "modernleşmenin gerekliliğine temel oluşturan rasyonalite" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rasyonalite aynı zamanda modernleşme ve Batılılaşma ideolojisinin ana niteliklerini ortaya çıkarmaktadır.

Öncelikle bir ideoloji olarak modernleşme, Batı'da olmayan coğrafyalara özgü bir fikri altyapıya işaret etmektedir. Zira, aydınlanma ve sanayileşme sonrasında, öncelikle Batı Avrupa, sonrasında da Kuzey Amerika'da gerçekleşen gelişmelerle birlikte bu coğrafyalardaki toplumsal yaşayışta görülen dönüşümlere duyulan "öykünme" ile doğrudan ilgili olan modernleşme ideolojisinin, öykünmenin nesnesini oluşturan Batı coğrafyalarında bir ideoloji olarak ortaya çıkması anlamlı değildir. Bu itibarla, modernleşme ideolojisi, aydınlanma ve sanayileşme süreçleri söz konusu edildiğinde, konusu edilen ülkeler açısından, bir tür "geç kalınmışlık" duygusunun üzerinde temellenmektedir. O halde modernleşme, aydınlanma ve sanayileşme süreçlerinde geç kalmış ülkeler için, bu süreçleri yaşamış ve bu suretle bunların

gerekli kıldığı toplumsal dönüşümleri de gerçekleştirmiş coğrafyalara duyulan "öykünmenin" fikri tezahürü olarak karşımıza çıkmakta ve "geç kalınmışlıkla" güçlenmektedir. Söz konusu geç kalınmışlık duygusu beraberinde "bir an evvel yetişme" ve "ivedilik" gereksinimini de getirmektedir. Bu nedendir ki hangi coğrafyada olurlarsa olsunlar, modernleşmeciler, hatırı sayılır derecede acelecidirler. İlaveten, Avrupa'da neredeyse üç asra yakın bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen modernleşme sürecinin orada yaşanan doğal süreçler yaşanmadan ve ayrıca da en kısa sürede yapılması gerekliliği, yine hangi coğrafyada oldukları fark etmeksizin modernleşmecileri "tepeden inme" yöntemlere de yaklaştırmaktadır. Bu "tepeden inme" perspektifler, kimi zaman, sadece dönüşümleri gerçekleştirmek için uğraş veren inisiyatif sahiplerinde değil, dönüşümlere konu olan ancak bunlara tarafgir görünen halk zümrelerinde de görülebilmektedir.

Bu itibarla, yaşandıkları coğrafyalarda, sosyal yaşamın neredeyse tamamına etki eden modernleşme gayretlerinin yansımalarına edebiyattan sanata, politikadan eğitime, spordan moda ve gündelik hayatın en küçük ayrıntılarına dek her alanda rastlamak mümkün görünmektedir. Başta taşıyıcı ayakları olan ulus devlet yapılanması ile kapitalizm olmak üzere modernizme özgü özelliklerin, çağdaşlaşma uğrunda sorgusuzca içselleştirilmesini elzem kılan bu ideoloji, pek çok alanda "Batı'nın rakipsizliği" fikriyatı ile de birleşerek, yerel unsurlara karşı alt edilmesi güç bir tür "öfkeyi", Batı'da olanlara karşı da kıskançlıkla karışık bir tür "hayranlığı" beraberinde getirmektedir. Bu nedendir ki edebiyatta, sanatta, eğitimde, modada ve diğer pek çok alanda modern Batı'ya özgü akımlar "arzu edilen ve ulaşılması gereken" hedefler olarak belirlenirken, yerele özgü unsurlar "çağ dışılığı emareleri" olarak görülmektedir.

Bu türden analitik ayrımların özellikle uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda politika tercihlerinde de açıkça gözlemlendiği olur. Pek çok anda, modern Batı'nın arkasında bıraktığı izleri takip etmenin güvenilir olacağı ve en azından zarar getirmeyeceği düşüncesi, şüphesiz, ekonominin yanında askeri anlamda da öykünülen Batı'ya ilişkin sahip olunan "rakipsizlik" algısının yansımaları olarak görülmelidir.

Türkiye'de, *modernleşme* ve *Batıcılık* geleneği, yoğun biçimde ve özellikle *Kemalizm* ve *Atatürkçülük* ideolojisi içerisinde gözlemlenmektedir (Göle, 1996; İnel, 2009a; Safa, 1959). Ancak, sırf bu nedenle,

modernleşmeciliği ve Batıcılığı, olduğu gibi ve tümüyle, Kemalizm ve Atatürkçülük içinde tasavvur etmenin büyük bir hata olacağı da vurgulanmalıdır. Zira, *ulusal bağlam içerisinde inşa edilmeye uğraşılan yekpareliği bozmadığı ölçüde kabul edilebilir uygulamaların tatbiki ile sınırlı bir tür modernleşmeyi ve Batıcılığı* kabullenen Kemalizm ve Atatürkçülük (İnsel, 2009a), çizdiği bu çerçeveye ile müstakil bir ideoloji olan *modernleşme ve Batıcılıktan* ayrılmaktadır. Dolayısı ile, Kemalist ve Atatürkçü modernleşmeciliğin ve Batıcılığın aksine, daha *ön şartsız* bir çerçeveye işaret eden diğer *modernleşmeci ve Batıcı konumlanma ve uygulamalara* müstakil ve farklı bir ideoloji olan "Modernleşme ve Batıcılık" içinde yer verilmesi normal karşılanmalıdır.

3.1.2. Milliyetçilik

Dünyanın her yerinde *milliyetçilikler*, "*özgücü ve ayrıksıcı*" tasavvurların etkileriyle oluşmaktadır. Bir ulusal karakter ve bir ulusal kimlik tasavvurunun farklılığını, başkalığını, kendine mahsusluğunu ve hatta üstünlüğünü vurgulayan bu etkilerin Türk milliyetçiliği söz konusu edildiğinde de ön plana çıktığı görülmektedir (Bora, 2008a). Türk kimliğinin kendine has özelliklerinin olumlayıcı bir tavırla ön planda tutulduğu ve bu suretle bu kimliğin özgün ve ayrı özelliği üzerinde durularak sahip olunan üstünlüklerin söylemleştirildiği bu tasavvur, gerek doktrinler gerekse uygulamalar seviyesinde zımni yahut açık yollarla kendini belli etmektedir.

Üzerinde yükseldiği "*özgücü ve ayrıksıcı*" tasavvurların yanında "*milliyetçilikler*" genel olarak ait olduğu ulusların homojenliğinin ispatının peşinde koşarlar. İster tarihsel olarak yekpare bir etnik ve kültürel grubun torunları olsunlar, ister çeşitli grupların bir karması, milliyetçi ideoloji için homojenliğin savunulması ve sürekli diri tutulması önemli bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2013).

Milliyetçiliklerin üzerinde yükseldiği diğer iki özellik, ait oldukları uluslar açısından, kendilerine *vatan belledikleri topraklar üzerindeki kadimlikleri* ile yine aynı şekilde, *kadim özelliklere haiz bir devlet geleneği* üzerinden inşa edilen güç iddialardır. Yaşadıkları topraklar üzerinde en kadim halk oluşları, oralara sahip olmaları bakımından haklı bir neden oluşturmakta ve daha yeniler için *yabancı olmayı* kaçınılmaz bir etikete dönüştürmektedir. Diğer taraftan, sahip olunan

kadim devlet geleneği de özellikle *üstünlüğün* vurgulanması noktasında bilhassa üzerinde durulan bir noktaya işaret etmektedir. Zira, *çağlar boyunca nice devletlere kuruculuk etmiş bir milletin evlatları olmak*, diğerleri ile karşılaştırıldığında nereden bakılsa övünülesi bir hali betimlemektedir (Aydın, 2013). Bu itibarla gerek *kadim ev sahipliği*, gerekse *kadim devlet geleneği* vurguları milliyetçi ideolojinin *özgücülük*, *ayrıksıcılık* ve özellikle de *üstünlük* söylemlerini güçlendiren nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milliyetçi ideolojiler söz konusu olduğunda karşılaşılan diğer bir nitelik ise, *sistematikleşmiş bir tür düşman yaratma* güdüsü olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2013). Devletin sürekliliği ile vatanın ve milletin refahına karşı konumlandırılan düşmanlar, çoğu kez başka ülkelerde ve milletlerde aranabileceği gibi son yarım asra yakın süreç içerisinde gözlemlendiği üzere, bir takım ülke gruplarında, iç yahut dış menşeli terör örgütlerinde ve gruplarında yahut tanımlanması tam olarak yapılamayan "mihraklarda" da tecessüm edebilmektedir. Her ne biçimde konumlandırılırsa konumlandırılınsınlar, düşman ülke, terör örgütü yahut mihraklar, "öteki" olarak resmedilmelerinin ötesinde devletin sürekliliği ile vatanın ve milletin refahına karşı "düşmanlık besleyen" aktörler olmaları nedeni ile milliyetçilik ideolojisinin sürekliliğine katkı sağlamaktadırlar.

3.1.3. Kemalizm ve Atatürkçülük

İdeolojileri konu alan herhangi bir çalışmada, Kemalizm ve Atatürkçülük gibi bir alt başlığın yer almasının tartışmalara sebep olabileceği çokça üzerinde durulan bir konu olagelmıştır (Çelik, 2013; İnsel, 2009a). Konunun böylesine tartışma götürmesi, özellikle de uluslararası bağlamda Kemalizm ve Atatürkçülük gibi bir ideolojiden bahsetmenin olanaksızlığı ile ideolojilerin doğaları itibari ile *ulusüstü fikri geleneklere* işaret etmeleri gerektiği önkabulü üzerinde yükselmektedir (Çelik, 2013). İlaveten, bağlama bağlı düşünce geleneklerinin *eklektik ve pragmatist* yapıları gereği müstakil ideolojiler olarak değerlendirilmelerinin zorluğu da bu damarı güçlendirmektedir (Çelik, 2013). Ancak bütün bu argümanlara rağmen, bağlama bağlı bir düşünce geleneği de olsa, Türkiye'de siyasi düşünce hayatı üzerine kaleme alınmış pek çok eserde "kurucu ve resmi ideoloji" olarak adlandırılan ve barındırdığı eklektik ve

pragmatist özelliklere rağmen müstakil bir düşünce sistemi olarak ele alınan Kemalizm ve Atatürkçülük'ün bu çalışma kapsamında da göz önünde bulundurulması elzem görünmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ve resmi ideolojisi olan Kemalizm ve Atatürkçülük, modernleşme, Batılılaşma ve milliyetçilik üzerine bina edilmiş, ancak yerel unsurlarla farklılaşarak müstakilen konumlanmış karma bir düşünce yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Göle, 1996; İnsel, 2009a; Safa, 1959). Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı yıllar itibariyle görünür olmaya başlayan modernleşme ve Batılılaşma çabalarının, Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte daha somut ve keskin inkılâplar halinde tezahür etmesi Kemalizm ve Atatürkçülüğün *modernleşmeci* ve *Batılılaşmacı* yanına işaret etmektedir. Yine benzer biçimde, İmparatorluğun son zamanlarında yaşanan büyük toprak kayıplarının etkileri ile ortaya çıkan ve Cumhuriyet ile birlikte somutlaşan, çok ulusluluktan milli bir devlete dönüşüm sürecinin entelektüel altyapısı, *milliyetçilik* ideolojisi çerçevesinde oluşturulmuştur. Kemalizm ve Atatürkçülüğü müstakilen var eden ve ayrı ideolojiler olan modernleşme, Batılılaşma ve milliyetçilikten ayıran en önemli unsur ise bu iki ideolojiye dair fikri özelliklerin uygulamaya dönüştürülmesi noktasında benimsediği *Bonapartist* yöntemlerde karşımıza çıkmaktadır (İnsel, 2009a). Uyguladığı devlet merkezli yukarıdan aşağıya yöntemlerle Kemalizm, bir yandan kendi bünyesinde oluşturduğu modernleşme, Batılılaşma ve milliyetçilik karması özgün yapıyı topluma nüfuz ettirmeye çabalarken, diğer yandan da buna koşut olarak, yeni devletin mevcudiyetinin devamını bu karma ideolojinin başarısına endekslemektedir.

Kemalizm ve Atatürkçülüğün modernleşmeci yapısı, diğer pek çok modernleşmeci harekette de olduğu üzere, yukarıdan aşağıya bir perspektife işaret etmektedir. Gelişmenin dinamiklerini anlayabilecek zihni altyapıya sahip olmadığı düşünülen halk katmanlarının muassırlaştırılmasını teminen oluşturulan bu yapı, sahip olduğu patrimonial ve paternalist özellikleri ile, yaşam biçimleri de dâhil olmak üzere kamusal ve özel alandaki pek çok ayrıntıya doğrudan müdahale eden elitist bir duruşa sahipken, Batı'dan ithal edilmesi düşünülen fikir ve uygulamaların belirlenmesi noktasında *seçici* davranarak özgünleşmektedir. Kemalizm ve Atatürkçülüğün Batıcılığı, *ulusal bağlam içerisinde inşa edilmeye uğraşılan yekpareliği bozmadığı ölçüde kabul*

edilebilir uygulamaların tatbiki ile sınırlıdır. Bu nedenledir ki, Kemalizm ve Atatürkçülüğün, bazı zaman aralıklarında *antiemperyalist* söylemler üzerinden *Batı karşıtı* bir pozisyona da konumlandığı görülebilir. Devlet kontrolü olgusunun her alanda önemsendiği Kemalist ve Atatürkçü ideolojide din de ancak çerçevesi devletçe oluşturulabildiği ölçüde makbul ve hatta zaman zaman kullanılabilir ve yararlı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Kemalizm ve Atatürkçülüğün işaret ettiği din, kamusal alanın dışına itilmiş olmakla birlikte tamamen dışlanmamış, kontrol edilebilir bir tür *yaradancılığı* ifade etmektedir. Bu bağlamda, kontrol altına alınmış İslam yorumları, ritüelleri de dahil olmak üzere devletin belirlediği kamusal-özel alan ayrımı çerçevesinde yaşandığı ölçüde sorun oluşturmamaktayken, bu çerçevenin dışında kalan İslami yorum ve uygulamalar ile kontrol edilebilirliği zaten zor olan İslam-dışı inanç sistemleri şüpheli bir bakış açısı ile karşılanmaktadır (İnsel, 2009a).

Kemalizm ve Atatürkçülük, pantürkist ya da Turancı olmayan bir tür devlet milliyetçiliğini ön planda tutmaktadır (İnsel, 2009a). Daha sonraları "Atatürk Milliyetçiliği" kavramıyla ifade edilmeye başlanan bu pozisyon, hemen hemen diğer tüm milliyetçiliklerde görüldüğü üzere "*özgücü, ayıksıcı ve üstün görmeci*" nüvelere (Bora, 2008a) sahip olmasına ve benimsenen yekpareci anlayışa tehdit olarak gördüğü her türden farklılığı ötekileştirirken savunmacı bir refleksle üniter devlet, üniter millet ve üniter kimlik anlayışlarını ön planda tutmasına (İnsel, 2009a) rağmen, topyekûn bir *Türkçülük ve/veya Turancılık* düşüncesinden uzak durarak diğer Türk milliyetçiliklerinden ve müstakilen var olan *milliyetçilik ideolojisinden* ayrılmaktadır.

3.1.4. Muhafazakârlık

Bir siyasi düşünce geleneği ve sistemiği olarak *muhafazakârlığın* kendisinin, modernizmin bir ürünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira muhafazakârlık, mesafe ile yaklaştığı gelişmelerin ve bunların yol açtığı değişimlerin olası olumsuz sonuçlarına istinaden "ihtiyatı" ve "daha organik dönüşümleri" savunurken bu çerçevede inşa ettiği konumlanmasını şu veya bu şekilde "modernleşmeye göre" gerçekleştirmektedir.

Bu noktada modernleşme ile kastedilen, şüphe yok ki, Avrupa başta olmak üzere Batı dünyasında 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren gerçekleşen

ve ekonomik ve sosyal hayatın tamamını kuşatan gelişmelerdir. O halde muhafazakârları, bu gelişmeler karşısında *ihtiyatı ve daha organik dönüşümleri savunanlar* olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye konu edildiğinde ise, modernlik-muhafazakârlık ilişkisinin, bağlamsal niteliklerle de harmanlanarak Türk modernleşmesi-Türk muhafazakârlığı halini aldığı görülmektedir. Dolayısı ile dünyadaki muhafazakârlık örneklerine paralel olarak ancak bağlama özgü şartların çerçeveleyiciliğinde de özgünleşerek Türk modernleşmesinin bir sonucu olarak tecessüm etmiş bir Türk muhafazakarlığı tanımlanabilmektedir.

Her ne kadar "Türk modernleşmesi" denilen soyutlamayı doğrudan Cumhuriyet sonrası modernleşme çabalarına indirgemek ve Türk modernleşmesini, bu yolla, sadece Cumhuriyet dönemi gelişmelerle sınırlamak sağlıklı değilse de, Kemalist ve Atatürkçü reformların ortaya çıkardığı değişimlere karşı konumlanan muhafazakâr damarın şimdilerde Türk muhafazakârlığı denildiğinde kastedilen yekûnun önemli bir bölümüne işaret ettiği de vurgulanmalıdır. Dolayısı ile özellikle 20'nci yüzyılın ikinci çeyreği itibari ile Kemalist ve Atatürkçü gelenek başta olmak üzere modernleşme ve Batılılaşma çabalarına göre kendini konumlandıran Türk muhafazakârlığının bu minvalde değerlendirilmesi sağlıklı görünmektedir.

Bir ideoloji olarak muhafazakârlığın temel bazı nitelikler üzerinde yükseldiği iddia edilebilir (Akıncı, 2013). Bunlardan ilki, özellikle aydınlanma felsefesinin temel değerleri olan "akıl" ve "birey" karşısında muhafazakârların, "soyut akla olan güvensizlik" ile "sınırlı bir varlık olarak insan" soyutlamalarında karşımıza çıkmaktadır. Muhafazakârlara göre "her şeye muktedir olamayacağı apaçık ortada olan insan", "sınırlı bir yapıya" sahiptir ve bu özelliği nedeniyle de aydınlanmacıların "soyut akla" yükledikleri önem yeterince güvenilir değildir. Muhafazakâr geleneğin soyut akla ve insana karşı sahip olduğu bu *ihtiyatlı* tavır, özellikle aydınlanma süreci içerisinde gerçekleştirilen değişimler karşısında muhafazakârlığın ikinci önemli niteliği olan "gelenekçiliği" ortaya çıkartmıştır. Ne bireye ne de onun sahip olduğu akla yeterince güven duymayan muhafazakârlar, geleneklerin bir çırpıda ve üzerinde yeterince düşünülmeden yıkılıp atılmasına şüpheyile bakarlar. Bu suretle muhafazakârlar, topyekun ve ani değişimlerden ziyade *kademeli dönüşümler*den yana olurlar ki, bu da muhafazakar ideolojinin üçüncü önemli niteliğini oluşturmaktadır. İster aniden

isterse kademeli bir biçimde gerçekleştirilsin, tüm dönüşümlerde ve genel olarak tüm konularda muhafazakârlar, zaten şüphe ile yaklaştıkları ve "sınırlı" gördükleri "birey" soyutlaması ve özellikle de aydınlanmacı geleneğin bireyi ön planda tutan söylemleri karşısında "toplumun ve topluma ilişkin olanın" önceliğini savunurlar. Bu suretle muhafazakâr ideoloji için "kamu yararı", "toplumun iyiliği" ve "ortak iyi" gibi kavramlar her şeyin üstünde yer almaktadır. Gelineen noktada, ne bireye, ne onun sahip olduğu akla ne de bireysel aklın bir sonucu olarak gelenekleri topyekûn yıkmak suretiyle gerçekleştirilen ani değişimlere yeterince sıcak bakmadıkları anlaşılan muhafazakârların, bu pozisyonlarının özünde "düzenin ve istikrarın bozulabileceği" endişesinin yattığı anlaşılmaktadır. Kendi kendine ve soyut akla güvenmek suretiyle gerçekleşecek dönüşümler sonrasında düzenin ve istikrarın da bir şekilde sağlanabileceğine dair ön kabul muhafazakârları ziyadesiyle rahatsız etmektedir. Bu yüzden de muhafazakarlar, insana dair yetersizlikleri tolere edecek bir tür "otorite" ihtiyacını da benimsemektedir (Akıncı, 2013).

3.1.5. İslamcılık

Özellikle Türkiye'de siyasi düşünce gelenekleri ile ideolojilerden bahis açıldığında, İslamcılığın, çerçevesinin belirlenmesi ve tanımlanması hususunda, diğer ideolojilere nazaran önemli ölçüde zorluklar içerdiğini belirten Aktay (2005a, s. 13), bunun nedenini, "belli sosyal bilimsel çözümlemeler için baz alınan tanımlarına göre sıklıkla çok fazla genişletilebildiği halde, kendini İslâmcı olarak niteleyen kişi, grup veya düşüncelerin mukabil olmayan azlığın[a]" bağlamaktadır. Benzer bir durumun Türkiye dışındaki bölgelerde de görüldüğüne dikkat çeken Guida ve Çaha (2013) ile Aktay (2005a), Türkiye de dâhil olmak üzere tüm bu coğrafyalarda başta aydınlar olmak üzere İslami kesimde tercih edilen nitelemenin "Müslüman" olarak söylemselleştirildiğini vurgulamaktadır.

Dünyada özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkan yeni durumun ve yükselişe geçen İslamofobinin bu husustaki çekingенliği beslediği iddia edilebilir. Türkiye'de ise, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana özellikle "şeriat isteriz" söylemi ile "irtica" kavramı üzerinden yürütölen tartışmaların siyasi partiler gibi örgütlü siyasi oluşumlar söz konusu olduğunda dahi

"İslamcılık" nitelemesini kabul etmeyi zor hale getirdiği vurgulanmalıdır (Aktay, 2005a).

Hal böyle olmasına rağmen, Türkiye'de varlığı bilinen bir siyasi düşünce geleneği olarak İslamcılığı mutlak suretle açıklamak gerektiğinde, Guida ve Çaha'nın (2013, s. 565), İslam'ı "bir referans olarak algılayıp onu yaşamın tüm boyutlarına uygulamayı öngören düşünsel eğilim ve ideolojik tutum" biçiminde yaptıkları tanım kullanılabilir görünmektedir. Nitekim, İslamcılık tanımını "biz-onlar ayrımı ile Müslümanlık algısının kesiştiği noktada" konumlandıran Aktay (2005a) da "kimliklerin ve aidiyetlerin" önemine vurgu yaparken Guida ve Çaha'yı (2013) destekleyen bir noktaya temas etmektedir.

Her ne kadar, gündelik hayatının ayrıntılarında İslam'ı referans alarak gözeten herkesin, Aktay'ın (2005a) vurguladığı üzere, bu uyumluluğu kimliğinin ve aidiyetinin temel koşulu olarak sayıyor oluşunu iddia etmek zorsa da, yaşamının çeşitli veçhelerinde sergilenen ve İslamî referanslara istinaden oluşmuş pratiklerle, Guida ve Çaha'nın (2013) çizdiği çerçeve içindeki İslamcılığın yeniden üretimine katkı sağlandığı savunulabilir.

Bu noktada, önemli bir parantezi de sadece Türkiye özelinde değil, çoğu kez dünyanın başka pek çok yerinde de din temelli ideolojilerle bir tutulan muhafazakârlık ile İslamcılık arasındaki farkları izah etmek üzere açmak yerinde olabilir. Daha önce de değinildiği üzere, özellikle aydınlanma felsefesinin toplumsal yaşama empoze ettiği temel değerler olan "akıl" ve "birey" karşısında "soyut akla olan güvensizlik" ve "sınırlı bir varlık olarak insan" soyutlamalarıyla daha ihtiyatlı bir pozisyonu tercih eden muhafazakârlık, şüphesiz bu duruşunu "ilahi takdir" yahut "kader" gibi soyutlamalara da bağlı olarak dini inanış sistemleri çerçevesinde de temellendirmektedir. Ancak İslamcılık ideolojisinde işaret edilen, yeniliklere ve değişimlere karşı "ihtiyatlı" bir tavır alış, "kademeli değişimlere karşı bir tür hoşgörü" yahut "ortak iyiye" dair olası katkısı göz önüne alındığında değişimleri kabullenışten çok daha farklı bir pozisyonu göstermektedir.

İslamcılık, İslam'ı bir referans olarak algılayıp onu yaşamın tüm boyutlarına uygulamayı öngörürken, en temel kaynaklara ve pratiklere dönmeyi de mevcut sorunların çözümü noktasında yegâne çare olarak görmektedir. Bir tür "öze" dönüşü de içeren bu fikriyat, çağlar boyunca tarihsel süreçler içerisinde ortaya çıkmış tercih ve deneyimleri bir tür "sapma" olarak

resmederken, ne bunların ne de ihtiyatlı olarak kabul edilse dahi dönüşümlerin, Müslümanca yaşama idealine asla hizmet edemeyeceğini, aksine bu idealden uzaklaşılmasına neden olacağını savunmaktadır (Guida & Çaha, 2013; Mahcupyan, 1998, 2008). Bu nedenledir ki İslamcılar açısından, bozuk olduğu aşikar olan toplumsal yapıyı ve sistemi, İslam'ın mükemmel olarak yaşandığı *Asr-ı Saadet* model alınarak ıslah etmek ana amacı oluştururken; örneğin Osmanlı, öykünülesi olmaktan ziyade, pek çok uygulaması ile, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış "sapmalara" bir örnek teşkil etmesi bakımından mesafe ile hatta bazen olumsuz olarak yaklaşılan bir yapıya işaret etmektedir. Aynı biçimde, geleneğe özgü pek çok olgu da benzer "sapmaları" içerdiği için, İslamcılar açısından amaçlanan yahut arzulanan bir noktada yer almamaktadır (Mahcupyan, 1998, 2008).

3.1.6. Liberalizm

Türkiye'yi çevreleyen siyasi düşünce gelenekleri içerisinde yer aldığı savunulan bir diğer ideoloji de liberalizmdir (Erdoğan & Yılmaz, 2005; Şahin, 2013). Osmanlı'nın son zamanları ile birlikte düşün hayatımıza giriş yaptığı gözlemlenen liberalizmin (İnsel, 2005), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerinde iktisadi politika perspektifleri ile sınırlı kalan görünme çabaları dışarıda tutulursa, 1980'lere dek örgütlü bir biçimde somutlaşmadığı anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2005). 1980'lerden, ancak özellikle de 1990'lardan itibaren, bizatihi liberal adıyla maruf partilerle somutlanan liberalizm girişimlerinin, bunlara ek olarak liberal ekonomik ve politik tercihlerle de Türkiye siyasi hayatına nüfuz etmeye başladığı görülmektedir (Erdoğan, 2005; Şahin, 2013).

Bir ideoloji olarak liberalizmin de temel bazı nitelikler üzerinde yükseldiği iddia edilebilir (Erdoğan, 2005; Şahin, 2013). Bunlardan ilki, ontolojik, metodolojik ve ahlaki manada bireyi ön plana çıkaran, bunu yaparken de "kamu yararı", "toplumun iyiliği", "ortak iyi" gibi kavramları anlamsız bulan *bireycilik* kavramıdır (Erdoğan, 2005; Şahin, 2013; Yayla, 2011). Liberalizmin diğer önemli bir niteliği, bireycilik kavramıyla iç içe olarak var olan *özgürlük* prensibidir. Bu noktada, özellikle devlet-birey ilişkilerinde klasik liberallerle modern liberaller arasında devlete yüklenen ödevler hususunda nüanslar

olmakla birlikte, ana tema, bireyin barışçıl olmayan eylemleri dışında hiçbir tasarrufuna, devlet de dahil hiçbir aktörce müdahale edilemeyeceği noktasında kesişmektedir. Yine bireycilik ve özgürlük kavramları ile sıkı sıkıya ilintili olmak üzere, liberalizmin üzerinde yükseldiği bir diğer nitelik de Türkçe'ye *müşamaha* yahut *hoşgörü* olarak da çevrilmesi mümkün olan *tolerans* ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen, *onaylamadığı ve hatta karşı olduğu bir şeye müdahale etmekten imtina etme* anlamına gelen tolerans ilkesinin bu özelliği ile "bireyin, diğer bireylere zarar vermeyen bütün eylemlerine karşı, hoşlanılmasa da duyulması gereken hoşgörüyü" vurgu yaptığı açıkça görülmektedir. Liberalizmin *bireycilik*, *özgürlük* ve *tolerans* ilkeleriyle bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken diğer bir niteliği de, *anayasacılık* ve *hukukun üstünlüğü* ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyi, bireysel özgürlükleri ve tolerans ilkesini devlet de dahil olmak üzere her türden komüniteye karşı güçlendirmek için bir tür koruma işlevi yüklenen *anayasacılık* ve *hukukun üstünlüğü* ilkesi gerek klasik gerekse modern dönem liberal düşünce geleneklerinin olmazsa olmaz prensibini oluşturmaktadır. *Piyasa ekonomisi* yahut diğer bir deyişle *kapitalist pazar ekonomisi* de liberal ideolojinin üzerinde yükseldiği sütunlardan birisidir. Başta mülkiyet edinme ve girişimcilik hakları olmak üzere, iktisadi hayattaki özgürlükleri orijinine yerleştiren piyasa ekonomisinin diğer ekonomik sistemlerden ayrıldığı nokta yine devlete yüklenen sınırlı ödevler çerçevesinde somutlaşmaktadır. Bu noktada da, klasik liberallerle modern liberaller arasında farklılıklar olmakla birlikte, diğer ekonomik yaklaşımlara nazaran devlete yüklenen ödevlerin minimizasyonu, liberal ideolojinin esas hususunu teşkil etmektedir. Şu ana dek üzerinde durulan ilkeler bağlamında liberal ideolojinin, birey karşısında her türden komüniteyi, ancak özellikle de devleti, mümkün olabildiğince sınırlandırmaya çaba gösterdiği görülmektedir. Bu itibarla, liberalizmin üzerinde yükseldiği son ana ilkenin *sınırlı, tarafsız ve minimal bir devlet tasavvuru* olduğu vurgulanmalıdır (Erdoğan, 2005; Heywood, 2012; Şahin, 2013).

Liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişki çoğu kez ayırt edilmesi zor paralellikler ile yine ilk bakışta anlaşılması kolay olmayan gerilimleri barındırmaktadır. Liberalizm açısından demokrasi, yukarıda sayılan ilkelerin işletilmesini teminen en müspet sistem olarak görülmektedir. Ancak bu olumsuzluk, ancak ve ancak demokratik temsiliyet sistemi bir tür çoğunluk

zorbalığına yahut diktatörlüğüne dönüşmediği sürece geçerlidir. Dolayısı ile pratik sonuçları bakımından, ana ilkeleriyle uyumsuzluk göstermeyen bir demokrasi anlayışı liberalizm ideolojisi açısından arzu edilen ve savunulan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.7. Sol

Bizatihi modern çağın bir ürünü olarak özellikle 19'uncu ve 20'nci yüzyıllara damgasını vurduğu yatsınamaz bir gerçek olarak karşımızda duran Sol düşünce geleneğinin, Türkiye'de de toplumu çevreleyen ideolojiler içerisinde yer aldığı bilinmektedir (Duman, 2013; Gültekingil, 2008).

Temel olarak, modern çağ ile birlikte biçimlenen toplumsal yaşamdaki sınıf ilişkilerinin eleştirisi üzerine biçimlenen sol ideolojinin, farklı kollarıyla birlikte, Marksizm, komünizm ve sosyalizm gibi alt düşünce gelenekleri altında ve en genel anlamda *özel mülkiyet* eleştirisi üzerinde yükselen farklı uygulamaları barındırdığı görülmektedir. Bunlara ek olarak, 20'nci yüzyıl ile birlikte görünür olmaya başlayan *feminist* (Altuntaş, 2013) ve *çevreci* (Önder, 2013) hareketler gibi yeni yönelimlerin de temellerini büyük ölçüde dayandırdığı gözlemlenen sol ideolojinin, bu yapısıyla, başta *eşitlik ve adalet olmak üzere, kolektivizm, anti-kapitalizm ve sömürü vurgusu, ortak mülkiyet ve sınıf çatışması* gibi temel değerler üzerinde yükseldiği belirtilmelidir (Duman, 2013; Heywood, 2012).

3.2. Türkiye'de İş Adamları Örgütleri

Türkiye'de, 1970'lerin ilk yarısına dek, iş adamları örgütlenmeleri nezdinde her iş adamının yasal olarak üye olmak zorunda olduğu *oda tipi* örgütler ile bunların yarı-kamusal bürokratik ve hiyerarşik yapıları üzerinde yükselen bir örüntü hakim iken; bu tarihten itibaren, her ilde, bölgede ve sektörde çeşitli isimler altında oluşturulan ve *gönüllülük esasına* göre yapılanmış dernekler, federasyonlar ve konfederasyonlardan oluşan örgütlenme yapıları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Aynı ilde, aynı bölgede ve hatta aynı sektörde dahi olsalar, farklı isimler altında tecessüm etmiş bu örgütlenme yapılarının, bu derecede çeşitlilik arz etmesinin altında yatan nedenin ise, üyelerinin sahip olduğu ideolojik farklılıklara dayandığı genel olarak kabul

görmektedir. Hakikaten de, en önde gelenleri, TÜSİAD, MÜSİAD, TÜRKONFED, TUSKON, ASKON ve TÜMSİAD gibi isimlerle varlıklarını sürdürmekte olan bu örgütlerin, belirli ideolojilere sahip iş adamlarınca kuruldukları ve üyelerinin de bu ideolojilere yakın insanlardan oluştuğuna dair yaygın bir kanı vardır (Buğra & Savaşkan, 2014). Dolayısı ile Türkiye’de, gönüllülük esasına göre örgütlenmiş işadamları örgütlerinden oluşan toplumsal bağlam, ideoloji(ler) çerçeve olarak kabul edilmek suretiyle, Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutlarına dair çizdiği resmi gözlemlemeyi deneyebileceğimiz çeşitliliğe sahip somut özellikleri barındırmaktadır.

Bu bağlamda çalışma kapsamında, ideolojik farklılıkları konusunda pek şüphe barındırmayan iki örgütlenme yapısı inceleme nesnesi olarak alınmıştır. Bu örgütler, 1971 yılında kurulan TÜSİAD ve kuruluşunda TÜSİAD'ın muazzam desteği ve etkisi olduğu gözlemlenen TÜRKONFED ile 1990 yılında kurulan MÜSİAD'dır.

1970'li yılların hemen başında, oda tipi örgüt yapılarının sahip olduğu yarı-kamusal bürokratik özelliklere bir tür tepki olarak ortaya çıkan ve TÜSİAD'ın kuruluşu ile somut olarak başlayan *gönüllü iş adamları örgütlerinin* öyküsü, daha sonraları iller ve bölgeler bazında TÜSİAD benzeri SİAD'ların kurulması ile devam etmiştir. 1990'da kurulan MÜSİAD, gerek üyelerinin sahip olduğu ideolojik karaktere ve gerekse benimsedikleri şube tipi örgütlenme biçimine istinaden Türkiye'deki gönüllü iş adamları örgütlerinin öyküsüne farklı bir boyut kazandırmıştır. Önemli ölçüde Anadolu şehirlerinde faaliyet gösteren, küçük ve orta ölçekli işletme sahibi iş adamlarınca, bunların TÜSİAD'a üye olmalarının önündeki engellere istinaden, bölgesel ve sektörel bazda kurulan kimi SİAD'lar, Türkiye çapında şubeleşmeler suretiyle kapsamlı bir örgütlenme yapısı benimseyen MÜSİAD karşısında bütünleşme ihtiyacı hissetmiş ve 1990'ların ikinci yarısından itibaren TÜSİAD'ın da dâhil olduğu *platformlar* aracılığı ile 2004 yılında TÜRKONFED'in kuruluşuna uzanan süreci başlatmışlardır.

On yılını geride bırakmış olan TÜRKONFED'in gerek kuruluş aşamasında ve gerekse mevcut yapısında, TÜSİAD'ın maddi ve manevi etkisi tartışma götürmez bir realite olarak durmaktadır. TÜRKONFED'i oluşturan tüm federasyonlara ayrı ayrı üye olan TÜSİAD'ın, bu üyeliklere dair aidat ödemeleri yanında entelektüel anlamda da TÜRKONFED üzerinde etkin olduğu gözlemlenmektedir. Öyle ki, zaman zaman kamuoyuna da yansıyan kimi

tartışmalarda görüldüğü üzere, TÜSİAD ile TÜRKONFED arasında bir nevi *hamiliği* andıran bir ilişki bulunmaktadır (Acar, 2015). Bu ilişki biçimi, bizim çalışmamız nezdinde TÜSİAD ile TÜRKONFED'i ideolojik olarak tek bir organik bütün biçiminde kabul etmemiz noktasında gerekli çerçeveyi sunması bakımından önemlidir. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde iki örgütlenme, TÜSİAD/TÜRKONFED başlığı altında tek bir yapı olarak kabul edilecektir.

Türkiye'de TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD dışında TUSKON, ASKON ve TÜMSİAD gibi isimlerle, iş adamlarının gönüllü olarak oluşturdukları diğer örgütlenmelerin de olduğu bilinmesine karşın, bu ve benzerlerinin, çalışma kapsamına alınmasına neden ihtiyaç duyulmadığı ise üzerinde durulması gereken önemli bir soru olarak cevaplanmayı hak etmektedir. Büyük ölçüde Müslüman ve muhafazakar geleneğe dahil edilebilecek bu örgütlerin, bu gelenek yanında, daha dar kapsamlı ve cemaat tipi örgütlenmeler olarak sınıflandırılabilir topluluklara hitap eden özel yapılar olarak tecessüm ettiği kamuoyunca üzerinde hemfikir olunan bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Buğra & Savaşkan, 2014). Dolayısı ile bu örgütlenmeler, ideolojik niteliklerine ek olarak diğer bir soyutlama çerçevesi olan “cemaat(leşme)” olgusu nezdinde de boyutlara sahip görünmektedir. Çalışma, *ideoloji(ler)* çerçeve olarak kabul edilmek suretiyle, Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutlarına dair çizdiği resmi inceleme gayesiyle ortaya çıktığı için, bu aşamada bu örgütlenmelerin kapsam dışında bırakılmaları uygun görülmüştür.

İdeolojiler nezdinde birbirlerinden farklı oldukları genel olarak kabul gören iki örgütlenme TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD, her biri birer kolektif aktör ve eyleyen olarak inceleme nesnelerimizin ilk yarısını oluşturmaktadır. Bu örgütlere üye iş adamları da, her biri birer bireysel aktör ve eyleyen olarak inceleme nesnelerimizin diğer yarısına tekabül etmektedir. Diğer taraftan, Mardin'in (1983, 2004) de belirttiği üzere, kolektif yahut bireysel aktörler nezdinde yumuşak nitelikte gözlemlenen ideolojilerin bu denli kolay ve peşin hükümlü yargılarla tespiti hatalı görünmektedir. Çalışmayı, bir taraftan eyleyenliğin boyutlarını açıklayabilme hususunda, diğer taraftan da bağlama dair tespit edebilecekleri noktasında ilginç kılan da zaten bu nitelikleridir.

O halde, Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutlarına ilişkin çizdiği çerçeve içerisinde yapacağımız incelemede, konu edeceğimiz, kolektif

ve bireysel aktörler hususunda şüphemiz kalmamış durumdadır. Bu aktörlerin içinde bulundukları yapısal bağlam, yani, Türkiye’de etkili olan ideolojiler hakkında da asgari bilgilere sahip olduğumuza göre, bu aşamada, araştırma sorumuzun somut olarak ortaya konulması uygun olacaktır.

3.3. Araştırma Sorusu

Anlaşılaçağı üzere, Türkiye, çok farklı ideolojilerin etkili olduğu bir toplumsal örüntüye sahiptir. Bu toplumsal örüntü içerisindeki iş adamları örgütleri ile bunların üyeleri de ideolojik konumlanmalarına bağlı olarak parçalı bir görünüme evrilmiş görünmektedir. Bu örgütlerle bunların üyeleri üzerine gerçekleştirilen pek çok çalışmada, sözü edilen ideolojik farklılıklara temas eden örneklerle rastlamak mümkünse de, bu ideolojilerin *üretim/yeniden üretim süreçlerine* odaklanan çalışmalarla fazlaca karşılaşmamaktadır. Oysaki ideolojiler açısından örgütler arasındaki farklılaşmaların somut olarak gözlemlenmesi, ancak bu süreçlere odaklanılması ile mümkün olabilecektir. Üretim/yeniden üretim mekanizmaları hususunda, Türkiye’deki iş adamları örgütleri ile üyeleri örneğinde gözlemlenen bu boşluğun da bir önceki bölümde üzerinde durulduğu üzere, *insan eyleyenliğinin basit ve sınırlı bir kavram olarak kabul edilmesi* alışkanlığı ile ilgisi bulunmaktadır.

Dolayısı ile, Türkiye’nin ve Türkiye’deki iş adamları örgütlerinin, Emirbayer ve Mische’nin (1998) eyleyenliğin anlaşılmasına ilişkin çizdiği çerçeveye içerisinde ve *ideoloji(ler)* kapsamında ele alınabilmesi için uygun bağlamsal özellikleri barındırdığı görülmektedir. Bu bağlam içerisinde, kurumsal kuram da dâhil olmak üzere sosyal bilimler yazınında genel olarak basit ve sınırlı bir kavram olarak bırakılan eyleyenliğin boyutlarının anlaşılabilmesine dair bir inceleme yapılabilecektir. Bu incelemede esas olarak şu araştırma sorusuna cevap aranacaktır:

Türkiye’de, belirli bir tarihsel süreç dâhilinde, kolektif aktörler olarak TUSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD ile bireysel aktörler olarak bunların üyelerinin, ideoloji üretimleri/yeniden üretimleri, farklı ilişkisel bağlamlarda nasıl gerçekleşmekte ve hangi eyleyenlik boyutlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır?

Çalışmanın araştırma sorusu, sosyolojik bağlamımızı oluşturan

Türkiye'de, ideolojileri çerçeve olarak kabul etmek suretiyle, hem bu ideolojilerin aktörler nezdindeki *üretim/yeniden üretim süreçlerine*, hem de ideolojilerin *geçmişe, şu ana, geleceğe* (Emirbayer & Mische, 1998) ve *aykırı (ütöpik) olan-olmayan niteliklere* (Mannheim, 2013) dair yönelimleri söz konusu olduğunda barındırdıkları bütüncül yapılar nedeniyle de aktör eyleyenliğinin boyutlarına odaklanmaktadır. Bu suretle, araştırma sorusuna aranacak yanıtlar, sınırlandırılmış bir tarihsel boyut süresince, farklı düzeylerdeki (kolektif/bireysel ya da örgütsel/bireysel) aktörlerin, farklı ilişkisel bağlamlardaki üretim/yeniden üretim süreçlerini karşılaştırmak suretiyle aktör eyleyenliğinin boyutlarının niteliklerinin anlaşılabilmesi noktasında katkı yapma potansiyeline sahiptir.

BÖLÜM IV

ARAŞTIRMANIN VERİ KAYNAKLARI VE ANALİZ YÖNTEMİ

4.1. Veri Kaynakları

Araştırma için veriler, kolektif aktörler (iş adamları örgütleri) ve bireysel aktörler (iş adamları örgütlerinin üyeleri) düzeyinde ayrı ayrı toplanmıştır. Kolektif aktörler nezdinde iki ayrı ilişkisel bağlamda inceleme yapılmıştır. Bunlardan ilki, kolektif aktörlerde sık karşılaşılan, *sürelî-basılı yayınlar vasıtasıyla* oluşturulan ilişkisel bağlamdır. Kolektif aktörler, periyodik olarak yayınladıkları basılı dökümanlarla bir yandan muhatapları ile aralarında bir ilişki zemini kurarlarken, diğer taraftan da bu zemin üzerinde yükselen ilişkisel bağlam üretim/yeniden üretim süreçleri için bir araç haline gelmektedir. Türkiye'de de iş adamları örgütlerinin farklı isimler altında yayınladıkları sürelî yayınları bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında TÜSİAD tarafından yayımlanan *Görüş* dergisi ile MÜSİAD tarafından yayınlanan *Çerçeve* dergisi, *sürelî-basılı yayınlar vasıtasıyla oluşturulan ilişkisel bağlamlar* olarak incelemeye alınmıştır.

Her iki dergi de her yıl 2 ila 5 arasında sayı ile yayımlanmaktadır. Dergilerde, örgütlere dair güncel haberlerin yanı sıra konularında uzman kişilerce kaleme alınan makalelere de yer verildiği görülmektedir. Her sayıda, genellikle, o dönemdeki yönetim kurulu başkanına ait bir giriş makalesiyle başlanan bu dergiler, başta gündelik iç ve dış politika ve ekonomi konuları olmak üzere pek çok konuda yazılara evsahipliği yapmaktadır.

TÜSİAD'a ait *Görüş* dergisinin uzunca bir aradan sonra 2010 yılı içerisinde 61'inci sayısı ile birlikte yeniden yayınlanmaya başlamasından dolayı, paralelliğin sağlanabilmesi adına inceleme 2010 ile 2014 yılları arasında yayınlanan sayılar üzerinde yapılmıştır. Tablo 7, dergilerin incelenen sayılarının hacimce ne nitelikte olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, Ek-1 ve Ek-2'de, *Görüş* ve *Çerçeve* dergilerinin incelemeye konu edilen ve 2010 ile 2014 yılları arasında yayınlanan sayılarındaki kapak temalarının ve konularının bir dökümü sunulmaktadır. Her sayıda, kapak konusunun dışında farklı konularla ilgili yazılara rastlamak da mümkün olmakla birlikte, hacim olarak ağırlığı kapak konuları oluşturmaktadır.

Tablo 7
İncelemeye Konu Edilen Görüş ve Çerçeve Dergilerine İlişkin Sayısal Veriler

TÜSİAD GÖRÜŞ*					MÜSİAD ÇERÇEVE				
Sayı / Yıl / Ay			Sayfa Sayısı	Bağımsız Birim Sayısı	Sayı / Yıl / Ay			Sayfa Sayısı	Bağımsız Birim Sayısı
61	2010	Nisan	84	23	53	2010	Şubat	145	26
62	2010	Haziran	84	19	54	2010	Ağustos	145	26
63	2010	Ağustos	84	18	55	2011	Şubat	172	24
64	2010	Ekim	84	13	56	2011	Ağustos	228	34
65	2010	Aralık	84	19	57	2011	Aralık	133	18
66	2011	Şubat	84	20	58	2012	Şubat	216	28
67	2011	Mayıs	84	21	59	2012	Eylül	136	17
68	2011	Haziran	84	16	60	2012	Aralık	156	20
69	2011	Ağustos	84	15	61	2013	Mayıs	124	16
70	2011	Ekim	84	18	62	2013	Kasım	180	24
71	2011	Aralık	84	18	63	2014	Ocak	132	24
72	2012	Şubat	84	16	64	2014	Mayıs	116	20
73	2012	Nisan-Haziran	84	17	65	2014	Eylül	105	23
74	2012	Ekim	68	13	66	2014	Kasım-Aralık	105	22
76	2012	Aralık	73	14	Toplam:			14	2.093
77	2013	Mart	84	18					322
78	2013	Mayıs	80	16					
79	2013	Temmuz	83	17					
80	2013	Ekim	83	17					
81	2013	Aralık	92	18					
82	2014	Şubat	100	18					
83	2014	Nisan	96	21					
84	2014	Haziran	84	18					
85	2014	Ağustos	78	14					
86	2014	Ekim	68	9					
Toplam:			25	2.081					

*Görüş dergisinin 75'inci sayısına, TÜSİAD ile irtibata geçilmesine karşın hiçbir suretle ulaşılamamış olup, bu sayı değerlendirme dışında bırakılmıştır.

Tablo 7'de de görüldüğü üzere, 2010-2014 yılları arasında Görüş dergisi 25 sayı ile yayımlanırken, Çerçeve dergisi 14 sayı ile okuyucuları ile buluşmuştur. Sayılar bazında Görüş lehine gözlemlenen bu dengesizliğin sayfa sayıları ile makale, haber vb. bağımsız birimlerin sayıları söz konusu olduğunda bu denli farklılaşmadığı görülmektedir. Nitekim, Görüş dergisi bu süre içerisinde 25 sayıda toplam 2.081 sayfa ile yayımlanırken, Çerçeve dergisi 14 sayıda 2.093 sayfaya ulaşmıştır. Dergilerin içerdikleri konular bazında da yakın bir görünüm sergiledikleri dikkat çekmektedir. Tablo 8'de de görülebileceği üzere, her iki dergide de benzer konulara yer verildiği; ancak Görüş dergisinde küreselleşme/uluslararası ekonomi ve politika ile güncel iç politika konularına ağırlık verilirken, Çerçeve dergisinde ulusal ekonomi/kalkınma/reform ile Ortadoğu/Balkanlar/Afrika konularının daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Buna karşın her iki dergide de sosyal konular ile AB/ABD başlıkları altında gruplanabilen konular birbirine yakın oranlarda yer almaktadır.

Tablo 8
İncelenen Görüş ve Çerçeve Dergilerinde Konuların Dağılımı

Konular	Görüş Dergisi	Çerçeve Dergisi
Güncel iç politika	16%	6%
Sosyal konular	20%	22%
Ulusal Ekonomi / Kalkınma / Reform	16%	30%
Küreselleşme / Uluslararası ekonomi ve politika	32%	14%
Ortadoğu / Balkanlar / Afrika	8%	21%
AB / ABD	8%	7%
Toplam	100%	100%

Çalışma kapsamında, kolektif aktörler düzeyinde incelenen ikinci ilişkisel bağlamı, son zamanlarda sosyolojik araştırmalarda, oldukça ön plana çıktığı gözlemlenen *sosyal medya* oluşturmaktadır (Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010; Kim & Chen, 2016; Zhao, Grasmuck, & Martin, 2008). Sosyal medya hesaplarının, dünyada ve Türkiye'de birçok kurumda olduğu gibi, Türkiye'deki iş adamları derneklerince de kullanıldıkları görülmektedir. Yazılı ve görsel nitelikteki metinlerin paylaşılabildiği iki popüler sosyal medya sitesindeki hesaplar esas kabul edilerek elde edilen bu verilerde de tarihsel süreç tutarlılığının sağlaması için 2010 ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilen paylaşımlar dikkate alınmıştır. Her bir örgüt için 3.000'in üzerinde olmak üzere,

iki örgüt için toplamda 7000'e yakın paylaşım incelenmiştir. Bu paylaşımlarda da Görüş ve Çerçeve dergilerinde olduğu gibi, benzer konulara yer verildiği ancak kimi konularda oransal farklılaşmalarla karşılaşılabildiği görülmüştür. Tablo 9, iş adamları örgütlerinin sosyal medya hesaplarındaki paylaşımların hangi başlıklar altında toplandığını gösteren bir özet sunmaktadır. Burada da görülebileceği üzere, süreli ve basılı yayınlardan farklı olarak sosyal medya hesaplarında, her iki örgüt için de, sosyal ve gündelik meselelerin tüm paylaşımlar içinde %40'a yakın bir yekûn tuttuğu, buna ek olarak, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde küreselleşme/uluslararası ekonomi ve politika konuları ön plana çıkarken, MÜSİAD'ın paylaşımlarında ulusal ekonomi/kalkınma/reform ile Ortadoğu/Balkanlar/Afrika konularına daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Tablo 9
Örgütsel Aktörlerin Sosyal Medya Hesaplarındaki Paylaşımlarının Konulara Göre Dağılımı

Konular	TÜSİAD/TÜRKONFED	MÜSİAD
Güncel iç politika	26%	22%
Sosyal/Gündelik meseleler	39%	41%
Ulusal Ekonomi / Kalkınma / Reform	12%	16%
Küreselleşme / Uluslararası ekonomi ve politika	17%	7%
Ortadoğu / Balkanlar / Afrika	3%	11%
AB / ABD	3%	3%
Toplam	100%	100%

Bireysel aktörler nezdinde elde edilen veriler de iki temel kaynaktan toplanmıştır. Bu sefer, ilkinin, yine iş adamları örgütlerinin üyelerinin sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları oluştururken, ikinci kaynağı dernek temsilcileri ve üyeleri ile yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Kolektif aktörlerdekine benzer biçimde, yazılı ve görsel nitelikteki metinlerin paylaşılabilirdiği iki popüler sosyal medya sitesindeki hesaplar çerçeve kabul edilerek 2010 ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilen paylaşımlar incelenmiştir. Her bir örgütten 4 olmak üzere toplamda 8 iş adamının sosyal paylaşım hesapları incelemeye alınmıştır. Bireysel aktörlerin belirlenmesinde, daha sonraki aşamada bu aktörlerle yüz yüze görüşmeler de gerçekleştirileceği için, *amaçlı örnekleme yöntemi* (Patton, 1987, 2000) kullanılmıştır. Bu suretle, kolektif aktörlerde olduğu üzere, her bir aktör için 3.000'in üzerinde olmak üzere toplamda 20.000'in üzerinde paylaşım incelemeye tabi tutulmuştur. Bu

paylaşımlarda da, kolektif aktörlerin sosyal medya sitelerinde olduğu gibi, benzer konulara yer verildiği ancak kimi konularda oransal farklılaşmalar olduğu görülmüştür. Tablo 10, iş adamlarının, sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarının üye oldukları örgütler bazındaki dağılımını göstermektedir.

Tablo 10
Bireysel Aktörlerin Sosyal Medya Hesaplarındaki Paylaşımlarının Konulara Göre Dağılımı

Konular	TÜSİAD/TÜRKONFED Üyeleri	MÜSİAD Üyeleri
Güncel iç politika	26%	22%
Sosyal/Gündelik meseleler	56%	58%
Ulusal Ekonomi / Kalkınma / Reform	5%	6%
Küreselleşme / Uluslararası ekonomi ve politika	6%	4%
Ortadoğu / Balkanlar / Afrika	3%	7%
AB / ABD	4%	3%
Toplam	100%	100%

Tablo 10'da da görülebileceği üzere, bireysel aktörlerin sosyal medya hesaplarında, her iki örgüt için de, sosyal ve gündelik meselelerin tüm paylaşımlar içinde %60'a yakın bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Diğer konularda önemli farklılaşmalarla karşılaşılmamıştır.

Bireysel aktörler nezdinde elde edilen verilerde ikinci kaynağı, iş adamları ile gerçekleştirilen görüşmeler oluşturmuştur. Tamamı, 2015 yılının ilk yarısı içerisinde gerçekleştirilen görüşmelerde, her bir iş adamı için mümkün olabildiği ölçüde, "bir tam mesai gününü beraberce geçirme" esası gözetilmiştir. Beraberce geçirilen zaman süresince, anlatsal (yapılandırılmamış) görüşme tekniği kullanılmak suretiyle elde edilen veriler içerisinde, dinleme kaydı ile kayıt altına alınanların yanısıra, not almak suretiyle kayıt altına alınmış verilerin varlığından da söz edilebilir. Bütün bu görüşmeler boyunca, farklı ilişkisel bağlamlar (sosyal medya/yüz yüze görüşme) arasındaki tutarlılığın gözetilmesi adına, bu iş adamlarının sosyal medya hesaplarında ön plana çıkan ve Tablo 10'da verilen konular üzerinde durulmasına dikkat edilmiştir.

İş adamları örgütlerinden örgütsel ve bireysel düzeyde toplanan veriler, Tablo 11'de özetlenmektedir. Bundan sonraki kısımda, veri kaynaklarının analizinde kullanılan yöntem üzerinde durulacaktır.

Tablo 11.
Araştırma Kapsamında Analizi Gerçekleştirilen Verilerin Dökümü

Verinin Mensubiyeti	Aktör Türü	Verinin Türü	Miktar/Süre
TÜSİAD/TÜRKONFED	Kolektif Aktör	Basılı-sürelî yayınlar	25 sayı / 2.081 sayfa
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
	Bireysel Aktör	Katılımlı gözlem	4 kişi / 1'er mesai günü
		Dinleme kaydı olan görüşmeler	4 kişi / 3 saat 56 dk
MÜSİAD	Kolektif Aktör	Basılı-sürelî yayınlar	14 sayı / 2.093 sayfa
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
	Bireysel Aktör	Katılımlı gözlem	4 kişi / 1'er mesai günü
		Dinleme kaydı olan görüşmeler	4 kişi / 5 saat 36 dakika
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında

4.2. Analiz Yöntemi

Toplanan verilerin analizinde, daha önce Suddaby ve Greenwood (2005) tarafından da kullanılan *içerik analizi* yöntemi (Peräkylä, 2005) kullanılmıştır. Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen ve yazılı ve görsel metinlerden oluşan söylemler, Türkiye'deki ideolojiler temel alınarak kodlanmıştır.

Daha önce, kurumsal kuramın felsefi temelleri hususunda da değinildiği üzere, Berger ve Luckmann (1966), *gerçekliğin sosyal inşası* bahsinde, *gerçekliğin* insanlar nezdindeki somutluğunun ve sorgulanamazlığının oluşumunda *dilin* sahip olduğu rolün önemini vurgulamışlardır. Tekrar hatırlanacak olursa, Berger ve Luckmann'a (1966) göre, *nesnelleşme* sürecinde geline son aşamada, *alışkanlıklar* ve *rutinler* halini alarak *kurumsallaşmış*, nesilden nesile aktarılarak *tarihsellik* kazanmış ve *sembolik nesneler* (*fetişler*, *amblemeler vb.*) ve *eylemler* (*ritüeller*, *törenler*, *anlatılar*, *vb.*) vasıtası ile

meşruluğu pekiştirilmiş uygulamalar, manaları ile *dil (language)* içerisinde yerleşik bir hal almakta ve *söz dağarcığının (vocabulary)* bir parçası haline gelmektedir. İnsan, içerisine doğduğu ve bir yandan da toplumsal olarak inşa etmeyi sürdürdüğü dünya ile olan ilişkisini, bu inşa sürecini oluşturan diyalektik süreçlerin (dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleştirme) tamamında kullandığı *dil (language)* ve *söz dağarcığı (vocabulary)* vasıtası ile gerçekleştirirken, yine bir insan ürünü olan *dilin (language)* sınırlayıcılığı çerçevesinde hareket etmektedir. Dolayısı ile *dil (language)* ve *söz dağarcığı (vocabulary)*, bir yandan *nesnelleşmenin* önemli bir parçası ve aracıyken, diğer yandan toplumsal inşa sürecinin diyalektik unsurlarının tamamı için bir *çerçeve işlevi* görmektedir.

Söylemlere dayalı içerik analizinin kapsamını oluşturan *söylem* ise, Berger ve Luckmann'ın (1966) da işaret ettiği çerçeveye uyumlu olarak, *alışkanlıklar* ve *rutinler* halini alarak *kurumsallaşmış*, nesilden nesile aktararak *tarihsellik* kazanmış *sembolik nitelikli* olgular ve nesneler ile *ritüeller*, *törenler* ve *anlatılar* gibi eylemleri de kapsayan ve *dil* ile *söz dağarcığının (vocabulary)* çok ötesine uzanan bir kapsama işaret eden bir soyutlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, *söylem*, insanlarca *gerçeklik* olarak addedilen *bilginin arkeolojisi*nde (Foucault, 2012), *dil* ile bereber rol alan *semantik* ve *semyolojik* nitelikteki tüm unsurları inceleme nesnesi olarak kabul eden ve bunları *bağlamsal unsurlarla* da ilişkilendiren daha geniş bir çerçeveyi oluşturmaktadır (Fairclough, 1995, 2003; Foucault, 2002, 2012; T. A. Van Dijk, 1993, 1998).

Bu bağlamda, Türkiye'deki iş adamları örgütleri ile bunların üyelerini inceleyen bu çalışmada, her biri *kurumsallaşmış*, *tarihsellik* kazanmış, *sembolik nitelikli* olgular, nesneler ve eylemler bütününe işaret eden ve toplumsal *dil (language)* ve *söz dağarcığının (vocabulary)* da hem nesnesi hem de çerçeveleyicisi olarak rol oynayan *ideolojiler* ile bunların *üretim* ve *yeniden üretim mekanizmalarının*, çok *düzeyle* ve *içeriden dışarıya (from the inside out)* (Flick, von Kardorff, & Steinke, 2004) bir perspektifle anlamlandırılmasını teminen, metodolojik çerçeve olarak, söylemlere dayalı *içerik analizi* yöntemi (Peräkylä, 2005; Silverman, 2001) takip edilmiştir.

Analizin ilk aşamasında, transkript edilmesi gerekenlerin de yazılı metinler haline getirilmesinden sonra tüm verilerin, Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde, bir üretime/yeniden üretime kaynaklık edip edemeyeceği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu itibarla, tezin yazarı tarafından gerçekleştirilen

okumalar neticesinde *"Evet: Bu söylem ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık etmektedir"* ya da *"Hayır: Bu söylem ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık etmemektedir"* biçiminde somutlaşan iki seçenekli bir kodlama süreci gerçekleştirilmiştir. Bu kodlama sürecinin sonunda her biri Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde kodlanacak söylemler ortaya çıkarılmıştır. Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen bu söylemlerin toplam içindeki varlığının yaklaşık %15 olduğu belirtilmelidir.

Analizin ikinci aşamasında, veri kaynaklarından elde edilen ve birinci aşama sonunda *"Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık edebileceği"* yönünde sınıflandırılan söylemlerin daha önce Türkiye'deki ideolojiler bahsinde üzerinde durulan 7 ideoloji temel alınarak kodlanması aşamasına geçilmiştir. Kolektif ve bireysel aktörler nezdinde toplanan ve ideolojiler çerçevesinde bir üretim/yeniden üretim pratiğine kaynaklık teşkil edebileceği düşünülen bu söylemlerin kodlanması aşamasında, tezin yazarı dışında, siyasal bilimler alanında yeterlilik aşamasını geçmiş iki doktora öğrencisi ile birlikte çalışılmıştır. Kodlamacılar arasında Türkiye'deki ideolojiler hakkında kavramsal olarak bir fikir birliğine varılmasını teminen, Bölüm 3.1'de kullanılan tanımlamalar ile Tablo 6'daki temel nitelikler üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Mütakiben gerçekleştirilen kodlama aşamasında, kodlamacılardan, bazen bir fotoğraf, bazen bir cümle, bazen bir paragraf olarak karşımıza çıkabilen ve görsel ve/veya yazılı metinlerden oluşan her bir söylem için, tek bir ideoloji ile ilişkilendirmek suretiyle kodlamalar yapmaları istenmiştir. Her bir kodlamacı, değerlendirmelerini bağımsız olarak gerçekleştirmiştir. Ek-3'te çeşitli veri kaynaklarından elde edilen verilerin nasıl kodlandığına dair örnekler yer almaktadır. Yazar dahil, üç kodlamacı tarafından gerçekleştirilen kodlamaların konsolide edilmesinden sonra %91.33 oranında bir uyum ortaya çıkmıştır. Daha sonra, uyum sağlanamayan kodlamalar üzerinde de görüşülerek üç kodlamacı arasında %100 bir konsensus sağlanmıştır.

Analizin üçüncü aşamasında, öncelikle, Türkiye'de varlığı bilinen 7 ideolojinin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* ilişkin yönelimlerinin ağırlıklandırılması amaçlanmıştır. Bu suretle, tezin yazarı dışında, her biri siyasal bilimlerle ilgili disiplinlerde yeterlilik aşamasını başarı ile tamamlamış 23 doktora öğrencisinden her bir ideoloji için, *geçmişe, şu ana ve geleceğe* ilişkin

yönelimleri konusunda "1: Zayıf, 2: Orta, 3: Güçlü" olmak üzere kodlamalar yapmaları istenmiştir. Bu noktada, kimi zaman internet tabanlı görüşme altyapıları da kullanılmak suretiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilen kodlamacılara, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 970-971), "*Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü (The Chordal Triad of Agency)*" kavramsallaştırmasının kapsamı ile birlikte, ideolojilerin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* yönelik boyutları ile ne anlatılmak istendiği ve çalışmanın geneli hakkında bilgiler verilmiş, kodlamaların bu çerçevede bağımsız olarak gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

Bu aşamada kodlamacılardan, Mannheim'ın (2013) "ideoloji-ütopya" ayrımını gözeterek, Türkiye'deki ideolojilerden hangilerini "ütopya" olarak değerlendirdiklerini de belirtmeleri ve "*Evet: Bu ideoloji büyük oranda ütopyik nitelikler içermektedir*" ya da "*Hayır: Bu ideoloji büyük oranda ütopyik olmayan nitelikler içermektedir*" biçiminde somutlaşan iki seçenekli bir kodlama gerçekleştirmeleri istenmiştir. Bu suretle çalışmada, ideolojilere dair üretim/yeniden üretim süreçlerinde "ideoloji-ütopya" eksenindeki boyutun da anlaşılabilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 12, analizin bu aşamasında kodlamacılar tarafından kullanılan kodlama tablosunun bir örneğini göstermektedir.

Tablo 12.
İdeolojilerin Eyleyenlik Boyutlarına İlişkin Kodlama Tablosu Örneği

İdeoloji	Geçmiş*	Şu an*	Gelecek*	Ütopya (E/H)**
Modernleşme-Batıcılık	1	3	2	H
Kemalizm-Atatürkçülük	1	3	2	H
Milliyetçilik	3	2	1	H
Muhafazakârlık	3	2	1	H
İslamcılık	2	1	3	E
Sol	1	2	3	E
Liberalizm	1	3	2	H

*1: Zayıf, 2: Orta, 3: Güçlü; **E: Evet, H: Hayır

İzah etmek gerekirse, Tablo 12'deki örneğe göre, kodlamacı, Türkiye'deki *muhafazakârlık* ideolojisi söz konusu olduğunda, bu ideolojinin geçmişe yönelik boyutunun *güçlü*, şu ana yönelik boyutunun *orta*, geleceğe yönelik boyutunun ise *zayıf* olduğunu düşünmektedir. Benzer biçimde bu kodlamacının, *sol ideoloji* ile ilgili bakışı, bu ideolojinin geleceğe yönelik

boyutunun *güçlü*, şu ana yönelik boyutunun *orta*, geçmişe yönelik boyutunun ise *zayıf* olduğu yönündedir. Dolayısı ile bu kodlamacıya göre, *muhafazakârlık* ideolojisi ile ilişkilendirilmiş her bir söylem pratiği güçlü bir biçimde eyleyenliğin geçmişe yönelik boyutunu ön plana çıkarıyorken, sol ideoloji ile ilişkilendirilmiş her bir söylem pratiği güçlü bir biçimde eyleyenliğin geleceğe yönelik boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Yazar dâhil, 24 kodlamacının gerçekleştirdiği kodlamalar neticesinde, eyleyenliğin boyutları konusunda %92.86'lık tutarlılık oranı ile Tablo 13'teki ortalama değerlere ulaşılmıştır. Tablo 13'te gösterilen ortalama değerler, çalışmanın eyleyenliğin boyutları ile ilgili analiz kısmında, üretilen/yeniden üretilen ideolojilerin ağırlıklandırılması için kullanılmıştır. Bu sayede, her bir ideolojinin üretimi/yeniden üretimi sırasında, *eyleyenliğin boyutları arasında analitik ayrımlar yapılmadan*, bu boyutların ortaya konulabilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 13.
İdeolojilerin Eyleyenlik Boyutlarına İlişkin Kodlamalar Sonucunda Ulaşılan Ortalama Değerler

İdeoloji	Geçmiş	Şu an	Gelecek
Modernleşme-Batıcılık	1,00	2,83	2,17
Kemalizm-Atatürkçülük	1,00	2,92	2,08
Milliyetçilik	2,88	2,08	1,04
Muhafazakârlık	3,00	1,92	1,08
İslamcılık	2,08	1,00	2,92
Sol	1,00	2,04	2,96
Liberalizm	1,00	2,88	2,13

Örnek verilmesi gerekirse, kodlamalar sonucunda ulaşılan bulgular neticesinde, kolektif ya da bireysel aktörlerce üretilen her bir İslamcılık söylemi/pratiği, Tablo 13'teki değerlere bağlı olarak, İslamcılık ideolojisinin geçmişe, şu ana ve geleceğe yönelimleri ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre İslamcılık ideolojisine ilişkin her bir üretim/yeniden üretim pratiği, (2,08) değerinde geçmiş, (1,00) değerinde şu an, (2,92) değerinde de gelecek yönelimli eyleyenlik boyutunu ifade edecek biçimde ağırlıklandırılmıştır. Benzer biçimde, modernleşme-Batıcılık ideolojisine ilişkin her bir üretim/yeniden üretim pratiği, (1,00) değerinde geçmiş, (2,83) değerinde şu an ve (2,17) değerinde de gelecek yönelimli eyleyenlik boyutunu ifade etmektedir.

Hangi ideolojilerin Mannheim'ın (2013) "ütopya" tanımına uyduğu

hususundaki soruya verilen cevaplarda ise %100'lük oranla *İslamcılık* ile *sol ideoloji* ütopya olarak işaretlenmiştir. Analizin sonraki kısmında aktörlerce üretilen ideolojiler arasında "ütopya" tanımına yakın bulunan *İslamcılık* ile *sol ideolojinin* oransal karşılaştırmalarına başvurulmuştur.

Analizin dördüncü ve son aşamasında, gerçekleştirilen kodlamalar neticesinde farklı düzeylerdeki aktörlerin, farklı iletişimsel bağlamlarda ürettikleri/yeniden ürettikleri ideolojiler ile bunların eyleyenlik boyutlarına dair yönelimlerinin sayısallaştırılmaları yapılmıştır. Bu aşama neticesinde ulaşılan sonuçlara bir sonraki bulgular bölümünde yer verilmiştir

BÖLÜM V

BULGULAR

Bu bölümde, analize tabi tutulmuş bulunan verilerden ulaşılan bulgulara yer verilmektedir. Bölümün ilk kısmında ideolojilerin üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin bulgular, öncelikle kolektif, sonrasında bireysel aktörler olmak üzere ortaya konulmaktadır. İkinci kısımda ise eyleyenliğin boyutlarına ilişkin bulgular, yine öncelikle kolektif, sonrasında bireysel aktörler olmak üzere açıklanmaktadır.

5.1. İdeolojilerin Üretimlerine/Yeniden Üretimlerine İlişkin Bulgular

5.1.1. Kolektif Aktörlerin İdeolojileri Üretimleri/Yeniden Üretimleri

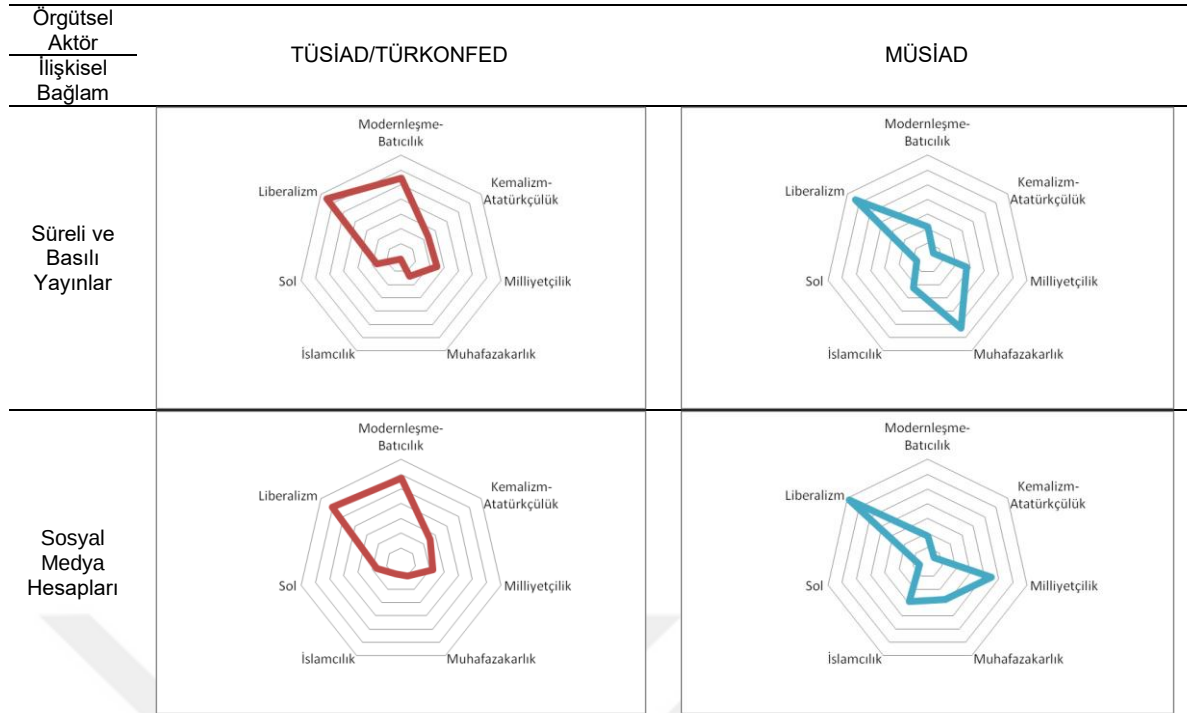
Kolektif aktörler nezdinde incelenen TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD için, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri hususunda basılı ve süreli yayınlar ve sosyal medya hesapları olmak üzere iki ayrı bağlamda kodlamalar yapılmıştı. Bu iki ilişkisel bağlamda üretilen ideolojilerin oranları Tablo 14'te görülmektedir. Tablo 14'te sunulan verilerin göreceli dağılımları görsel olarak Şekil 5'te de resmedilmiştir.

Tablo 14'teki verilerde de görülebileceği üzere, her iki örgütte de gerek basılı-süreli yayınlarda ve gerekse sosyal medya hesaplarında, liberalizmin en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ideoloji olarak ön plana çıktığı görülmektedir. TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde, her iki ilişkisel bağlam için de modernleşme-Batıcılık, liberalizmin ardından en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ikinci ideoloji olarak seyretmekteyken, modernleşme-Batıcılık'ı, Kemalizm-Atatürkçülük ve milliyetçilik izlemektedir. MÜSİAD'ın Çerçeve dergisinde liberalizmi takiben, muhafazakârlığın, sosyal medya hesaplarında ise milliyetçiliğin en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ideolojiler olarak ön plana çıktığı görülmektedir. MÜSİAD cephesinde, bu ideolojileri takiben, İslamcılık ile modernleşme-Batıcılık'ın yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 14.
TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın Farklı İlişkisel Bağlamlarda İdeolojilere İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri

Örgütsel Aktör	TÜSİAD/TÜRKONFED		MÜSİAD	
İdeoloji	İlişkisel Bağlam			
	Sürekli ve Basılı Yayınlar (Görüş Dergisi)	Sosyal Medya Hesapları	Sürekli ve Basılı Yayınlar (Çerçeve Dergisi)	Sosyal Medya Hesapları
Modernleşme-Batıcılık	27,34%	28,67%	10,57%	9,09%
Kemalizm-Atatürkçülük	11,92%	12,59%	2,64%	2,80%
Milliyetçilik	12,62%	11,19%	13,66%	22,38%
Muhafazakârlık	6,78%	4,90%	26,43%	13,99%
İslamcılık	0,47%	4,20%	11,23%	14,69%
Sol	8,41%	8,39%	3,74%	2,80%
Liberalizm	32,48%	30,07%	31,72%	34,27%
Toplam	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Tablo 14'teki verileri görsel olarak resmeden Şekil 5'te de görülebileceği üzere, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesi için iki ayrı ilişkisel bağlamda üretilen/yeniden üretilen ideolojiler çok farklılaşmazken, MÜSİAD söz konusu olduğunda, sürekli ve basılı yayınlara kıyasla, kayba uğradığı görülen muhafazakârlığın karşısında İslamcılık ile milliyetçilik daha güçlü pozisyonlara yükselmektedir. Buna göre, TÜSİAD/TÜRKONFED'de, inceleme yapılan iki ayrı ilişkisel bağlamda üretime/yeniden üretime konu olan ideolojiler hususunda büyük bir ayrışmayla karşılaşılmazken, MÜSİAD'da, İslamcılık, muhafazakârlık ve milliyetçilik ideolojileri nezdinde hatırı sayılır farklılaşmalarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bir kolektif aktör olarak MÜSİAD'da sürekli ve basılı yayınlarda, liberalizmden sonra gelmek üzere, muhafazakârlık ideolojisi üretime/yeniden üretime konu edilirken, ilişkisel bağlam sosyal medya hesapları olunca muhafazakârlığın, İslamcılıkla milliyetçiliğin gerisine düşmesi önemli bir ayrışmaya işaret etmektedir.

Şekil 5. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

5.1.2. Bireysel Aktörlerin İdeolojileri Üretimleri/Yeniden Üretimleri

Araştırmada, bireysel aktörler nezdinde bir tarafta TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin sosyal medya hesapları, diğer tarafta yüz yüze yapılan görüşme sonuçları kodlanmıştır. İki ilişkisel bağlamda üretilen/yeniden üretilen ideolojilerin oranları Tablo 15 ve 16'da görülmektedir. Ayrıca, Şekil 6 ve 7, Tablo 15'da ve 16'da sunulan verilerin görece dağılımlarını görsel olarak resmetmektedir.

Bu verilere göre, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, her iki ilişkisel bağlamda da Kemalizm ve Atatürkçülük'ü yoğun olarak üretime/yeniden üretime konu etmekteyken, sosyal medya hesaplarında, neredeyse Kemalizm ve Atatürkçülük kadar yoğun olmak üzere milliyetçiliği de ön plana çıkarmaktadırlar. TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri ile yüz yüze görüşmeler neticesinde ulaşılan bulgulara göre ise, milliyetçiliğin oldukça gerilere düştüğü ve ikinci sırayı liberalizmin aldığı görülmektedir.

Tablo 15.
TÜSİAD/TÜRKONFED Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda İdeolojilere İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri

İlişkisel Bağlam	Sosyal Medya Hesapları				Yüz yüze Görüşme			
İdeoloji/Bireysel Aktör*	TT1	TT2	TT3	TT4	TT1	TT2	TT3	TT4
Modernleşme-Batıcılık	7,86%	5,76%	4,29%	7,91%	7,58%	9,09%	15,15%	13,85%
Kemalizm-Atatürkçülük	41,43%	40,29%	40,71%	39,57%	63,64%	62,12%	43,94%	49,23%
Milliyetçilik	34,29%	29,50%	36,43%	32,37%	1,52%	3,03%	1,52%	1,54%
Muhafazakârlık	0,71%	2,88%	1,43%	1,44%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
İslamcılık	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Sol	5,00%	3,60%	3,57%	2,16%	1,52%	1,52%	3,03%	1,54%
Liberalizm	10,71%	17,99%	13,57%	16,55%	25,76%	24,24%	36,36%	33,85%
Toplam:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

* TT: TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi

Tablo 16.
MÜSİAD Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda İdeolojilere İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri

İlişkisel Bağlam	Sosyal Medya Hesapları				Yüz yüze Görüşme			
İdeoloji/Bireysel Aktör*	MU1	MU2	MU3	MU4	MU1	MU2	MU3	MU4
Modernleşme-Batıcılık	3,60%	4,93%	1,45%	9,86%	10,00%	4,76%	1,64%	15,87%
Kemalizm-Atatürkçülük	2,16%	1,41%	1,45%	1,41%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Milliyetçilik	33,09%	35,21%	34,78%	28,17%	28,33%	25,40%	24,59%	30,16%
Muhafazakârlık	7,91%	8,45%	7,97%	12,68%	13,33%	11,11%	11,48%	9,52%
İslamcılık	38,13%	34,51%	37,68%	33,10%	20,00%	19,05%	24,59%	12,70%
Sol	1,44%	0,70%	0,72%	1,41%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Liberalizm	13,67%	14,79%	15,94%	13,38%	28,33%	39,68%	37,70%	31,75%
Toplam:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

*MU: MÜSİAD Üyesi

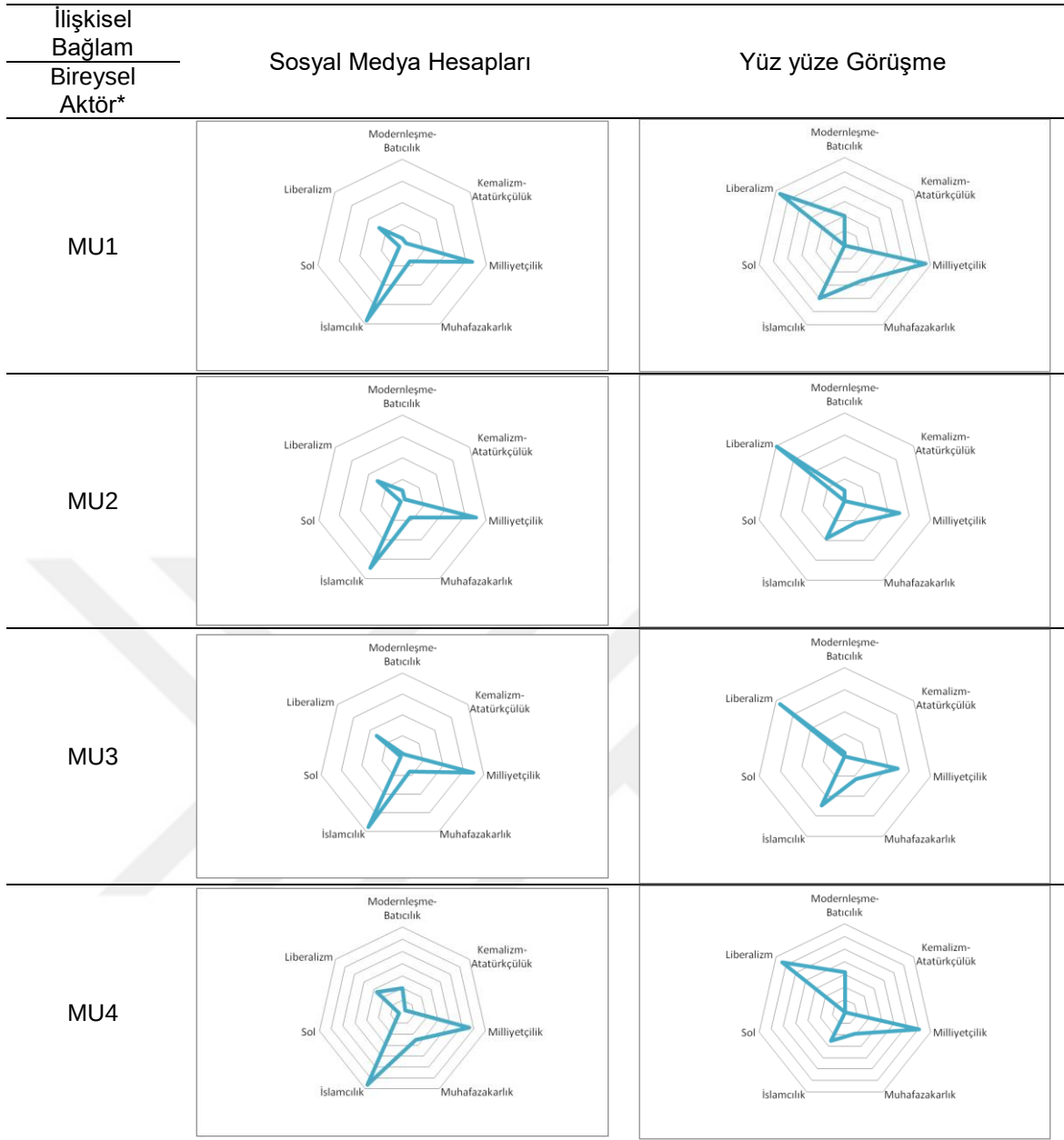
MÜSİAD üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri incelendiğinde ise, sosyal medya hesaplarında İslamcılık ile milliyetçilik ilk sıraları paylaşmaktayken, yüz yüze görüşmelerde liberalizmin her iki ideolojiyi de geride bırakarak yoğun biçimde üretime/yeniden üretime konu olduğu görülmektedir.

Buna göre, bireysel aktörler düzeyinde ulaşılan bulgulara göre, sosyal medya hesapları bağlamında TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde Kemalizm-Atatürkçülük ve milliyetçilik, MÜSİAD cephesinde ise İslamcılık ve milliyetçilik ön plana çıkarılarken, yüz yüze görüşmelerde her iki örgüt üyeleri arasında da liberalizme konu olan üretimlerin/yeniden üretimlerin artış gösterdiği görülmektedir.

İlişkisel Bağlam Bireysel Aktör*	Sosyal Medya Hesapları	Yüz yüze Görüşme
TT1		
TT2		
TT3		
TT4		

*TT: TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi

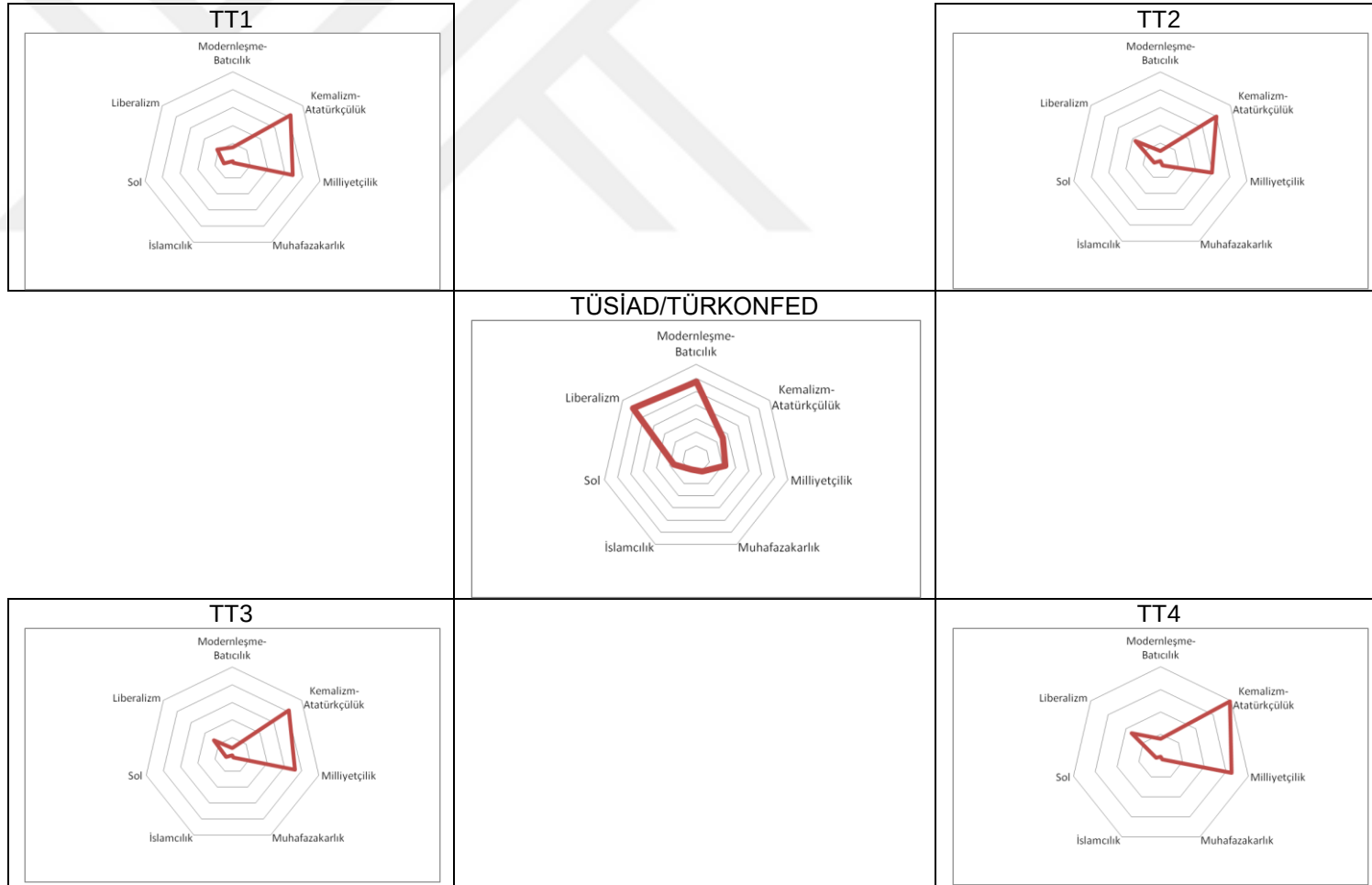
Şekil 6. TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

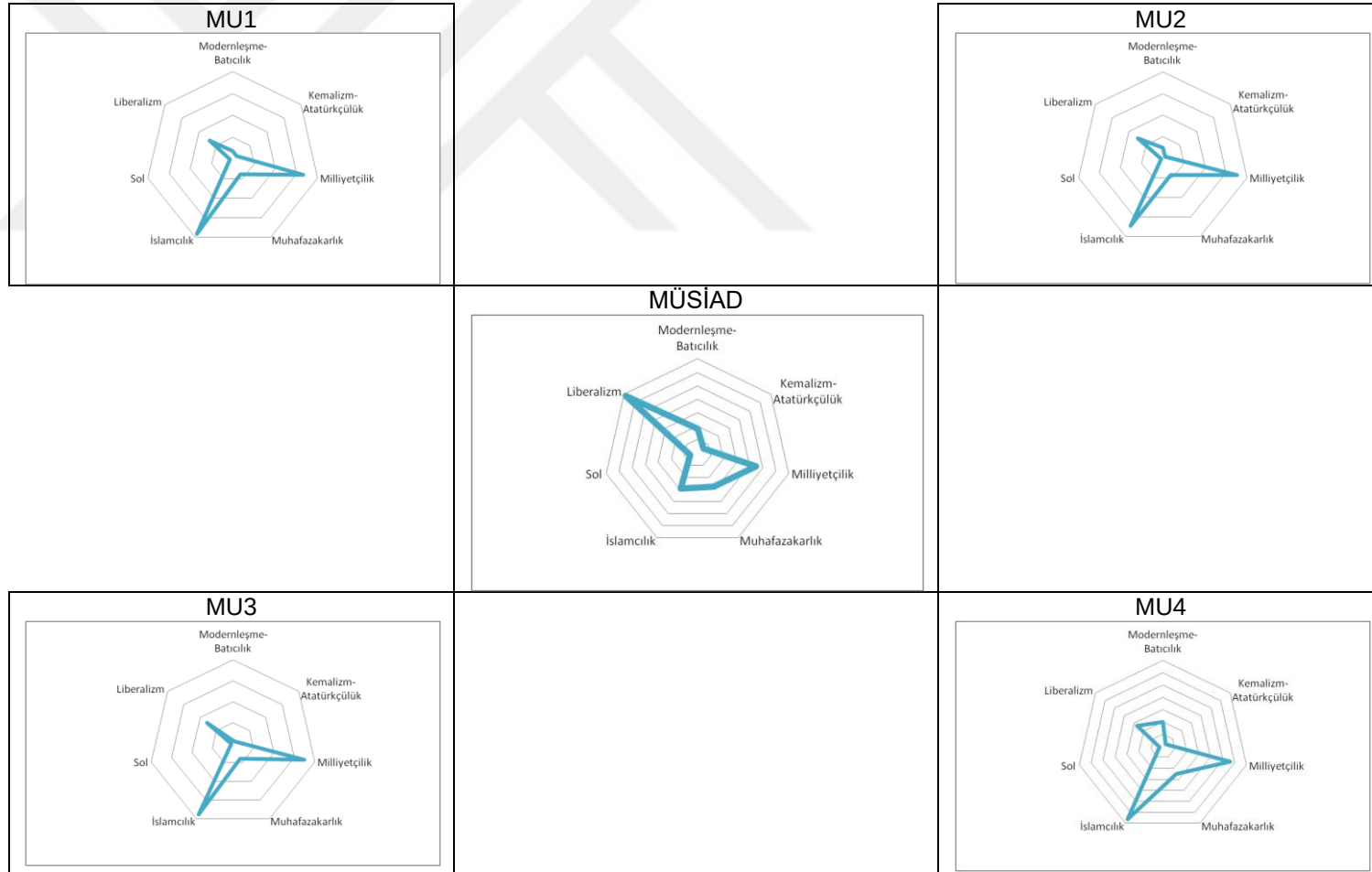
*MU: MÜSİAD Üyesi

Şekil 7. MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

Şekil 8 ile 9, aynı ilişkisel bağlam (sosyal medya hesapları) söz konusu olduğunda farklı düzeylerdeki (kolektif/bireysel) aktörlerin ideolojik üretimlerini/yeniden üretimlerini resmetmesi açısından ilginç bir görünüm sergilemektedir.

Şekil 8. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (TÜSİAD/TÜRKONFED)

Şekil 9. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (MÜSİAD)

Şekil 8 ile 9'daki bulgulara göre, her iki örgüt için de, kolektif aktörlerle, bireysel aktörler söz konusu olduğunda ideolojilere ilişkin üretim/yeniden üretim pratiklerinin oldukça farklılaştıkları görülmektedir. TÜSİAD/TÜRKONFED nezdinde Kemalizm ve milliyetçilik, MÜSİAD nezdinde ise İslamcılık ve milliyetçilik, kolektif aktörler düzeyinde tercih edilen ideolojiler olarak yer almıyorlarken, bireysel aktörler düzeyinde ön plana çıkan bu ideolojilerin bu farklılaşmaların kaynağını oluşturdukları anlaşılmaktadır.

5.2. Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de varlığı bilinen 7 ideolojinin *geçmişe, şu ana ve geleceğe* dönük yönelimlerinin ağırlıklandırılması amaçlanarak her bir ideoloji için, geçmişe, şu ana ve geleceğe yönelik yönelimleri konusunda "1: Zayıf, 2: Orta, 3: Güçlü" olmak üzere kodlamalar yapılmıştı. Ayrıca buna ek olarak, kodlamacılar, Mannheim'ın (2013) "ideoloji-ütopya" ayrımını gözeterek, Türkiye'deki ideolojilerden hangilerini "ütopya" olarak değerlendirdiklerini de belirtmeleri istenmişti. Tablo 13'te de, bu kodlamalar neticesinde ulaşılan "ideolojilerin eyleyenlik boyutlarına ilişkin ortalama değerler" gösterilmişti.

Bu kısımda, kolektif ve bireysel aktörlerin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin, Tablo 13'teki değerler ile ağırlıklandırılmasıyla elde edilen *boyutlarına* yer verilmektedir. Öncelikle kolektif sonrasında ise bireysel aktörler düzeyinde eyleyenliğin boyutları ile ilgili bulguların paylaşıldığı bu kısımda ayrıca, Mannheim'ın (2013) "ütopya" tanımı çerçevesinde sınıflandırılması mümkün görünen üretilere/yeniden üretilere ilişkin bulguların da ortaya konulması amaçlanmaktadır.

5.2.1. Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Kolektif Aktörler Düzeyinde Bulgular

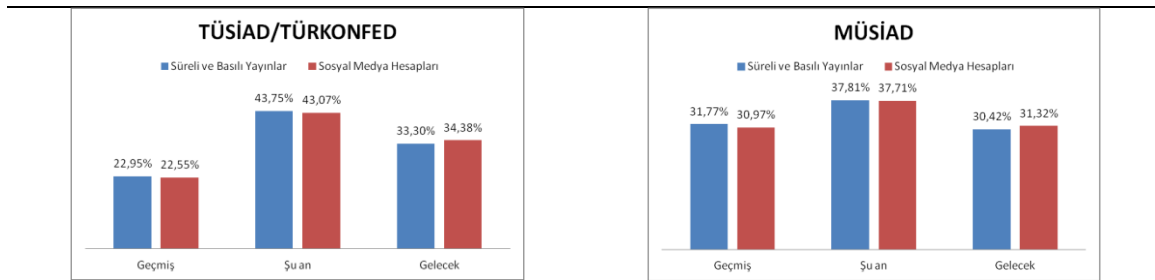
Hatırlanacak olursa, araştırmamızda, kolektif aktörler nezdinde inceleme nesnesi olarak kabul ettiğimiz iki örgüt olan TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD için, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri hususunda iki ayrı bağlamda kodlamalar gerçekleştirilmiş; bu suretle, ilki iki ayrı örgüte ait basılı ve süreli yayınlar olan Görüş ve Çerçeve dergileri, diğeri de bu örgütlerin sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları olmak üzere iki ilişkisel bağlamda üretilen ideolojiler kodlanarak bu kodlamalara dair sonuçlar Tablo 14'te ve Şekil 5'te paylaşılmıştı.

Tablo 14'teki verilerin Tablo 13'teki değerlerle ağırlıklandırılması sonucunda ulaşılan ve TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimlerini/yeniden üretimlerini oransal olarak gösteren bulgulara Tablo 17'de yer verilmiştir.

Tablo 17.
TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın Farklı İlişkisel Bağlamlarda Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri

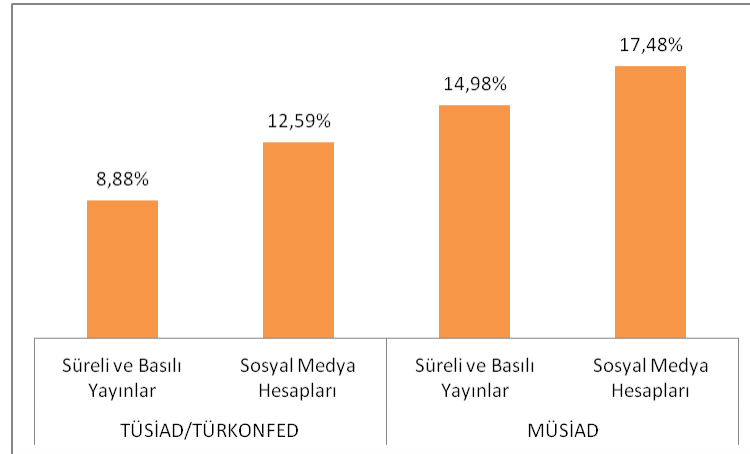
Örgütsel Aktör	TÜSİAD/TÜRKONFED		MÜSİAD	
Eyleyenlik Boyutu	İlişkisel Bağlam			
	Görüş Dergisi	Sosyal Medya Hesapları	Çerçeve Dergisi	Sosyal Medya Hesapları
Geçmiş	22,95%	22,55%	31,77%	30,97%
Şu an	43,75%	43,07%	37,81%	37,71%
Gelecek	33,30%	34,38%	30,42%	31,32%
Toplam	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Tablo 17'deki verilere göre, gerek süreli ve basılı yayınlarda gerekse sosyal medya hesaplarında, her iki örgütün de *şu ana* yönelik eyleyenlik boyutuna ağırlık veren üretim/yeniden üretim pratiklerini benimsedikleri görülmektedir. Bununla birlikte, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde *gelecek* yönelimli eyleyenlik boyutu her iki ilişkisel bağlamda da ikinci sırada üretime/yeniden üretime konu olurken, MÜSİAD için *geçmiş ve gelecek* yönelimli üretimlerin/yeniden üretimlerin nispeten dengeli bir görünümle *şu ana* yönelik eyleyenlik boyutunu izledikleri anlaşılmaktadır. Tablo 17'deki bulguların daha net bir biçimde göz önüne serilmesi bakımından Şekil 10'da özet bir görüntü sunulmuştur.

Şekil 10. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

Kolektif aktörlerin "ütopya" (Mannheim, 2013) üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin bulgular Şekil 11'de görülmektedir.

Şekil 11. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda ütopya üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin oranlar

Şekil 11'deki verilere göre, her iki kolektif aktör de sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarında "ütopya" olarak tanımlanabilecek ideolojilerin üretimlerine/yeniden üretimlerine süreli ve basılı yayınlardakine nazaran daha fazla yönelmiş görünmektedirler. Bunun yanında, her iki bağlamda da, "ütopya" üretiminin/yeniden üretiminin, MÜSİAD'da TÜSİAD/TÜRKONFED'e kıyasla daha fazla olduğu da dikkat çekmektedir.

5.2.2. Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Bireysel Aktörler Düzeyinde Bulgular

Tablo 15 ve 16'daki verilerin Tablo 13'teki değerlerle ağırlıklandırılması sonucunda ulaşılan ve TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri ile MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimlerini/yeniden üretimlerini oransal olarak gösteren bulgular Tablo 18 ve 19'da yer almaktadır.

Tablo 18'deki verilere göre, gerek sosyal medya hesaplarında gerekse yüz yüze görüşmelerde TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin her iki ilişkisel bağlamda da *şu ana* yönelik eyleyenlik boyutuna ağırlık veren üretim/yeniden üretim pratiklerini benimsedikleri görülmektedir. TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimlerinde, her iki ilişkisel bağlamda da, ikinci sırayı *geleceğe* ilişkin boyut almaktayken, son sırada da *geçmişe* yönelik boyut yer

almaktadır. TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimlerinde gözlemlenen diğer bir hususu ise, *şu ana ve geleceğe* ilişkin boyutlarda yüz yüze görüşmeler bağlamında incelemeye konu edilen her üyede görülen artışa karşın, *geçmişe* ilişkin boyutta yine her üyede gözlemlenen düşüş oluşturmaktadır. Buna göre, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri sosyal medya hesapları bağlamındakine nazaran yüz yüze görüşmelerde *geçmiş* yönelimli üretimleri/yeniden üretimleri daha az gerçekleştirirken, *şu ana ve geleceğe* yönelimli üretimleri/yeniden üretimleri daha fazla gerçekleştirmektedirler.

Tablo 18.

TÜSİAD/TÜRKONFED Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri

İlişkisel Bağlam	Sosyal Medya Hesapları				Yüz yüze Görüşme			
İdeoloji/Bireysel Aktör*	TT1	TT2	TT3	TT4	TT1	TT2	TT3	TT4
Geçmiş	27,62%	26,84%	28,53%	27,26%	17,14%	17,61%	17,14%	17,15%
Şu an	42,82%	43,31%	42,64%	43,34%	47,90%	47,67%	47,50%	47,75%
Gelecek	29,56%	29,85%	28,83%	29,40%	34,96%	34,71%	35,36%	35,11%
Toplam:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

* TT: TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi

Tablo 19.

MÜSİAD Üyelerinin Farklı İlişkisel Bağlamlarda Eyleyenliğin Boyutlarına İlişkin Üretimleri/Yeniden Üretimleri

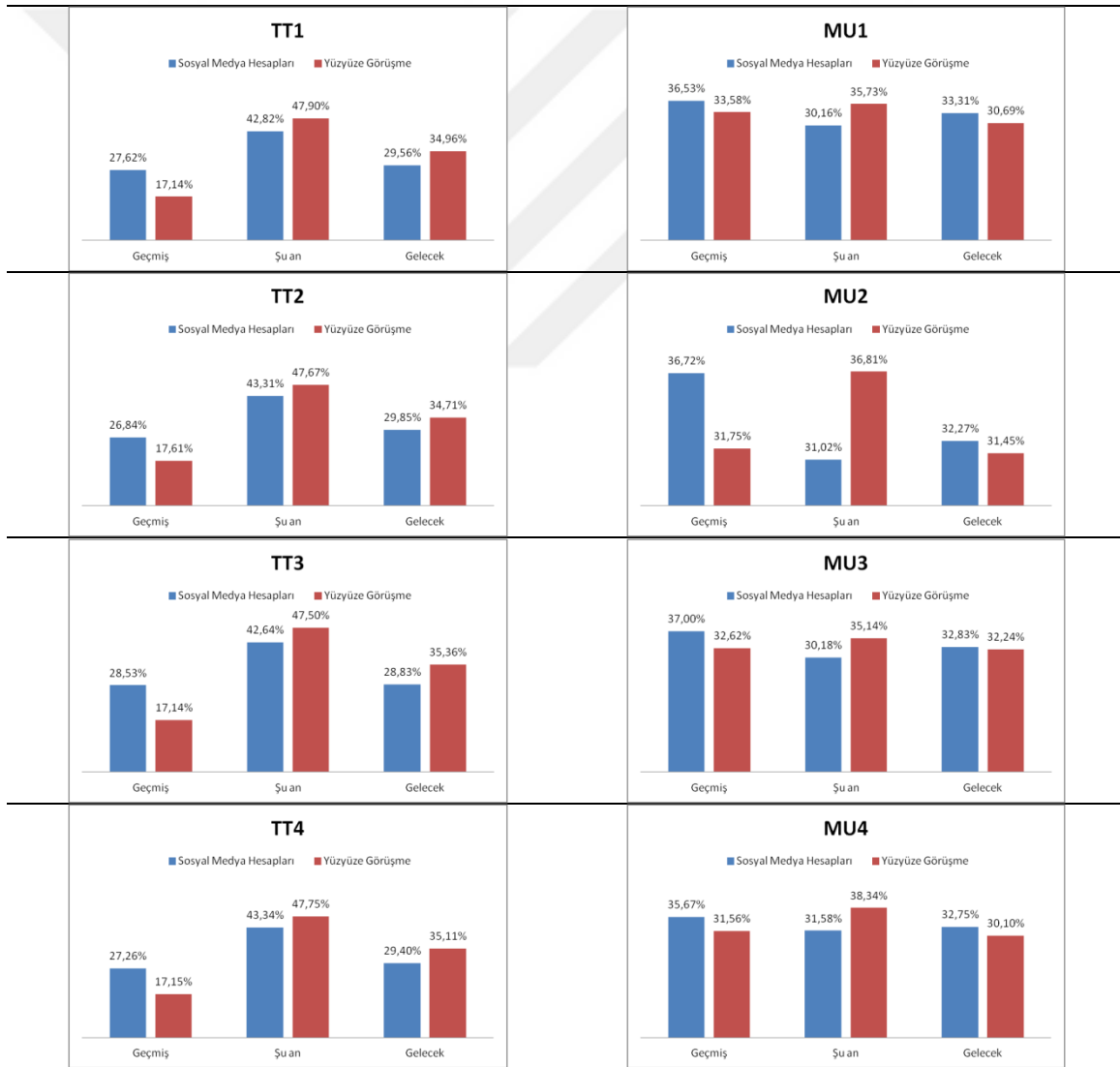
İlişkisel Bağlam	Sosyal Medya Hesapları				Yüz yüze Görüşme			
İdeoloji/Bireysel Aktör*	MU1	MU2	MU3	MU4	MU1	MU2	MU3	MU4
Geçmiş	36,53%	36,72%	37,00%	35,67%	33,58%	31,75%	32,62%	31,56%
Şu an	30,16%	31,02%	30,18%	31,58%	35,73%	36,81%	35,14%	38,34%
Gelecek	33,31%	32,27%	32,83%	32,75%	30,69%	31,45%	32,24%	30,10%
Toplam:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

*MU: MÜSİAD Üyesi

Tablo 19'daki verilere göre, MÜSİAD üyelerinin ise her iki ilişkisel bağlamda da, eyleyenliğin üç boyutuna da %30'un üzerinde ağırlık veren üretim/yeniden üretim pratiklerini benimseyerek dengeli bir görünüme sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, MÜSİAD üyelerinde, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimlerinde gözlemlenenlere benzer biçimde, yüz yüze görüşmeler bağlamında, sosyal medya hesaplarındaki üretim/yeniden üretim pratiklerine kıyasla, *geçmişe* ilişkin

boyutta düşüşlerle, *şu ana* ilişkin boyutta ise artışlarla karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. MÜSİAD üyelerinde, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimlerinden farklı olarak, yüz yüze görüşmeler bağlamında, sosyal medya hesaplarındaki üretim/yeniden üretim pratiklerine kıyasla *geleceğe* ilişkin boyutta düşüşlerle karşılaşıldığı da vurgulanmalıdır. Buna göre, MÜSİAD üyeleri, sosyal medya hesaplarına nazaran yüz yüze görüşmelerde, *geçmiş ve gelecek* yönelimli üretimleri/yeniden üretimleri daha az gerçekleştirirken, *şu ana* yönelimli üretimleri/yeniden üretimleri daha fazla gerçekleştirmektedirler.

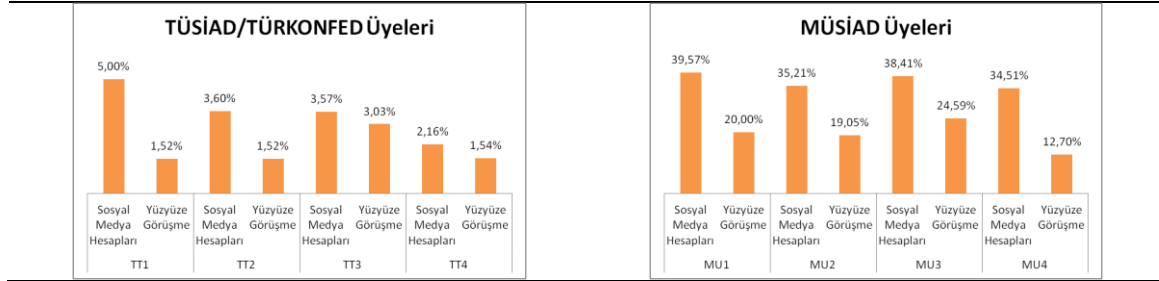
Şekil 12, Tablo 18 ve 19'daki bulguları daha net bir biçimde göz önüne sermesi bakımından bir tür özet niteliğindedir.

*TT: TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi; MU: MÜSİAD Üyesi

Şekil 12. TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

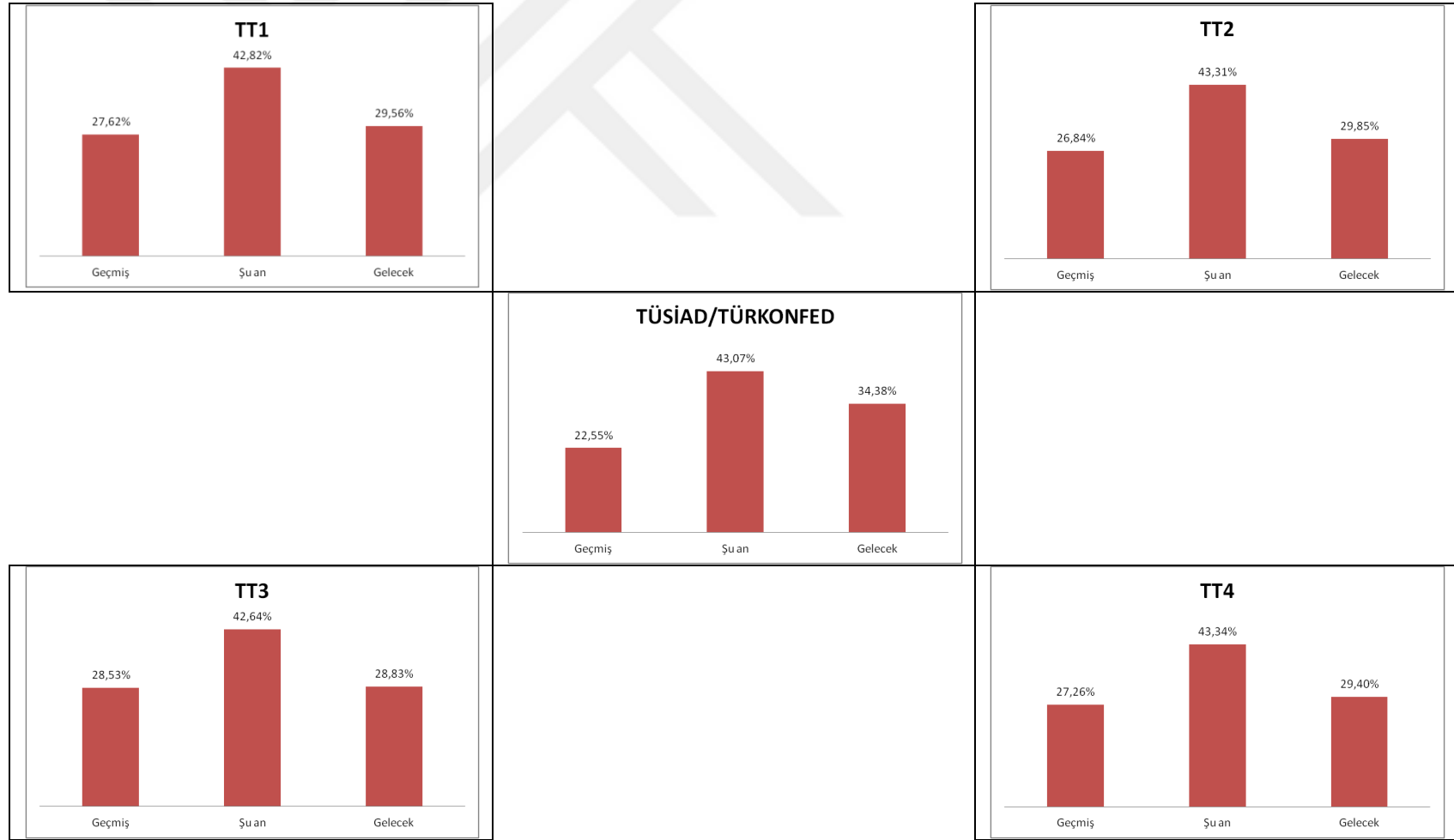
Eyleyenliğin geçmişe, şu ana ve geleceğe yönelik boyutlarına ilişkin bulgulara ek olarak, kodlamacılar elde edilen veriler sonucunda bireysel aktörlerin "ütopya" (Mannheim, 2013) üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin bulgular ise Şekil 13'te görülmektedir.

Şekil 13. TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ütopya üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin oranlar

Şekil 13'teki verilere göre, incelemeye konu edilen iş adamlarının tamamı, yüz yüze görüşmelerde, sosyal medya hesaplarındakine nazaran daha düşük bir oranda "ütopya" olarak tanımlanabilecek ideolojilerin üretimlerine/yeniden üretimlerine yönelmektedirler. Buna ek olarak, her iki ilişkisel bağlamda da, kolektif aktörler nezdinde ulaşılan bulgularla paralellik arz eden bir biçimde, MÜSİAD üyelerinin "ütopya" üretimlerinin/yeniden üretimlerinin, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin "ütopya" üretimlerine/yeniden üretimlerine kıyasla daha fazla olduğu da Şekil 13'teki bulgulardan anlaşılmaktadır.

Şekil 14 ile 15 ise aynı ilişkisel bağlam (sosyal medya hesapları) söz konusu olduğunda farklı düzeylerdeki (kolektif/bireysel) aktörlerin ideolojik üretimlerinin/yeniden üretimlerinin eyleyenliğin boyutlarına ilişkin konumlarını resmetmesi bakımından ilginç bir görünüm arz etmektedir.

řekil 14. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri (TŪSİAD/TŪRKONFED)

Şekil 15. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda eyleyenliğin boyutlarına ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri (MÜSİAD)

Şekil 14'te de görülebileceği üzere, sosyal medya hesapları bağlamında, bir kolektif aktör olan TÜSİAD/TÜRKONFED'in eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimleri sırasıyla *şu ana*, *geleceğe* ve *geçmişe* yönelik olmak üzere sıralanmaktayken, incelemeye konu edilen TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin, sosyal medya hesapları bağlamında eyleyenliğin boyutlarına dair sergiledikleri yönelimler de, değişen oranlarda olmakla birlikte, bu sıralamayla paralellik göstermektedir. Ancak, iş adamları söz konusu olduğunda *geleceğe* yönelik üretimlerle/yeniden üretimlerin TÜSİAD/TÜRKONFED'e nazaran daha güçsüz oldukları eklenmelidir.

Diğer taraftan, Şekil 15'te görülebileceği üzere, sosyal medya hesapları bağlamında, bir kolektif aktör olan MÜSİAD'ın eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimleri sırasıyla *şu ana*, *geleceğe* ve *geçmişe* yönelik olmak üzere oluşmaktayken, incelemeye konu edilen MÜSİAD üyelerinin, sosyal medya hesapları bağlamında eyleyenliğin boyutlarına dair sergiledikleri yönelimlerin sırasıyla, *geçmişe*, *geleceğe* ve *şu ana* yönelik olmak üzere gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre, iki farklı düzey (kolektif aktörler/bireysel aktörler) söz konusu olduğunda MÜSİAD cephesinde, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesindekinden oldukça farklı bir ayrışamayla karşılaşıldığı görülmektedir. Üyesi oldukları örgüt olan MÜSİAD'ın aksine incelemeye konu edilen MÜSİAD üyeleri aynı ilişkisel bağlam olan sosyal medyada MÜSİAD'ın en az yöneldiği *geçmişe* dair boyutu ilk sırada üretime/yeniden üretime konu ederken, MÜSİAD'ın en fazla yöneldiği *şu ana* ilişkin boyutu, değişen oranlarda olmakla birlikte, üçüncü sırada, diğer bir söyleyişle en az, üretime/yeniden üretime konu etmektedir.

BÖLÜM VI.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, yapı-eyleyen ikiliği çerçevesinde örgütsel çalışmalarda kurumsalcı yaklaşıma yöneltilen ve sosyolojik düşüncenin azımsanmayacak bir bölümünde de benimsendiği görülen, “*eyleyenliğin basit ve sınırlı bir kavram olarak kabul edilmesi alışkanlığı*” yönündeki eleştirilere binaen ortaya çıkmıştır. Eyleyenliğin çok boyutlu yapısının mutlaka inceleme konusu edilmesini öneren ilişkisel sosyolojinin (Emirbayer, 1997) çizdiği kavramsal çerçeveye dayanılmış, özellikle de Emirbayer ve Mische'nin (1998) *Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü (The Chordal Triad of Agency)* kavramsallaştırması üzerine bina edilen tespitleri çalışmanın ana omurgasını oluşturmuştur.

Bu suretle, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) görgül çalışmalar için önerdiği “*farklı zamansal-ilişkisel bağlamlar, belirli eyleyenlik biçimlerine nasıl vesile olurlar ve bunları ne biçimde desteklerler?*” sorusu üzerine bina edilmek ve Türkiye’de farklı ideolojilere sahip olduğu yaygın bir şekilde kabul edilen iş adamları dernekleri olarak TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üzerinde bir araştırma yapılmak suretiyle, bu iki örgütün ve üyelerinin *farklı ilişkisel bağlamlarda hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları ile hangi eyleyenlik boyutlarının ortaya çıkmasını sağladıkları* sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmada, her iki örgütün *sürelî-basılı yayınlar ile sosyal medya hesapları* bağlamında farklı ideolojilerin değişik düzeylerde üretimlerini/ yeniden üretimlerini gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, sürelî-basılı yayınlarda TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde *liberalizm* ile *modernleşme-batıcılık* ön plana çıkarken, MÜSİAD cephesinde *liberalizm* ve *muhafazakârlık* ilk sıralarda yer almıştır. Bu ideolojiler arasında *liberalizmin ön plana çıkması*, incelenen örgütler en nihayetinde iş adamları dernekleri olduğu için, herhangi bir şaşkınlık oluşturmazken, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde ön plana çıkan *modernleşme-batıcılık* ile MÜSİAD cephesinde ön plana çıkan *muhafazakârlık* da bu örgütlere ilişkin kamuoyu izlenimine istinaden normal karşılanmıştır.

Analizin bu kısmında ilginç olan husus, ilişkisel bağlam *sosyal medya hesapları* olduğunda, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde herhangi bir

değişiklikle karşılaşılmazken, MÜSİAD cephesinde *milliyetçilik ile İslamcılığın, muhafazakârlığı* geride bırakacak biçimde öne çıkmaları olmuştur. Ulaşılan bu bulgu, aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı ilişkisel bağlamların etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getiren Emirbayer ve Mische'nin (1998) bu öngörülerini destekler mahiyettedir. Zira MÜSİAD cephesinde gözlemlenen bu bulgu, kimi aktörlerin farklı ilişkisel bağlamlarda farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Araştırma bulgularına, eyleyenliğin üç farklı boyutu açısından bakıldığında, hem TÜSİAD/TÜRKONFED'in hem de MÜSİAD'ın, iki ilişkisel bağlamda da eyleyenliğin *şu ana* ilişkin boyutunu yoğun olarak ortaya çıkaran üretimleri/yeniden üretimleri gerçekleştirdikleri görülmüştür. İki kolektif aktör arasındaki farklılaşma, her iki ilişkisel bağlamda da, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde daha az üretime/yeniden üretime konu olan *geçmişe* ilişkin eyleyenlik boyutunun, MÜSİAD'da daha güçlü bir biçimde görünmesinde ortaya çıkmıştır.

Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü'ne (The Chordal Triad of Agency) (Emirbayer & Mische, 1998) ek olarak Mannheim'ın (2013) "*ideoloji-ütopya*" ayrımını gözeterek ulaşılan bulgular da ilgi çekici görünmektedir. Her iki kolektif aktör de sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarında, "ütopya" olarak tanımlanabilecek ideolojilerin üretimlerine/yeniden üretimlerine süreli ve basılı yayınlardakine nazaran daha fazla yönelmiş görünürlerken, "ütopya" üretiminin/yeniden üretiminin, MÜSİAD'da, TÜSİAD/TÜRKONFED'e kıyasla, her iki ilişkisel bağlamda da daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Bu bulguları ilgi çekici hale getiren öge ise, yazında "*ideoloji-ütopya*" kavramsallaştırması nezdinde ütopyaları, büyük ölçüde "*baskı altındaki ve dezavantajlı grupların çıkarına hizmet edebilecek radikal/ayrıkçı çözüm önerileri*" (Heywood, 2012; Mardin, 2004; McLellan, 1995) ile özdeşleştiren tanımlamalarla ilişkilidir. Zira, ulaşılan bu bulguların, bu tanımlamalar çerçevesinde yapılabilecek bir okumasına göre, kolektif bir aktör olarak MÜSİAD, TÜSİAD/TÜRKONFED'e kıyasla, daha fazla "ütopya" üretmekte, dolayısı ile de yine TÜSİAD/TÜRKONFED'e kıyasla kendini daha fazla "baskı altında ve dezavantajlı" hissettiği için "radikal/ayrıkçı" çözüm önerilerine işaret eden ideolojik üretimlere/yeniden üretimlere yönelmektedir. Ulaşılan bu bulgu, her iki örgütün de birer iş adamları derneği olmasının

yanında, araştırmanın veri kaynaklarının edinildiği 2010-2014 yılları arasında MÜSİAD'ın hala kendini baskı altında ve dezavantajlı bir konumda görmesini ima etmesi bakımından da oldukça ilginç bulunmuştur.

Araştırma bulgularına göre, TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD nezdindeki bireysel aktörler düzeyinde de farklı ilişkisel bağlamlarda farklı ideoloji üretimleri/yeniden üretimleri gerçekleşmektedir. Buna göre, sosyal medya hesapları bağlamında üretim/yeniden üretim konusu, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinde, yoğun olarak *Kemalizm-Atatürkçülük* ideolojisi ile *milliyetçilik* iken, MÜSİAD üyeleri arasında *İslamcılık* ile *milliyetçilik* olmuştur. Bulguları ilginç kılan nokta ise, bir ideoloji olarak *liberalizmin*, her iki örgüt üyeleri için de yüz yüze görüşmelerdekine nazaran sosyal medya hesaplarında çok fazla ön planda tutulmaması ve üçüncü sırada yer almasıdır. Diğer taraftan, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, yüz yüze görüşmelerde de *Kemalizm-Atatürkçülük* ideolojisini ön planda tutmaya devam ederlerken, *milliyetçiliğin* sosyal medyadakine nazaran oldukça geride kaldığı görülmektedir. Benzer bir gerileme, özellikle de *liberalizm* ile kıyaslandığında, bu kez *İslamcılık* ve *milliyetçilik* için MÜSİAD üyelerinde gözlemlenmektedir. Sosyal medya hesapları bağlamında ilk iki sırada üretime/yeniden üretime konu olan bu iki ideoloji, yüz yüze görüşmeler bağlamında *liberalizmin* gerisine düşmüş görünmektedir. Bu bulgular, "bireysel aktörler için, *milliyetçiliğin* (MÜSİAD üyeleri için *milliyetçiliğin* ve *İslamcılık'ın*) sosyal medya bağlamında, *liberalizmin* de yüz yüze görüşmeler bağlamında üretilmeye/yeniden üretilmeye daha uygun ideolojiler olduğu" ya da "*liberalizmin*, bireysel aktörler için sosyal medya bağlamında üretilmeye/yeniden üretilmeye pek de uygun bir ideoloji olmadığı" yönünde bir çıkarımı cesaretlendirmektedir. Zira her iki örgüt üyeleri de *milliyetçiliği* sosyal medya bağlamında yoğun olarak üretmekteyken yüz yüze görüşmelerde bu dengenin önemli ölçüde *liberalizm* lehine döndüğü görülmektedir. Bireysel aktörler nezdinde karşılaşılan bu durumun da, aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı ilişkisel bağlamların etkisinin göz önünde bulundurulması önerisinde bulunan Emirbayer ve Mische'nin (1998) öngörülerini desteklediği düşünülmektedir. Zira her iki örgüt üyelerinde de gözlemlenen bu bulgu, kimi aktörlerin farklı ilişkisel bağlamlarda farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından ilginçtir.

Kolektif aktörlerle bireysel aktörlerin ideoloji üretimlerinin karşılaştırılması, diğer bir deyişle *farklı düzeyse* bağlamlardaki aktörlerin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin kıyaslanması, ilişkisel bağlamın rolünün daha iyi anlaşılması açısından faydalı olabilecektir. Bulgular bölümündeki Şekil 8 ile Şekil 9'dan da hatırlanabileceği üzere, aynı ilişkisel bağlamı oluşturan sosyal medya hesaplarında, kolektif aktörlerle bireysel aktörler arasında ideolojilerin üretimlerinde/yeniden üretimlerinde herhangi bir paralellikle karşılaşılmamıştır. Kolektif aktörler nezdinde her iki örgütte de *liberalizmin*, bireysel aktörler nezdinde ise TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde *Kemalizm-Atatürkçülük ile milliyetçiliğin*, MÜSİAD cephesinde ise *İslamcılık ile milliyetçiliğin* ön plana çıkan ideolojiler olduğu görülmüştür. Bu durum bize, Türkiye bağlamında *Kemalizm-Atatürkçülük, milliyetçilik ve İslamcılık*'ın bir tür *bireysel aktör ideolojisi*, liberalizmin ise bir tür *örgüt ideolojisi* olarak nitelenebileceğini düşündürmektedir. Ancak bundan da önemlisi, bu durum, aktörlerin eyleyenliği hususunda *farklı düzeyse bağlamların* etkisinin göz önünde bulundurulması önerimizin desteklendiğine işaret etmektedir. Zira bu bulgular, farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamlarda dahi olsalar farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Çalışmada bireysel aktörler olarak TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri ile MÜSİAD üyelerinin, farklı ilişkisel bağlamlarda üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları ideolojilerin, eyleyenliğin hangi boyutlarının ortaya çıkmasını sağladıklarına ilişkin ulaşılan bulgular da farklı bir görünüm arz etmektedir. Gerek sosyal medya hesaplarında gerekse yüz yüze görüşmelerde, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri *şu ana* yönelik eyleyenlik boyutuna ağırlık veren üretim/yeniden üretim pratiklerini benimserlerken, ikinci sırayı *geleceğe*, son sırayı ise *geçmişe* yönelik boyutun ağırlık kazandığı üretim/yeniden üretim pratiklerine vermektedirler. Bununla birlikte, *şu ana ve geleceğe* ilişkin boyutlarda yüz yüze görüşmeler bağlamında incelemeye konu edilen her üyede görülen artışa karşın, *geçmişe* ilişkin boyutta yine her üyede gözlemlenen düşüş ilgi çekicidir. Denilebilir ki, incelenen TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, sosyal medya hesapları bağlamındakine nazaran yüz yüze görüşmelerde *geçmiş* yönelimli üretimleri/yeniden üretimleri daha az gerçekleştirirken, *şu ana ve geleceğe* yönelik üretimleri/yeniden üretimleri daha fazla

gerçekleştirmektedirler.

Diğer taraftan, MÜSİAD üyelerinin gerek sosyal medya hesaplarındaki ve gerekse yüz yüze görüşmelerdeki bulgularında, eyleyenliğin üç boyutuna da %30'un üzerinde ağırlık veren üretim/yeniden üretim pratikleri görülmektedir. Ayrıca, MÜSİAD üyeleri de, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri gibi, yüz yüze görüşmeler bağlamında, sosyal medya hesaplarındakine kıyasla, *geçmişe* ilişkin boyutta daha az, *şu ana* ilişkin boyutta ise daha fazla üretim/yeniden üretim pratiğine yönelmiş, ayrıca *geleceğe* ilişkin boyutta da artışlar gözlemlenmiştir. Özetle, MÜSİAD üyeleri, sosyal medya hesaplarına kıyasla yüz yüze görüşmelerde, *geçmiş ve gelecek* yönelimli üretimleri/yeniden üretimleri daha az, *şu ana* yönelik üretimleri/yeniden üretimleri daha fazla gerçekleştirmişlerdir.

Bireysel aktörler nezdinde, Mannheim'ın (2013) "ideoloji-ütopya" ayrımını gözeterek ulaştığımız bulgular da, kolektif aktörlerde karşılaştıklarımıza benzer biçimde ilgi çekici sonuçlara işaret etmektedir. Her iki örgütün üyeleri de, sosyal medya hesaplarında yüz yüze görüşmelerdekine kıyasla, daha yoğun bir biçimde "ütopya" olarak tanımlanabilecek ideolojilerin üretimlerine/yeniden üretimlerine yönelmektedirler. Kolektif aktörlerde ulaşılan bulgulara paralel biçimde, "ütopya" üretiminin/yeniden üretiminin MÜSİAD üyelerinde, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerine kıyasla, her iki ilişkisel bağlamda da, oldukça fazla olduğu görülmektedir. Kolektif aktörlerin "ütopya" üretimlerine/yeniden üretimlerine ilişkin açıklamalarda da bahsedildiği üzere, bu durum, gerek sosyal bilimler yazını açısından, gerekse veri kaynaklarının edinildiği zaman dilimi içinde Türkiye'deki siyasi konjonktür bakımından dikkat çekicidir.

Ulaşılan bulgularda, *farklı düzeyse* bağlamlardaki aktörlerin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin *eyleyenliğin boyutlarına ilişkin yönelimlerinin* kıyaslanması bakımından yine ilginç sonuçlarla karşılaşmıştır. Bulgular bölümündeki Şekil 14 ile Şekil 15'ten de hatırlanabileceği üzere, TÜSİAD/TÜRKONFED ile üyeleri arasında aynı ilişkisel bağlamda (sosyal medya) eyleyenliğin boyutlarına ilişkin bir paralellik söz konusu iken MÜSİAD ile üyelerinde bu paralelliğe rastlanmamıştır. Kolektif aktör olan MÜSİAD'ın eyleyenliğin boyutlarına dair yönelimleri sırasıyla *şu ana*, *geleceğe* ve *geçmişe* yönelik oluşmaktayken, MÜSİAD üyelerinin eyleyenliğin boyutlarına dair sergiledikleri yönelimler sırasıyla, *geçmişe*, *geleceğe* ve *şu ana* yönelik olarak

gerçekleşmiştir. Bu durum, aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı düzeyel bağlamların etkisinin göz önünde bulundurulması önerimizin, *eyleyenliğin boyutları* söz konusu olduğunda da desteklenebileceğini göstermektedir.

Çalışma sonucunda ulaşılan bulguların iki temel başlık altında sınıflandırılması mümkün görünmektedir. Başlıklardan ilkin, çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevede işaret ettiği noktalar oluşturmaktadır. Buna göre, Emirbayer ve Mische'nin (1998) *Eyleyenliğin Uyumlu Üçlüsü (The Chordal Triad of Agency)* kavramı üzerine biçimlenen tespitleri ile bu üçlüyü oluşturan *geçmişe, şu ana ve geleceğe* ilişkin boyutların analizi için önerdiğimiz "*ideoloji*" kavramı çerçevesinde ulaştığımız bulgular, eyleyenliğin basit bir kavram olarak kenarda bırakılmasının *eksik bir perspektif olacağı* düşüncesini destekler mahiyettedir. Farklı düzeylerdeki yahut farklı ilişkisel bağlamlardaki aktörlerin ideoloji üretimlerinde/yeniden üretimlerinde, dolayısı ile de eyleyenlik boyutlarına ilişkin yönelimlerinde farklılaşan pratiklere yönelebiliyor oluşları kuramsal ve kavramsal çerçevede "eyleyenlik" konusunun ne kadar hassas bir soyutlamaya işaret ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ulaşılan sonuçlar, kurumsal kuram açısından da, *"doğrudan kurumsallaşmış örüntüleri (kurumlar, ideolojiler, mantıklar vs.) etkileme amacı gütmeseler de, küçük boyuttaki eylemlerin özelliklerinin"* de araştırma konusu edilmesinin önemini vurgular niteliktedir. Bu itibarla, bu çalışmanın, örgütsel analizdeki kurumsalcılar için *"eyleyenlerin sadece kurumları etkileme kapasitesine sahip aktörlerden, eyleyenliğin de sadece bu türden aktörlerin amaçlı eylemlerinden ibaret olmadığı"* noktasından hareketle inşa edilecek çalışmalar için cesaret verici bir nitelik arz edebileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın sonuçlarına ilişkin ikinci başlığı ise Türkiye bağlamına ilişkin bulgular biçimlendirmektedir. Türkiye'deki iş adamları örgütleri ile bunların üyeleri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri konusunda farklı düzeylerde ve farklı ilişkisel bağlamlarda ulaşılan bulgular, gerek gözlemlenen farklılaşmalar gerekse üretime/yeniden üretime konu olan ideolojilerin nitelikleri konusunda araştırmacıları yeniden düşünmeye yöneltebilecek özellikleri barındırmaktadır. Bir nebze "bireysel aktör ideolojileri" izlenimi yaratan *milliyetçilik* ile *Kemalizm-Atatürkçülük'ün*, kolektif aktörler düzeyinde *modernleşme-Batıcılık'a*, benzer biçimde yine "bireysel aktör ideolojileri" izlenimi yaratan *milliyetçilik ile İslamcılık'ın* kolektif aktörler

düzeyinde *muhafazakarlığa* evrilmesi bu bulgulara örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde, bireysel aktörler düzeyinde, sosyal medya bağlamında ön plana çıktığı görülen *Kemalizm-Atatürkçülük* ve *İslamcılık* gibi ideolojilerin yüz yüze görüşmeler bağlamında bu denli belirgin olmamaları da araştırmacılar için yeni yönelimlere işaret etmesi bakımından önem arz edebilir.

Çalışmada ulaşılan, Türkiye bağlamına ilişkin bulgular çerçevesinde "ilginç" bulunan ve bu suretle üzerinde düşünülmeyi hak eden diğer bir noktayı ise kolektif ve bireysel aktörlerin "ütopya" (Mannheim, 2013) üretimleri/yeniden üretimleri hususundaki görünümüleri oluşturmaktadır. Gerek kolektif aktör olan MÜSİAD'ın, gerekse bireysel aktörleri teşkil eden MÜSİAD üyelerinin, incelenen her iki ilişkisel bağlamda da TÜSİAD/TÜRKONFED cephesine kıyasla, önemli ölçüde farklılaşan boyutlarda "ütopya" üretmeleri, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir noktaya işaret etmektedir. Sosyal bilimlerde ideoloji(ler) üzerine oluşmuş hakim yazına göre (Eagleton, 1991; Heywood, 2012; McLellan, 1995), *araştırmaya konu edilen zaman aralığında, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesine kıyasla MÜSİAD'ın ve üyelerinin kendilerini, hala azımsanamayacak ölçüde "baskı altında ve/veya dezavantajlı" hissediyor oluşlarını ima eden bu bulgu, farklı çalışmalar için cesaret verici bir başlangıç noktasını oluşturabilecektir.*

Gelecekte araştırmacılarca yürütülebilecek çalışmalar açısından, gerek kavramsal ve kuramsal çerçevede gerekse Türkiye'ye özgü nitelikler bağlamında üzerinde durulabilecek noktalardan birini de, uzun tarihsel süreçleri mercek altına alan boylamsal araştırmaların yapabileceği katkının oluşturabileceği vurgulanmalıdır. Bu çalışmada, 2010-2014 yılları arasındaki zaman dilimi ile sınırlı tutulan tarihsel sürecin, boylamsal perspektiflerle uzun aralıklarda incelenmesi, hem *"doğrudan kurumsallaşmış örüntüleri (kurumlar, ideolojiler, mantıklar vs.) etkileme amacı gütmeler de, küçük boyuttaki eylemlerin özelliklerinin"* anlaşılabilmesi, hem de Emirbayer ve Mische'nin (1998) eyleyenliğin boyutlarına ilişkin sorgulamalarının *"zamansal bağlamla ilişkilerinin"* ortaya konulabilmesi açısından önem taşıyabilecektir. Diğer taraftan, iş adamları örgütleri dışında, benzer özelliklere haiz başka yapılanmaları da konu alan farklı çalışma tasarımları, hem Türkiye bağlamının kendine özgü özelliklerinin hem de bir kavram olarak "eyleyenliğin" niteliklerinin anlaşılabilmesi açısından önemli fırsatlar sunabilecektir.

KAYNAKLAR

- Acar, İ. (2015, 15.11.2015). Muhalefeti duygusallık bitirdi. *Sabah*. Retrieved from <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/01/04/muhalefeti-duygusallik-bitirdi>
- Ahmadjian, C. L., & Robinson, P. (2001). Safety in Numbers: Downsizing and the Deinstitutionalization of Permanent Employment in Japan. *Administrative Science Quarterly*, 46(4), 622-654. doi:10.2307/3094826
- Akıncı, M. (2013). Muhafazakarlık. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 103-158). Ankara: Orion Kitabevi.
- Aktay, Y. (2005a). Sunuş. In T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık* (Second ed., Vol. 6, s. 13-25). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (Ed.) (2005b). *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık* (Second ed. Vol. 6). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alexander, J. C. (1987). *The micro-macro link*. CA: Univ. of California Press.
- Alexander, J. C. (1988). *Action and its environments: Toward a new synthesis*. NY: Columbia University Press.
- Alford, R. R., & Friedland, R. (1985). *Powers of theory: Capitalism, the state, and democracy*. UK: Cambridge University Press.
- Alinsky, S. (1946/1969). *Reveille for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals*. NY: Random House.
- Alinsky, S. (1970). *Rules for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals*. NY: Random House.
- Allmendinger, J., & Hackman, J. R. (1996). Organizations in Changing Environments: The Case of East German Symphony Orchestras. *Administrative Science Quarterly*, 41(3), 337-369. doi:10.2307/2393935
- Altuntaş, N. (2013). Feminizm. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 341-391). Ankara: Orion Kitabevi.
- Amichai-Hamburger, Y., & Vinitzky, G. (2010). Social network use and personality. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1289-1295. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.018>

- Angus, L. B. (1993). Masculinity and Women Teachers at Christian Brothers College. *Organization Studies*, 14(2), 235-260.
doi:10.1177/017084069301400204
- Archer, M. (1988). *Culture and agency: The place of culture in social theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Astley, W. G., & Van de Ven, A. H. (1983). Central Perspectives and Debates in Organization Theory. *Administrative Science Quarterly*, 28(2), 245-273.
doi:10.2307/2392620
- Aydın, S. (2013). Milliyetçilik. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 223-286). Ankara: Orion Kitabevi.
- Barley, S. R. (1986). Technology as an Occasion for Structuring: Evidence from Observations of CT Scanners and the Social Order of Radiology Departments. *Administrative Science Quarterly*, 31(1), 78-108.
doi:10.2307/2392767
- Barley, S. R., & Kunda, G. (1992). Design and Devotion: Surges of Rational and Normative Ideologies of Control in Managerial Discourse. *Administrative Science Quarterly*, 37(3), 363-399. doi:10.2307/2393449
- Barley, S. R., & Kunda, G. (2001). Bringing Work Back In. *Organization Science*, 12(1), 76-95. doi:10.1287/orsc.12.1.76.10122
- Baron, J. N., Dobbin, F. R., & Jennings, P. D. (1986). War and Peace: The Evolution of Modern Personnel Administration in U.S. Industry. *American Journal of Sociology*, 92(2), 350-383.
- Battilana, J. (2006). Agency and Institutions: The Enabling Role of Individuals' Social Position. *Organization*, 13(5), 653-676.
doi:10.1177/1350508406067008
- Battilana, J., & D'Aunno, T. (2009). Institutional work and the paradox of embedded agency. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 31-58). UK: Cambridge University Press.
- Battilana, J., & Dorado, S. (2010). Building Sustainable Hybrid Organizations: The Case of Commercial Microfinance Organizations. *Academy of Management Journal*, 53(6), 1419-1440.
doi:10.5465/amj.2010.57318391

- Battilana, J., Leca, B., & Boxenbaum, E. (2009). How Actors Change Institutions: Towards a Theory of Institutional Entrepreneurship. *The Academy of Management Annals*, 3(1), 65-107.
doi:10.1080/19416520903053598
- Beckert, J. (1999). Agency, Entrepreneurs, and Institutional Change. The Role of Strategic Choice and Institutionalized Practices in Organizations. *Organization Studies*, 20(5), 777-799. doi:10.1177/0170840699205004
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of knowledge: A treatise in the sociology of knowledge*. NY: Doubleday.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. NJ: Prentice-Hall.
- Boli-Bennett, J., & Meyer, J. W. (1978). The Ideology of Childhood and the State: Rules Distinguishing Children in National Constitutions, 1870-1970. *American Sociological Review*, 43(6), 797-812.
- Bora, T. (2008a). Sunuş. In T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Third ed., Vol. 4, s. 15-22). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (Ed.) (2008b). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Third ed. Vol. 4). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., & Gültekingil, M. (2009a). Sunuş. In M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası; Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* (Vol. 1, s. 11-16). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., & Gültekingil, M. (Eds.). (2009b). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* (Vol. 1-9). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1971). Systems of education and systems of thought. In M. K. D. Young (Ed.), *Knowledge and control: New directions for the sociology of education* (s. 189-207). London: Collier Macmillan.
- Bourdieu, P. (1973). The three forms of theoretical knowledge. *Social Science Information*, 12(1), 53-80.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. UK: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. UK: Cambridge University Press.

- Bourdieu, P. (1988). *Homo Academicus*. CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. CA: Stanford University Press.
- Bowring, M. A. (2000). De/Constructing Theory: A Look at the Institutional Theory that Positivism Built. *Journal of Management Inquiry*, 9(3), 258-270. doi:10.1177/105649260093003
- Boxenbaum, E., & Jonsson, S. (2008). Isomorphism, diffusion and decoupling. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 78-98). CA: Sage.
- Boxenbaum, E., & Pedersen, J. S. (2009). Scandinavian institutionalism - a case of institutional work. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 178-204). UK: Cambridge University Press.
- Brint, S., & Karabel, J. (1991). Institutional origins and transformations: The case of American community colleges. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 337-360). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Brown, J. S., & Duguid, P. (2000). *The social life of information*. MA: Harvard Business Press.
- Brunsson, N. (1982). The Irrationality of Action and Action Rationality: Decisions, Ideologies and Organizational Actions. *Journal of Management Studies*, 19(1), 29-44. doi:10.1111/j.1467-6486.1982.tb00058.x
- Brunsson, N. (1989). *The organization of hypocrisy: Talk, decisions and actions in organizations*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Buğra, A. (1998). Class, Culture, and State: An Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30(04), 521-539. doi:doi:10.1017/S0020743800052545
- Buğra, A., & Savaşkan, O. (2014). *New Capitalism in Turkey: The Relationship Between Politics, Religion and Business*. UK: Edward Elgar.
- Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological paradigms and organisational analysis*: London: Heinemann.

- Child, J. (1972). Organizational Structure, Environment and Performance: The Role of Strategic Choice. *Sociology*, 6(1), 1-22.
doi:10.1177/003803857200600101
- Clemens, E. S., & Cook, J. M. (1999). Politics and Institutionalism: Explaining Durability and Change. *Annual Review of Sociology*, 25, 441-466.
- Cohen, P. S. (1968). *Modern Social Theory*. London: Heinemann.
- Collins, R. (1988). *Theoretical sociology*: Harcourt Brace Jovanovich San Diego.
- Cooley, C. H. (1902/1956). *Social Organization*. IL: Free Press.
- Currie, G., Lockett, A., Finn, R., Martin, G., & Waring, J. (2012). Institutional Work to Maintain Professional Power: Recreating the Model of Medical Professionalism. *Organization Studies*, 33(7), 937-962.
doi:10.1177/0170840612445116
- Czarniawska-Joerges, B., & Sevón, G. (2005). *Global ideas: how ideas, objects and practices travel in a global economy*. Lund: Copenhagen Business School Press.
- Czarniawska, B., & Sevón, G. (1996). Introduction. In B. Czarniawska & G. Sevón (Eds.), *Translating organizational change*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Çaha, Ö., & Şahin, B. (Eds.). (2013). *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çelik, A. (2013). Kemalizm. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 621-672). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çiğdem, A. (Ed.) (2006). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık* (Third ed. Vol. 5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dacin, M. T., Munir, K., & Tracey, P. (2010). Formal Dining at Cambridge Colleges: Linking Ritual Performance and Institutional Maintenance. *Academy of Management Journal*, 53(6), 1393-1418.
doi:10.5465/amj.2010.57318388
- Davis, G. F., Diekmann, K. A., & Tinsley, C. H. (1994). The Decline and Fall of the Conglomerate Firm in the 1980s: The Deinstitutionalization of an Organizational Form. *American Sociological Review*, 59(4), 547-570.
- Davis, K. (1949). *Human Society*. UK: Macmillan.

- de Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. CA: University of California Press
- Deetz, S. (1996). Describing Differences in Approaches to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy. *Organization Science*, 7(2), 191-207.
- DiMaggio, P. J. (1983). State expansion and organizational fields. In R. H. Hall & R. E. Quinn (Eds.), *Organizational theory and public policy* (s. 147-161). Beverly Hills: Sage.
- DiMaggio, P. J. (1988). Interest and agency in institutional theory. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment* (s. 3-22). MA: Ballinger Pub. Co.
- DiMaggio, P. J. (1991). Constructing an organizational field as a professional project: US art museums, 1920–1940. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 267-292). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1991). Introduction. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 1-38). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Dirsmith, M. W., Fogarty, T. J., & Gupta, P. (2000). Institutional Pressures and Symbolic Displays in a GAO Context. *Organization Studies*, 21(3), 515-537. doi:10.1177/0170840600213002
- Dobbin, F. (2010). Thomas B. Lawrence, Roy Suddaby, and Bernard Leca, eds.: Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 55(4), 673-676. doi:10.2189/asqu.2010.55.4.673
- Dobbin, F., & Dowd, T. J. (1997). How Policy Shapes Competition: Early Railroad Foundings in Massachusetts. *Administrative Science Quarterly*, 42(3), 501-529. doi:10.2307/2393736
- Dobbin, F., Sutton, J. R., Meyer, J. W., & Scott, R. (1993). Equal Opportunity Law and the Construction of Internal Labor Markets. *American Journal of Sociology*, 99(2), 396-427.

- Dorado, S. (2013). Small Groups as Context for Institutional Entrepreneurship: An Exploration of the Emergence of Commercial Microfinance in Bolivia. *Organization Studies*, 34(4), 533-557. doi:10.1177/0170840612470255
- Dover, G., & Lawrence, T. B. (2010). A Gap Year for Institutional Theory: Integrating the Study of Institutional Work and Participatory Action Research. *Journal of Management Inquiry*, 19(4), 305-316. doi:10.1177/1056492610371496
- Dover, G., & Lawrence, T. B. (2010). Technology, institutions and entropy: Understanding the critical and creative role of maintenance work *Technology and organization: Essays in honour of Joan Woodward* (Vol. 29, s. 259–264). Bingley, UK: Emerald Group.
- Duman, F. (2013). Sosyalizm. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 159-222). Ankara: Orion Kitabevi.
- Dunn, M. B., & Jones, C. (2010). Institutional Logics and Institutional Pluralism: The Contestation of Care and Science Logics in Medical Education, 1967–2005. *Administrative Science Quarterly*, 55(1), 114-149. doi:10.2189/asqu.2010.55.1.114
- Durkheim, E. (1893/1949). *The Division of Labor in Society*. IL: Free Press.
- Durkheim, E. (1901/1950). *The Rules of Sociological Method*. IL: Free Press.
- Durkheim, E. (1912/1961). *Elementary Forms of Religious Life*. NY: Collier Books.
- Durkheim, E. (1964). *The Division of Labor in Society*. NY: Free Press.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. UK: Cambridge Univ Press.
- Edelman, L. B. (1992). Legal Ambiguity and Symbolic Structures: Organizational Mediation of Civil Rights Law. *American Journal of Sociology*, 97(6), 1531-1576.
- Edelman, L. B., Uggen, C., & Erlanger, H. S. (1999). The Endogeneity of Legal Regulation: Grievance Procedures as Rational Myth. *American Journal of Sociology*, 105(2), 406-454. doi:10.1086/210316
- Eisenstadt, S. N. (1980). Cultural Orientations, Institutional Entrepreneurs, and Social Change: Comparative Analysis of Traditional Civilizations. *American Journal of Sociology*, 85(4), 840-869. doi:10.2307/2778709
- Elsbach, K. D., & Sutton, R. I. (1992). Acquiring Organizational Legitimacy Through Illegitimate Actions: A Marriage of Institutional and Impression

- Management Theories. *Academy of Management Journal*, 35(4), 699-738. doi:10.2307/256313
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281-317. doi:10.1086/231209
- Emirbayer, M., & Johnson, V. (2008). Bourdieu and organizational analysis. *Theory and society*, 37(1), 1-44. doi:10.1007/s11186-007-9052-y
- Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is agency? . *American Journal of Sociology*, 103(4), 962-1023.
- Empson, L., Cleaver, I., & Allen, J. (2013). Managing Partners and Management Professionals: Institutional Work Dyads in Professional Partnerships. *Journal of Management Studies*, 50(5), 808-844. doi:10.1111/joms.12025
- Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni. In T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (Vol. 7, s. 23-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M., & Yılmaz, M. (Eds.). (2005). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (Vol. 7). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. NY: Routledge.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. NY: Routledge.
- Feldman, M. S., & Pentland, B. T. (2003). Reconceptualizing Organizational Routines as a Source of Flexibility and Change. *Administrative Science Quarterly*, 48(1), 94-118. doi:10.2307/3556620
- Fiss, P. C., & Zajac, E. J. (2004). The Diffusion of Ideas over Contested Terrain: The (Non)adoption of a Shareholder Value Orientation among German Firms. *Administrative Science Quarterly*, 49(4), 501-534. doi:10.2307/4131489
- Fiss, P. C., & Zajac, E. J. (2006). The Symbolic Management of Strategic Change: Sensegiving Via Framing and Decoupling. *Academy of Management Journal*, 49(6), 1173-1193. doi:10.5465/amj.2006.23478255

- Flick, U., von Kardorff, E., & Steinke, I. (2004). What is Qualitative Research? An Introduction to the Field. In U. Flick, E. von Kardorff, & I. Steinke (Eds.), *A Companion to Qualitative Research* (s. 3-11). UK: SAGE
- Fligstein, N. (1991). The structural transformation of American industry: An institutional account of the causes of diversification in the largest firms, 1919-1979. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 311-337). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Fligstein, N., & Dauber, K. (1989). Structural Change in Corporate Organization. *Annual Review of Sociology*, 15, 73-96.
- Foucault, M. (2002). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. UK: Routledge
- Foucault, M. (2012). *The archaeology of knowledge*. NY: Vintage.
- Fox-Wolfgramm, S., Boal, K., & Hunt, J. (1998). Towards an understanding of organizational adaptation: Inside the black box. *Administrative Science Quarterly*, 43(1), 87-126.
- Friedland, R. (2009). Institution, practice, and ontology: Toward a religious sociology. In R. E. Meyer, K. Sahlin, M. J. Ventresca, & P. Walgenbach (Eds.), *Institutions and Ideology* (Vol. 27, s. 45-83): Emerald Group Publishing Limited.
- Friedland, R., & Alford, R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices and institutional contradictions. In W. W. Powell & P. J. DiMaggio (Eds.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (s. 232-263). Chicago: University of Chicago Press.
- Galaskiewicz, J. (1991). Making corporate actors accountable: Institution-building in Minneapolis-St. Paul. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 293-310). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Galvin, T. L. (2002). Examining Institutional Change: Evidence from the Founding Dynamics of U.S. Health Care Interest Associations. *Academy of Management Journal*, 45(4), 673-696. doi:10.2307/3069304
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. NJ: Prentice Hall.

- Garud, R., Hardy, C., & Maguire, S. (2007). Institutional Entrepreneurship as Embedded Agency: An Introduction to the Special Issue. *Organization Studies*, 28(7), 957-969. doi:10.1177/0170840607078958
- Garud, R., Jain, S., & Kumaraswamy, A. (2002). Institutional Entrepreneurship in the Sponsorship of Common Technological Standards: The Case of Sun Microsystems and Java. *Academy of Management Journal*, 45(1), 196-214. doi:10.2307/3069292
- Gawer, A., & Phillips, N. (2013). Institutional Work as Logics Shift: The Case of Intel's Transformation to Platform Leader. *Organization Studies*, 34(8), 1035-1071. doi:10.1177/0170840613492071
- Giddens, A. (1979a). *Central problems in social theory: Action, structure, and contradiction in social analysis*. CA: Univ of California Press.
- Giddens, A. (1979b). *Central problems in social theory: Action, structure, and contradiction in social analysis* (Vol. 241): Univ of California Press.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. CA: Univ of California Press.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Glynn, M. A., & Lounsbury, M. (2005). From the Critics' Corner: Logic Blending, Discursive Change and Authenticity in a Cultural Production System*. *Journal of Management Studies*, 42(5), 1031-1055. doi:10.1111/j.1467-6486.2005.00531.x
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor.
- Göle, N. (1996). *The forbidden modern: Civilization and veiling*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510.
- Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin-Andersson, K., & Suddaby, R. (2008). Introduction. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 1-46). CA: Sage.
- Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin-Andersson, K., & Suddaby, R. (2012). Editors' Introduction: Organizational Institutionalism In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *Institutional Theory in Organization Studies* (Vol. I, s. xvii-xxx). CA: Sage.

- Greenwood, R., Oliver, C., Suddaby, R., & Sahlin-Andersson, K. (Eds.). (2008). *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*. CA: Sage.
- Greenwood, R., Oliver, C., Suddaby, R., & Sahlin-Andersson, K. (Eds.). (2012). *Institutional Theory in Organization Studies* (Vol. I-V). CA: Sage.
- Greenwood, R., Suddaby, R., & Hinings, C. R. (2002). Theorizing Change: The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields. *Academy of Management Journal*, 45(1), 58-80. doi:10.2307/3069285
- Guida, M., & Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler* (s. 561-620). Ankara: Orion Kitabevi.
- Guillén, M. F. (1994). *Models of management: Work, authority, and organization in a comparative perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gültekingil, M. (Ed.) (2008). *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Sol Düşünce* (Second ed. Vol. 8). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hallett, T., Schulman, D., & Fine, G. A. (2008). Peopling organizations: The promise of classic symbolic interactionism for an inhabited institutionalism. In P. Adler (Ed.), *The Oxford handbook of organizational studies: Classical foundation* (s. 486-509). Oxford: Oxford University Press.
- Hallett, T., & Ventresca, M. J. (2006). Inhabited institutions: Social interactions and organizational forms in Gouldner’s Patterns of Industrial Bureaucracy. *Theory and society*, 35(2), 213-236.
- Hardy, C., & Maguire, S. (2008). Institutional Entrepreneurship. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 198-217). CA: Sage.
- Hargadon, A. B., & Douglas, Y. (2001). When Innovations Meet Institutions: Edison and the Design of the Electric Light. *Administrative Science Quarterly*, 46(3), 476-501. doi:10.2307/3094872
- Hargrave, T. J., & Van, A. H. V. d. (2009). Institutional work as the creative embrace of contradiction. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 120-139). UK: Cambridge University Press.

- Hassard, J., & Cox, J. W. (2013). Can Sociological Paradigms Still Inform Organizational Analysis? A Paradigm Model for Post-Paradigm Times. *Organization Studies*. doi:10.1177/0170840613495019
- Hasse, R., & Krücken, G. (2008). Systems theory, societal contexts, and organizational heterogeneity. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 539-559). CA: Sage.
- Haunschild, P. R. (1993). Interorganizational Imitation: The Impact of Interlocks on Corporate Acquisition Activity. *Administrative Science Quarterly*, 38(4), 564-592. doi:10.2307/2393337
- Haveman, H. A., & David, R. J. (2008). Organizational ecologists and institutionalists: Friends or foes? . In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 571-593). CA: Sage.
- Haveman, H. A., & Rao, H. (1997). Structuring a Theory of Moral Sentiments: Institutional and Organizational Coevolution in the Early Thrift Industry. *American Journal of Sociology*, 102(6), 1606-1651. doi:10.1086/231128
- Helfen, M., & Sydow, J. (2013). Negotiating as Institutional Work: The Case of Labour Standards and International Framework Agreements. *Organization Studies*, 34(8), 1073-1098. doi:10.1177/0170840613492072
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction*. UK: Palgrave Macmillan.
- Hirsch, P. M. (1986). From Ambushes to Golden Parachutes: Corporate Takeovers as an Instance of Cultural Framing and Institutional Integration. *American Journal of Sociology*, 91(4), 800-837.
- Hirsch, P. M., & Bermiss, Y. S. (2009). Institutional 'dirty' work: preserving institutions through strategic decoupling In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 262-283). UK: Cambridge University Press.
- Hirsch, P. M., & Lounsbury, M. (1997a). Ending the Family Quarrel: Toward a Reconciliation of "Old" and "New" Institutionalisms. *American Behavioral Scientist*, 40(4), 406-418. doi:10.1177/0002764297040004004

- Hirsch, P. M., & Lounsbury, M. (1997b). Putting the Organization Back into Organization Theory: Action, Change, and the "New" Institutionalism. *Journal of Management Inquiry*, 6(1), 79-88.
doi:10.1177/105649269761015
- Holm, P. (1995). The Dynamics of Institutionalization: Transformation Processes in Norwegian Fisheries. *Administrative Science Quarterly*, 40(3), 398-422. doi:10.2307/2393791
- Huber, J. (1990). Macro-Micro Links in Gender Stratification: 1989 Presidential Address. *American Sociological Review*, 55(1), 1-10.
doi:10.2307/2095699
- Hughes, E. C. (1936). The Ecological Aspect of Institutions. *American Sociological Review*, 1(2), 180-189.
- Hughes, E. C. (1939). Institutions. In R. E. Park (Ed.), *An Outline of the Principles of Sociology* (s. 218-330). NY: Barnes&Nobles.
- Hughes, E. C. (1958). *Men and Their Work*. IL: Free Press.
- Hughes, E. C. (1962/1971). "Going concerns": The study of American institutions. In E. C. Hughes (Ed.), *The Sociological Eye: Selected Papers* (s. 52-64). Chicago: Aldine.
- Hughes, E. C. (1984). *The Sociological Eye: Selected Papers*. NJ: Transaction Books.
- Hwang, H., & Colyvas, J. A. (2011). Problematizing Actors and Institutions in Institutional Work. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 62-66.
doi:10.1177/1056492610387705
- İnsel, A. (2005). Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi. In T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (Vol. 7, s. 41-74). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A. (2009a). Giriş. In A. Insel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Vol. 2, s. 17-28). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A. (Ed.) (2009b). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (6th ed. Vol. 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jagd, S. (2011). Pragmatic sociology and competing orders of worth in organizations. *European Journal of Social Theory*, 14(3), 343-359.
doi:10.1177/1368431011412349

- Jarzabkowski, P., Matthiesen, J., & Ven, A. H. V. d. (2009). Doing which work? A practice approach to institutional pluralism. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 284-316). UK: Cambridge University Press.
- Jepperson, R. L. (1991). Institutions, institutional effects, and institutionalism. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 143-163). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Jepperson, R. L., & Meyer, J. W. (1991). The Public Order and the Construction of Formal Organizations. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 204-231). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Jones, C. (2001). Co-Evolution of Entrepreneurial Careers, Institutional Rules and Competitive Dynamics in American Film, 1895-1920. *Organization Studies*, 22(6), 911-944. doi:10.1177/0170840601226002
- Jones, C., & Massa, F. G. (2013). From Novel Practice to Consecrated Exemplar: Unity Temple as a Case of Institutional Evangelizing. *Organization Studies*, 34(8), 1099-1136. doi:10.1177/0170840613492073
- Kaghan, W., & Lounsbury, M. (2011). Institutions and Work. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 73-81. doi:10.1177/1056492610387225
- Kaplan, S. (2008). Framing Contests: Strategy Making Under Uncertainty. *Organization Science*, 19(5), 729-752. doi:10.1287/orsc.1070.0340
- Keyman, F., & Koyuncu, B. (2005). Globalization, alternative modernities and the political economy of Turkey. *Review of International Political Economy*, 12(1), 105-128. doi:10.1080/09692290500049896
- Kim, Y., & Chen, H.-T. (2016). Social media and online political participation: The mediating role of exposure to cross-cutting and like-minded perspectives. *Telematics and Informatics*, 33(2), 320-330. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.tele.2015.08.008
- King, A. A., & Lenox, M. J. (2000). Industry Self-Regulation Without Sanctions: The Chemical Industry's Responsible Care Program. *Academy of Management Journal*, 43(4), 698-716. doi:10.2307/1556362

- Kitchener, M. (2002). Mobilizing the Logic of Managerialism in Professional Fields: The Case of Academic Health Centre Mergers. *Organization Studies*, 23(3), 391-420. doi:10.1177/0170840602233004
- Kocabaşoğlu, U. (Ed.) (2007). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (4th ed. Vol. 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kraatz, M. S. (2009). Leadership as institutional work: a bridge to the other side. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 59-91). UK: Cambridge University Press.
- Kraatz, M. S. (2011). Two Cheers for Institutional Work. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 59-61. doi:10.1177/1056492610387223
- Kraatz, M. S., & Block, E. S. (2008). Organizational implications of institutional pluralism. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 243-275). CA: Sage.
- Kraatz, M. S., & Moore, J. H. (2002). Executive Migration and Institutional Change. *Academy of Management Journal*, 45(1), 120-143. doi:10.2307/3069288
- Kraatz, M. S., & Zajac, E. J. (1996). Exploring the Limits of the New Institutionalism: The Causes and Consequences of Illegitimate Organizational Change. *American Sociological Review*, 61(5), 812-836.
- Krause, M. (2013). Recombining micro/macro The grammar of theoretical innovation. *European Journal of Social Theory*, 16(2), 139-152.
- Lawrence, T., Suddaby, R., & Leca, B. (2011). Institutional Work: Refocusing Institutional Studies of Organization. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 52-58. doi:10.1177/1056492610387222
- Lawrence, T. B., Hardy, C., & Phillips, N. (2002). Institutional Effects of Interorganizational Collaboration: The Emergence of Proto-Institutions. *Academy of Management Journal*, 45(1), 281-290. doi:10.2307/3069297
- Lawrence, T. B., Leca, B., & Zilber, T. B. (2013). Institutional Work: Current Research, New Directions and Overlooked Issues. *Organization Studies*, 34(8), 1023-1033. doi:10.1177/0170840613495305
- Lawrence, T. B., Roy Suddaby, Bernard Leca. (2009a). Introduction:Theorizing and studying institutional work. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard

- Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 1-27). UK: Cambridge University Press.
- Lawrence, T. B., Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.) (2009b). *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations*. UK: Cambridge University Press.
- Lawrence, T. B., & Suddaby, R. (2006). Institutions and Institutional Work. In S. R. Clegg, C. Hardy, L. T. B., & N. W. R. (Eds.), *Handbook of organization studies* (s. 215-254). London: Sage.
- Lawrence, T. B., Winn, M. I., & Jennings, P. D. (2001). The Temporal Dynamics of Institutionalization. *Academy of Management Review*, 26(4), 624-644. doi:10.5465/amr.2001.5393901
- Leblebici, H., Salancik, G. R., Copay, A., & King, T. (1991). Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields: An Organizational History of the U.S. Radio Broadcasting Industry. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 333-363. doi:10.2307/2393200
- Lefsrud, L. M., & Meyer, R. E. (2012). Science or Science Fiction? Professionals' Discursive Construction of Climate Change. *Organization Studies*, 33(11), 1477-1506. doi:10.1177/0170840612463317
- Lewin, A. Y., & Volberda, H. W. (2003). The Future of Organization Studies: Beyond the Selection–Adaptation Debate. In C. Knudsen & H. Tsoukas (Eds.), *The Oxford Handbook of Organization Theory: Meta-theoretical Perspectives* (s. 568-595). UK: Oxford University Press.
- Lopez, J., & Scott, J. (2000). *Social Structure*. Philadelphia: Open University Press.
- Lounsbury, M. (2001). Institutional Sources of Practice Variation: Staffing College and University Recycling Programs. *Administrative Science Quarterly*, 46(1), 29-56. doi:10.2307/2667124
- Lounsbury, M. (2002). Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance. *Academy of Management Journal*, 45(1), 255-266. doi:10.2307/3069295
- Lounsbury, M., & Crumley, E. T. (2007). New Practice Creation: An Institutional Perspective on Innovation. *Organization Studies*, 28(7), 993-1012. doi:10.1177/0170840607078111

- Lounsbury, M., Ventresca, M., & Hirsch, P. M. (2003). Social movements, field frames and industry emergence: a cultural–political perspective on US recycling. *Socio-Economic Review*, 1(1), 71-104.
doi:10.1093/soceco/1.1.71
- Maguire, S., & Hardy, C. (2009). Discourse and Deinstitutionalization: the Decline of DDT. *Academy of Management Journal*, 52(1), 148-178.
doi:10.5465/amj.2009.36461993
- Maguire, S., Hardy, C., & Lawrence, T. B. (2004). Institutional Entrepreneurship in Emerging Fields: HIV/AIDS Treatment Advocacy in Canada. *Academy of Management Journal*, 47(5), 657-679. doi:10.2307/20159610
- Mahçupyan, E. (1998). *Türkiye’de Merkezîyetçi Zihniyet, Devlet ve Din*. İstanbul: Patika.
- Mahçupyan, E. (2008). *Türkiye’yi Anlamak: Zihniyet, Değişim ve Kriz*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mannheim, K. (2013). *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- Mardin, Ş. (1983). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2004). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marquis, C., & Lounsbury, M. (2007). Vive La Résistance: Competing Logics and the Consolidation of U.S. Community Banking. *Academy of Management Journal*, 50(4), 799-820. doi:10.5465/amj.2007.26279172
- Martí, I., & Fernández, P. (2013). The Institutional Work of Oppression and Resistance: Learning from the Holocaust. *Organization Studies*, 34(8), 1195-1223. doi:10.1177/0170840613492078
- Marti, I., & Mair, J. (2009). Bringing change into the lives of the poor: entrepreneurship outside traditional boundaries. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 92-119). UK: Cambridge University Press.
- Martinez, R. J., & Dacin, M. T. (1999). Efficiency Motives and Normative Forces: Combining Transactions Costs and Institutional Logic. *Journal of Management*, 25(1), 75-96. doi:10.1177/014920639902500104
- Marx, K. (1844/1972). Economic and philosophic manuscripts of 1944: Selections. In R. C. Tucker (Ed.), *The Marx-Engels Reader* (s. 52-106). NY: W. W. Norton.

- Marx, K. (1845-1846/1972). The German ideology: Part I. In R. C. Tucker (Ed.), *The Marx-Engels Reader* (s. 110-164). NY: W. W. Norton.
- Marx, K. (1852/1963). *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. NY: International.
- McLellan, D. (1995). *Ideology*. UK: Open University Press.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Merton, R. K. (1936). The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action. *American Sociological Review*, 1(6), 894-904.
- Merton, R. K. (1940/1957). *Social theory and social structure*. IL: Free Press.
- Meyer, J. W. (1986). Organizations as ideological systems. In T. J. Sergiovanni & J. E. Corbally (Eds.), *Leadership and organizational culture: New perspectives on administrative theory and practice* (s. 186-205). Chicago: University of Illinois Press.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363. doi:10.2307/2778293
- Meyer, J. W., & Scott, W. R. (Eds.). (1983). *Organizational environments: Ritual and rationality*. Beverly Hills, CA: Sage
- Meyer, J. W., & Scott, W. R. (Eds.). (1992). *Organizational environments: Ritual and rationality* (Updated ed.). CA: Sage
- Meyer, J. W., Scott, W. R., & Strang, D. (1987). Centralization, Fragmentation, and School District Complexity. *Administrative Science Quarterly*, 32(2), 186-201. doi:10.2307/2393125
- Meyer, J. W., Scott, W. R., Strang, D., & Creighton, A. L. (1988). Bureaucratization without centralization: Changes in the organizational system of US public education, 1940-80. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment* (s. 139-167). MA: Ballinger.
- Meyer, R. E., & Höllerer, M. A. (2010). Meaning Structures in a Contested Issue Field: A Topographic Map of Shareholder Value in Austria. *Academy of Management Journal*, 53(6), 1241-1262. doi:10.5465/amj.2010.57317829

- Meyer, R. E., Sahlin, K., Ventresca, M. J., & Walgenbach, P. (2009a). Ideology and institutions: Introduction. In R. E. Meyer, K. Sahlin, M. J. Ventresca, & P. Walgenbach (Eds.), *Institutions and Ideology* (Vol. 27, s. 1-15): Emerald Group Publishing Limited.
- Meyer, R. E., Sahlin, K., Ventresca, M. J., & Walgenbach, P. (Eds.). (2009b). *Ideology and institutions* (Vol. 27): Emerald Group Publishing Limited.
- Micelotta, E. R., & Washington, M. (2013). Institutions and Maintenance: The Repair Work of Italian Professions. *Organization Studies*, 34(8), 1137-1170. doi:10.1177/0170840613492075
- Mouzelis, N. P. (2008). *Modern and postmodern social theorizing: Bridging the divide*: Cambridge University Press.
- Munir, K. A. (2011). Financial Crisis 2008-2009: What Does the Silence of Institutional Theorists Tell Us? *Journal of Management Inquiry*, 20(2), 114-117. doi:10.1177/1056492610394739
- Mutch, A., Delbridge, R., & Ventresca, M. (2006). Situating Organizational Action: The Relational Sociology of Organizations. *Organization*, 13(5), 607-625. doi:10.1177/1350508406067006
- MÜSİAD. (2010a). *Çerçeve*, 53.
- MÜSİAD. (2010b). *Çerçeve*, 54.
- MÜSİAD. (2011a). *Çerçeve*, 56.
- MÜSİAD. (2011b). *Çerçeve*, 57.
- MÜSİAD. (2011c). *Çerçeve*, 55.
- MÜSİAD. (2012a). *Çerçeve*, 58.
- MÜSİAD. (2012b). *Çerçeve*, 59.
- MÜSİAD. (2013a). *Çerçeve*, 61.
- MÜSİAD. (2013b). *Çerçeve*, 62.
- MÜSİAD. (2013c). *Çerçeve*, 60.
- MÜSİAD. (2014a). *Çerçeve*, 63.
- MÜSİAD. (2014b). *Çerçeve*, 65.
- MÜSİAD. (2014c). *Çerçeve*, 66.
- MÜSİAD. (2014d). *Çerçeve*, 64.
- Neilsen, E. H., & Rao, M. V. H. (1987). The Strategy-Legitimacy Nexus: A Thick Description. *Academy of Management Review*, 12(3), 523-533. doi:10.5465/amr.1987.4306567

- O'Donnell, M. (2010a). Editor's Introduction: The Structure/Agency 'Problem'. In M. O'Donnell (Ed.), *Structure and Agency* (s. xxiii-ixvi): Sage.
- O'Donnell, M. (Ed.) (2010b). *Structure and Agency*. UK: Sage.
- Oakes, L. S., Townley, B., & Cooper, D. J. (1998). Business Planning as Pedagogy: Language and Control in a Changing Institutional Field. *Administrative Science Quarterly*, 43(2), 257-292. doi:10.2307/2393853
- Oliver, C. (1991). Strategic Responses to Institutional Processes. *Academy of Management Review*, 16(1), 145-179. doi:10.5465/amr.1991.4279002
- Oliver, C. (1992). The Antecedents of Deinstitutionalization. *Organization Studies*, 13(4), 563-588. doi:10.1177/017084069201300403
- Orru, M., Biggart, N. W., & Hamilton, G. G. (1991). Organizational Isomorphism in East Asia: Broadening the New Institutionalism. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 361-389). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Orsato, R. J., den Hond, F., & Clegg, S. R. (2002). The Political Ecology of Automobile Recycling in Europe. *Organization Studies*, 23(4), 639-665. doi:10.1177/0170840602234006
- Önder, T. (2013). Ekolojizm. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 447-507). Ankara: Orion Kitabevi.
- Önis, Z., & Türem, U. (2001). Business, Globalization and Democracy: A Comparative Analysis of Turkish Business Associations. *Turkish Studies*, 2(2), 94-120. doi:10.1080/714005691
- Pache, A.-C., & Santos, F. (2010). When Worlds Collide: The Internal Dynamics of Organizational Responses to Conflicting Institutional Demands. *Academy of Management Review*, 35(3), 455-476.
- Palmer, D. A., Jennings, P. D., & Zhou, X. (1993). Late Adoption of the Multidivisional Form by Large U.S. Corporations: Institutional, Political, and Economic Accounts. *Administrative Science Quarterly*, 38(1), 100-131. doi:10.2307/2393256
- Parsons, T. (1934/1990). Prolegomena to a Theory of Social Institutions. *American Sociological Review*, 55(3), 319-333.
- Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. NY: McGraw-Hill.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. NY: Free Press.

- Parsons, T. (1953). A revised analytical approach to the theory of social stratification. In R. Bendix & S. M. Lipset (Eds.), *Class, Status and Power : A Reader in Social Stratification*. IL: Free Press.
- Parsons, T. (1956a). Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations-I. *Administrative Science Quarterly*, 1(1), 63-85.
doi:10.2307/2390840
- Parsons, T. (1956b). Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations.II. *Administrative Science Quarterly*, 1(2), 225-239.
doi:10.2307/2390988
- Parsons, T. (1960). *Structure and Process in Modern Societies*. IL: Free Press.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. CA: Sage.
- Patton, M. Q. (2000). *Qualitative evaluation and research methods* (3rd ed.). CA: Sage.
- Peng, M. W. (2003). Institutional Transitions and Strategic Choices. *Academy of Management Review*, 28(2), 275-296. doi:10.5465/amr.2003.9416341
- Peräkylä, A. (2005). Analyzing Talk and Text. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research* (s. 869-886). USA: Sage Publications
- Perkmann, M., & Spicer, A. (2008). How are management fashions institutionalized? The role of institutional work. *Human Relations*, 61(6), 811-844. doi:10.1177/0018726708092406
- Perrow, C. (1986). Economic theories of organization. *Theory and society*, 15(1), 11-45.
- Phillips, N. (2011). Editor's Introduction. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 51. doi:10.1177/1056492610388369
- Phillips, N., & Lawrence, T. B. (2012). The turn to work in organization and management theory: Some implications for strategic organization. *Strategic Organization*, 10(3), 223-230. doi:10.1177/1476127012453109
- Powell, W. W. (1991). Expanding the scope of institutional analysis. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 183-203). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Powell, W. W., & Colyvas, J. A. (2008). Microfoundations of Institutional Theory. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.),

- The Sage handbook of organizational institutionalism* (s. 276-299). London: Sage.
- Powell, W. W., & DiMaggio, P. J. (Eds.). (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Ranson, S., Hinings, B., & Greenwood, R. (1980). The Structuring of Organizational Structures. *Administrative Science Quarterly*, 25(1), 1-17. doi:10.2307/2392223
- Rao, H., Monin, P., & Durand, R. (2003). Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy. *American Journal of Sociology*, 108(4), 795-843. doi:10.1086/367917
- Raviola, E., & Norbäck, M. (2013). Bringing Technology and Meaning into Institutional Work: Making News at an Italian Business Newspaper. *Organization Studies*, 34(8), 1171-1194. doi:10.1177/0170840613492077
- Reay, T., & Hinings, C. R. (2005). The Recomposition of an Organizational Field: Health Care in Alberta. *Organization Studies*, 26(3), 351-384. doi:10.1177/0170840605050872
- Reay, T., & Hinings, C. R. (2009). Managing the Rivalry of Competing Institutional Logics. *Organization Studies*, 30(6), 629-652. doi:10.1177/0170840609104803
- Reed, M. (2003). The Agency/Structure Dilemma in Organization Theory: Open Doors and Brick Walls. In H. Tsoukas & C. Knudsen (Eds.), *The Oxford Handbook of Organization Theory* (s. 289-309). UK: Oxford Univ. Press.
- Riaz, S., Buchanan, S., & Bapuji, H. (2011). Institutional work amidst the financial crisis: emerging positions of elite actors. *Organization*, 18(2), 187-214. doi:10.1177/1350508410389630
- Ritzer, G., & Goodman, J. G. (2004). *Sociological Theory* (6th ed. ed.). Boston: McGraw-Hill.
- Rojas, F. (2010). Power Through Institutional Work: Acquiring Academic Authority in the 1968 Third World Strike. *Academy of Management Journal*, 53(6), 1263-1280. doi:10.5465/amj.2010.57317832
- Rowan, B. (1982). Organizational Structure and the Institutional Environment: The Case of Public Schools. *Administrative Science Quarterly*, 27(2), 259-279. doi:10.2307/2392303

- Royston, G., & Hinings, C. R. (1996). Understanding Radical Organizational Change: Bringing together the Old and the New Institutionalism. *The Academy of Management Review*, 21(4), 1022-1054.
doi:10.2307/259163
- Ruef, M., & Scott, W. R. (1998). A Multidimensional Model of Organizational Legitimacy: Hospital Survival in Changing Institutional Environments. *Administrative Science Quarterly*, 43(4), 877-904. doi:10.2307/2393619
- Russo, M. V. (2001). Institutions, Exchange Relations, and the Emergence of New Fields: Regulatory Policies and Independent Power Production in America, 1978–1992. *Administrative Science Quarterly*, 46(1), 57-86.
doi:10.2307/2667125
- Ryan, M. (2005a). Agency-Structure Integration. In G. Ritzer (Ed.), *Encyclopedia of Social Theory* (s. 5-6). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Ryan, M. (2005b). Micro-Macro Integration. In G. Ritzer (Ed.), *Encyclopedia of Social Theory* (s. 501-503). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Safa, P. (1959). *Türk inkılâbına bakışlar*. Ankara: Kanaat Kitabevi.
- Sargut, A. S., & Özen, Ş. (2007). Örgüt Kuramlarına Genel Bakış: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme. In A. S. Sargut & Ş. Özen (Eds.), *Örgüt Kuramları* (s. 11-34). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Schildt, H. A., Mantere, S., & Vaara, E. (2011). Reasonability and the Linguistic Division of Labor in Institutional Work. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 82-86. doi:10.1177/1056492610387226
- Schmidt, M. (1997). Habitus Revisited. *American Behavioral Scientist*, 40(4), 444-453. doi:10.1177/0002764297040004007
- Schneiberg, M., & Clemens, E. S. (2006). The Typical Tools for the Job: Research Strategies in Institutional Analysis*. *Sociological Theory*, 24(3), 195-227. doi:10.1111/j.1467-9558.2006.00288.x
- Schuler, D. A. (1996). Corporate Political Strategy and Foreign Competition: The Case of the Steel Industry. *Academy of Management Journal*, 39(3), 720-737. doi:10.2307/256661
- Schutz, A. (1932/1967). *The Phenomenology of the Social World* (G. Walsh & F. Lehnert, Trans.). IL: Northwestern University Press.

- Scott, W. R. (1987). *Organizations: Rational, natural and open systems* (Second ed.). NJ: Prentice Hall.
- Scott, W. R. (1991). Unpacking Institutional Arguments. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 164-182). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Scott, W. R. (1998). *Rational, Natural, and Open Systems*. NJ: Prentice-Hall.
- Scott, W. R. (2014). *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities* (Fourth ed.). CA: Sage Publications.
- Scott, W. R., & Meyer, J. W. (1983). The Organizations of Social Sectors. In J. W. Meyer & W. R. Scott (Eds.), *Organizational environments: Ritual and rationality* (s. 129-153). Beverly Hills, CA: Sage
- Scott, W. R., & Meyer, J. W. (1991). The organization of societal sectors: propositions and early evidence. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 108-140). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Scott, W. R., & Meyer, J. W. (1994). *Institutional environments and organizations: Structural complexity and individualism*. CA: Sage.
- Selznick, P. (1949). *TVA and the grass roots: A study of politics and organization*. CA: Univ of California Press.
- Selznick, P. (1957). *Leadership in Administration*. NY: Harper&Row.
- Seo, M.-G., & Creed, W. E. D. (2002). Institutional Contradictions, Praxis, and Institutional Change: A Dialectical Perspective. *The Academy of Management Review*, 27(2), 222-247. doi:10.2307/4134353
- Sewell, W. H. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation. *The American Journal of Sociology*, 98(1), 1-29.
- Sibeon, R. (2004). *Rethinking Social Theory*. London: Sage.
- Silverman, D. (1971). *The Theory of Organizations: A Sociological Framework*. NY: Basic Books.
- Silverman, D. (1972). Some neglected questions about social reality. In P. Filmer, M. Phillipson, D. Silverman, & D. Walsh (Eds.), *New Directions in Sociological Theory* (s. 165-182). MA: MIT Press.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data* (Second ed.). London: Sage.
- Silverman, D., & Jones, J. (1976). *Organizational work: The language of grading, the grading of language*. London: Macmillan.

- Singh, J., & Jayanti, R. K. (2013). When Institutional Work Backfires: Organizational Control of Professional Work in the Pharmaceutical Industry. *Journal of Management Studies*, 50(5), 900-929. doi:10.1111/joms.12022
- Singh, J. V., Tucker, D. J., & Meinhard, A. G. (1991). Institutional change and ecological dynamics. In P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 390-422). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Slack, T., & Hinings, B. (1994). Institutional Pressures and Isomorphic Change: An Empirical Test. *Organization Studies*, 15(6), 803-827. doi:10.1177/017084069401500602
- Slager, R., Gond, J.-P., & Moon, J. (2012). Standardization as Institutional Work: The Regulatory Power of a Responsible Investment Standard. *Organization Studies*, 33(5-6), 763-790. doi:10.1177/0170840612443628
- Smets, M., & Jarzabkowski, P. (2013). Reconstructing institutional complexity in practice: A relational model of institutional work and complexity. *Human Relations*, 66(10), 1279-1309. doi:10.1177/0018726712471407
- Spencer, H. (1876). *The Principles of Sociology* (Vol. 1). London: Appleton-Century-Crofts.
- Spencer, H. (1896). *The Principles of Sociology* (Vol. 2). London: Appleton-Century-Crofts.
- Spencer, H. (1910). *The Principles of Sociology* (Vol. 3). London: Appleton-Century-Crofts.
- Srubar, I. (2005). Phenomenology. In G. Ritzer (Ed.), *Encyclopedia of Social Theory* (s. 558-562). CA: Sage.
- Stearns, L. B., & Allan, K. D. (1996). Economic Behavior in Institutional Environments: The Corporate Merger Wave of the 1980s. *American Sociological Review*, 61(4), 699-718.
- Stinchcombe, A. L. (1965). Social Structure and Organizations. In J. G. March (Ed.), *Handbook of Organizations* (s. 142-193). USA: Rand McNally and Company.
- Stinchcombe, A. L. (1968). *Constructing Social Theories*. USA: University of Chicago Press.

- Stinchcombe, A. L. (1997). On the Virtues of the Old Institutionalism. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 1-18. doi:10.1146/annurev.soc.23.1.1
- Stones, R. (2004). *Structuration Theory*. London: Palgrave Macmillan.
- Stones, R. (2007). Structure and Agency. In G. Ritzer (Ed.), *Blackwell Encyclopedia of Sociology*: Blackwell Publishing. Retrieved from http://www.blackwellreference.com/login.ezproxy.library.ualberta.ca/subscriber/tocnode.html?id=g9781405124331_chunk_g978140512433125_s1-293.
- Strang, D., & Bradburn, E. M. (2001). Theorizing legitimacy or legitimating theory? Neoliberal discourse and HMO policy. In J. Campbell & O. K. Pedersen (Eds.), *The Second Movement in Institutional Analysis: Neoliberalism in Perspective* (s. 129-158). NJ: Princeton University Press.
- Suddaby, R., & Greenwood, R. (2005). Rhetorical Strategies of Legitimacy. *Administrative Science Quarterly*, 50(1), 35-67. doi:10.2189/asqu.2005.50.1.35
- Suddaby, R., & Viale, T. (2011). Professionals and field-level change: Institutional work and the professional project. *Current Sociology*, 59(4), 423-442. doi:10.1177/0011392111402586
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways*. NY: Ginn.
- Sumner, W. G. (2007). *Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals*. NY: Cosimo Classics.
- Swedberg, R. (2003). Economic versus Sociological Approaches to Organization Theory. In C. Knudsen & H. Tsoukas (Eds.), *The Oxford Handbook of Organization Theory: Meta-theoretical Perspectives* (s. 373-391). UK: Oxford University Press.
- Symon, G., Buehring, A., Johnson, P., & Cassell, C. (2008). Positioning Qualitative Research as Resistance to the Institutionalization of the Academic Labour Process. *Organization Studies*, 29(10), 1315-1336. doi:10.1177/0170840607086552
- Şahin, B. (2013). Liberalizm. In Ö. Çaha & B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 39-102). Ankara: Orion Kitabevi.

- Taupin, B. (2013). The more things change... Institutional maintenance as justification work in the credit rating industry *M@n@gement*, 15, 529-562 doi:10.3917/mana.155.0529.
- Thomas, G. M., Meyer, J. W., Ramirez, F., & Boli, J. (Eds.). (1987). *Institutional structure: Constituting state, society, and the individual*. Beverly Hills: Sage.
- Thomas, W. I., & Thomas, D. S. (1928). *The Child in America*. NY: Alfred A Knopf.
- Thornton, P. H. (2001). Personal Versus Market Logics of Control: A Historically Contingent Theory of the Risk of Acquisition. *Organization Science*, 12(3), 294-311. doi:10.1287/orsc.12.3.294.10100
- Thornton, P. H. (2002). The Rise of the Corporation in a Craft Industry: Conflict and Conformity in Institutional Logics. *Academy of Management Journal*, 45(1), 81-101. doi:10.2307/3069286
- Thornton, P. H. (2004). *Markets from culture: Institutional logics and organizational decisions in higher education publishing*. CA: Stanford University Press.
- Thornton, P. H., & Ocasio, W. (1999). Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Succession in the Higher Education Publishing Industry, 1958-1990. *American Journal of Sociology*, 105(3), 801-843. doi:10.1086/210361
- Thornton, P. H., & Ocasio, W. (2008). Institutional logics. In R. Greenwood, C. Oliver, S. K. Sahlin-Andersson, & R. Suddaby (Eds.), *Handbook of Organizational Institutionalism* (s. 99-129). California: Sage.
- Thornton, P. H., Ocasio, W., & Lounsbury, M. (2012). *The institutional logics perspective: A new approach to culture, structure, and process*. Oxford: Oxford University Press.
- Tolbert, P. S., & Zucker, L. G. (1983). Institutional Sources of Change in the Formal Structure of Organizations: The Diffusion of Civil Service Reform, 1880-1935. *Administrative Science Quarterly*, 28(1), 22-39. doi:10.2307/2392383
- Tolbert, P. S., & Zucker, L. G. (1996). The institutionalization of institutional theory. In S. R. Clegg, C. Hardy, & W. R. Nord (Eds.), *Handbook of Organization Studies* (s. 175-190). London: Sage.

- Tonnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft: Abhandlung des Communismus und des Socialismus als Empirischer Culturformen*. Leipzig, Germany: Fues's Verlag.
- Tonnies, F. ([1887] 1957). *Community and society* (C. P. Loomis, Trans.). East Lansing: Michigan State University Press.
- Townley, B. (1997). The Institutional Logic of Performance Appraisal. *Organization Studies*, 18(2), 261-285.
doi:10.1177/017084069701800204
- Townley, B. (2002). The Role of Competing Rationalities in Institutional Change. *Academy of Management Journal*, 45(1), 163-179. doi:10.2307/3069290
- Tracey, P., Phillips, N., & Jarvis, O. (2010). Bridging Institutional Entrepreneurship and the Creation of New Organizational Forms: A Multilevel Model. *Organization Science*, 22(1), 60-80.
doi:10.1287/orsc.1090.0522
- Trank, C. Q., & Washington, M. (2009). Maintaining an institution in a contested organizational field: the work of AACSB and its constituents. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 236-261). UK: Cambridge University Press.
- TÜSİAD. (2010a). *Görüş*, 61.
- TÜSİAD. (2010b). *Görüş*, 65.
- TÜSİAD. (2010c). *Görüş*, 64.
- TÜSİAD. (2010d). *Görüş*, 63.
- TÜSİAD. (2010e). *Görüş*, 62.
- TÜSİAD. (2011a). *Görüş*, 68.
- TÜSİAD. (2011b). *Görüş*, 67.
- TÜSİAD. (2011c). *Görüş*, 71.
- TÜSİAD. (2011d). *Görüş*, 70.
- TÜSİAD. (2011e). *Görüş*, 66.
- TÜSİAD. (2011f). *Görüş*, 69.
- TÜSİAD. (2012a). *Görüş*, 74.
- TÜSİAD. (2012b). *Görüş*, 73.
- TÜSİAD. (2012c). *Görüş*, 72.
- TÜSİAD. (2012d). *Görüş*, 76.

- TÜSİAD. (2013a). *Görüş*, 80.
- TÜSİAD. (2013b). *Görüş*, 79.
- TÜSİAD. (2013c). *Görüş*, 81.
- TÜSİAD. (2013d). *Görüş*, 77.
- TÜSİAD. (2013e). *Görüş*, 78.
- TÜSİAD. (2014a). *Görüş*, 82.
- TÜSİAD. (2014b). *Görüş*, 85.
- TÜSİAD. (2014c). *Görüş*, 86.
- TÜSİAD. (2014d). *Görüş*, 84.
- TÜSİAD. (2014e). *Görüş*, 83.
- Üsdiken, B., & Leblebici, H. (2001). Organization theory. In N. Anderson, D. S. Öneş, H. Kepir Sinangil, & C. Viswesvaran (Eds.), *Handbook of Industrial, Work and Organizational Psychology* (s. 377-397). London: Sage.
- Van Dijk, S., Berends, H., Jelinek, M., Romme, A. G. L., & Weggeman, M. (2011). Micro-Institutional Affordances and Strategies of Radical Innovation. *Organization Studies*, 32(11), 1485-1513.
doi:10.1177/0170840611421253
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & society*, 4(2), 249-283.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. UK: Sage.
- Voronov, M., & Vince, R. (2012). Integrating Emotions into the Analysis of Institutional Work. *Academy of Management Review*, 37(1), 58-81.
doi:10.5465/amr.2010.0247
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (1995). *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. NJ: Prentice Hall.
- Walsh, D. F. (1998). Structure/Agency. In C. Jenks (Ed.), *Core Sociological Dichotomies* (s. 8-33). London: Sage.
- Weber, M. (1904-1918/1949). *The Methodology of the Social Sciences* (E. A. Shils & H. A. Finch, Trans.). IL: Free Press.
- Weber, M. (1906-1924/1946). *Max Weber: Essays in Sociology* (H. H. Gerth & C. W. Mills, Trans.). NY: Oxford University Press.
- Weber, M. (1924/1947). *The Theory of Social and Economic Organization* (A. M. Henderson & T. Parsons, Trans.). NY: Oxford University Press.

- Weber, M. (1924/1968a). *Economy and Society: An Interpretive Sociology* (Vol. 3). NY: Bedminster Press.
- Weber, M. (1924/1968b). *Economy and Society: An Interpretive Sociology* (Vol. 2). NY: Bedminster Press.
- Weber, M. (1924/1968c). *Economy and Society: An Interpretive Sociology* (Vol. 1). NY: Bedminster Press.
- Weber, M. ([1922] 1968). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. New York: Bedminster Press.
- Weik, E. (2011). Institutional Entrepreneurship and Agency. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41(4), 466-481. doi:10.1111/j.1468-5914.2011.00467.x
- Westphal, J. D., Gulati, R., & Shortell, S. M. (1997). Customization or Conformity? An Institutional and Network Perspective on the Content and Consequences of TQM Adoption. *Administrative Science Quarterly*, 42(2), 366-394. doi:10.2307/2393924
- Westphal, J. D., & Zajac, E. J. (2001). Decoupling Policy from Practice: The Case of Stock Repurchase Programs. *Administrative Science Quarterly*, 46(2), 202-228. doi:10.2307/2667086
- Whittington, R. (1992). Putting Giddens into Action: Social Systems and Managerial Agency. *Journal of Management Studies*, 29(6), 693-712. doi:10.1111/j.1467-6486.1992.tb00685.x
- Wicks, D. (2001). Institutionalized Mindsets of Invulnerability: Differentiated Institutional Fields and the Antecedents of Organizational Crisis. *Organization Studies*, 22(4), 659-692. doi:10.1177/0170840601224005
- Willmott, H. (2011). "Institutional Work" for What? Problems and Prospects of Institutional Theory. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 67-72. doi:10.1177/1056492610387224
- Woywode, M. (2002). Global Management Concepts and Local Adaptations: Working Groups in the French and German Car Manufacturing Industry. *Organization Studies*, 23(4), 497-524. doi:10.1177/0170840602234001
- Yayla, A. (2011). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Zajac, E. J., & Westphal, J. D. (1994). The Costs and Benefits of Managerial Incentives and Monitoring in Large U.S. Corporations: When is More not

- Better? *Strategic Management Journal*, 15(S1), 121-142.
doi:10.1002/smj.4250150909
- Zajac, E. J., & Westphal, J. D. (1995). Accounting for the Explanations of CEO Compensation: Substance and Symbolism. *Administrative Science Quarterly*, 40(2), 283-308. doi:10.2307/2393639
- Zajac, E. J., & Westphal, J. D. (2004). The Social Construction of Market Value: Institutionalization and Learning Perspectives on Stock Market Reactions. *American Sociological Review*, 69(3), 433-457.
doi:10.1177/000312240406900306
- Zhao, S., Grasmuck, S., & Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 1816-1836.
doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.012
- Zietsma, C., & Lawrence, T. B. (2010). Institutional Work in the Transformation of an Organizational Field: The Interplay of Boundary Work and Practice Work. *Administrative Science Quarterly*, 55(2), 189-221.
doi:10.2189/asqu.2010.55.2.189
- Zietsma, C., & McKnight, B. (2009). Building the iron cage: institutional creation work in the context of competing proto-institutions. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 143-177). UK: Cambridge University Press.
- Zilber, T. B. (2002). Institutionalization as an Interplay between Actions, Meanings, and Actors: The Case of a Rape Crisis Center in Israel. *The Academy of Management Journal*, 45(1), 234-254. doi:10.2307/3069294
- Zilber, T. B. (2009). Institutional maintenance as narrative acts. In T. B. Lawrence, Roy Suddaby, Bernard Leca (Ed.), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* (s. 205-235). UK: Cambridge University Press.
- Zilber, T. B. (2013). Institutional logics and institutional work: Should they be agreed? *Research in the Sociology of Organizations*, 39, 77-96.
- Zucker, L. G. (1977). The role of institutionalization in cultural persistence. *American Sociological Review*, 726-743.

- Zucker, L. G. (1983). Organizations as institutions. *Research in the Sociology of Organizations*, 2(1), 1-47.
- Zucker, L. G. (1987). Institutional Theories of Organization. *Annual Review of Sociology*, 13, 443-464.
- Zucker, L. G. (1988a). Where do institutional patterns come from? Organizations as actors in social systems. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment* (s. 23-49). Cambridge, MA: Ballinger.
- Zucker, L. G. (Ed.) (1988b). *Institutional patterns and organizations: Culture and environment*. MA: Ballinger.
- Zundel, M., Holt, R., & Cornelissen, J. (2013). Institutional Work in The Wire : An Ethological Investigation of Flexibility in Organizational Adaptation. *Journal of Management Inquiry*, 22(1), 102-120.
doi:10.1177/1056492612440045

EKLER

Ek-1. TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Ana Temaları, Konuları ve Görselleri

Ek-1.a: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Ana Temaları ve Konuları

Sayı			Kapak		Ana Tema	Konu
No	Yıl	Ay	Manşet	Manşet altı		
61	2010	Nisan	Anayasa Değişse de, Siyaset Değişmeyecek	Hiçbir konuda uzlaşma sağlayamayan siyasi partilerimiz seçim yasası ve siyasi partiler yasasını değiştirmeme ve 'siyasette reform'u eksik paketle tartışma konusunda uzlaşıyor.	Anayasa ve siyasi partiler kanunu	Güncel iç politika
62	2010	Haziran	Ekonomi: Resim Herkes İçin Aynı Değil	Büyüme toparlanıyor, cari açık ve enflasyon artıyor, işsizlik korkutuyor.	Ulusal ekonomi	Ulusal ekonomi
63	2010	Ağustos	Sarkaç Doğuya Kayıyor	Türkiye sürüklüyor mu, sürükleniyor mu?	Eksen kayması	Uluslararası politika
64	2010	Ekim	Bize Yeni Bir Anayasa Gerekli	1991'den bu yana 10 değişiklik paketi TBMM'den geçti. Ama Anayasa'nın çehresi hâlâ değişmedi.	Anayasa	Güncel iç politika
65	2010	Aralık	3. Dünya Savaşı Ekonomide mi Çıkacak?	Gelişmekte olan ülkeler kur savaşlarının ticaret savaşlarına dönüşmesinden endişe duyuyor.	Kur savaşları	Uluslararası ekonomi
66	2011	Şubat	Un Var, Yağ Var, Şeker Var...	Kayıt dışı ekonomiye, kayıtsız kalmaya ne kadar devam edeceğiz?	Kayıt dışı ekonomi	Ulusal ekonomi
67	2011	Mayıs	Daha Çok Kadın Daha İyi Siyaset	Kadın temsilindeki artış olumlu ama yetersiz.	Kadınlar	Sosyal konular
68	2011	Haziran	Enerji	Zor denklem	Enerji politikaları	Uluslararası ekonomi ve politika
69	2011	Ağustos	Ortadoğu'da Siyaset	İklim değişiyor	Arap baharı	Ortadoğu
70	2011	Ekim	Quo vadis?	İsrail-Türkiye	İsrail-Türkiye ilişkileri	Ortadoğu
71	2011	Aralık	Vergi	On yıllardır bekleyen reform	Vergi reformu	Ulusal ekonomi ve reform

Sayı			Kapak		Ana Tema	Konu
No	Yıl	Ay	Manşet	Manşet altı		
72	2012	Şubat	Ekonomi	Dünya nereye gidiyor? Türkiye nereye gidiyor?	Uluslararası ekonomi ve politika	Uluslararası ekonomi ve politika
73	2012	Nisan-Haziran	Hesap Lütfen!	Gelişmiş bir demokrasi için kamu kurumlarının denetimi	Kamu reformu	Ulusal ekonomi ve reform
74	2012	Ekim	AB Geleceğini Ararken Krizden Güçlenerek Çıkabilir Mi?		Avrupa Birliği	Avrupa Birliği
76	2012	Aralık	Türkiye'de burjuva olmak		Türkiye'de burjuva olmak	Sosyal konular
77	2013	Mart	Yeni bir dönemin eşiğinde	Avrupa Birliği ve Türkiye	Avrupa Birliği ilişkileri	Avrupa Birliği
78	2013	Mayıs	Türkiye yeni ekonomik düzende yerini arıyor	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı	Uluslararası ekonomi ve politika
79	2013	Temmuz	Nuh'un gemisiyle yeni bir sayfa	Barış süreci ve bölgesel kalkınma	Barış süreci	Güncel iç politika
80	2013	Ekim	Ejderha hız keserse	Çin ekonomisi ve büyüme	Çin	Uzakdoğu
81	2013	Aralık	Ekonomik gelişme ve demokrasi	Yükselen piyasaların geleceği	Yükselen piyasalar	Uluslararası ekonomi
82	2014	Şubat	Enerjinin geleceği	Aktörler, kaynaklar, fırsatlar	Enerji politikaları	Uluslararası ekonomi ve politika
83	2014	Nisan	Sosyal medya	Dünya küçülürken	Sosyal medya	Sosyal konular
84	2014	Haziran	Türkiye'de Yeni Dönem	Nasıl bir Cumhurbaşkanlığı?	Cumhurbaşkanlığı seçimleri	Güncel iç politika
85	2014	Ağustos	Ekonominin Geleceği	STEM	Eğitim	Sosyal konular
86	2014	Ekim	Ayrışmadan Yaşayabilme	Türkiye'de Kutuplaşma	Toplumsal kutuplaşma	Sosyal konular

Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri

Sayı: 61

Sayı: 62

Sayı: 63

Sayı: 64

Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

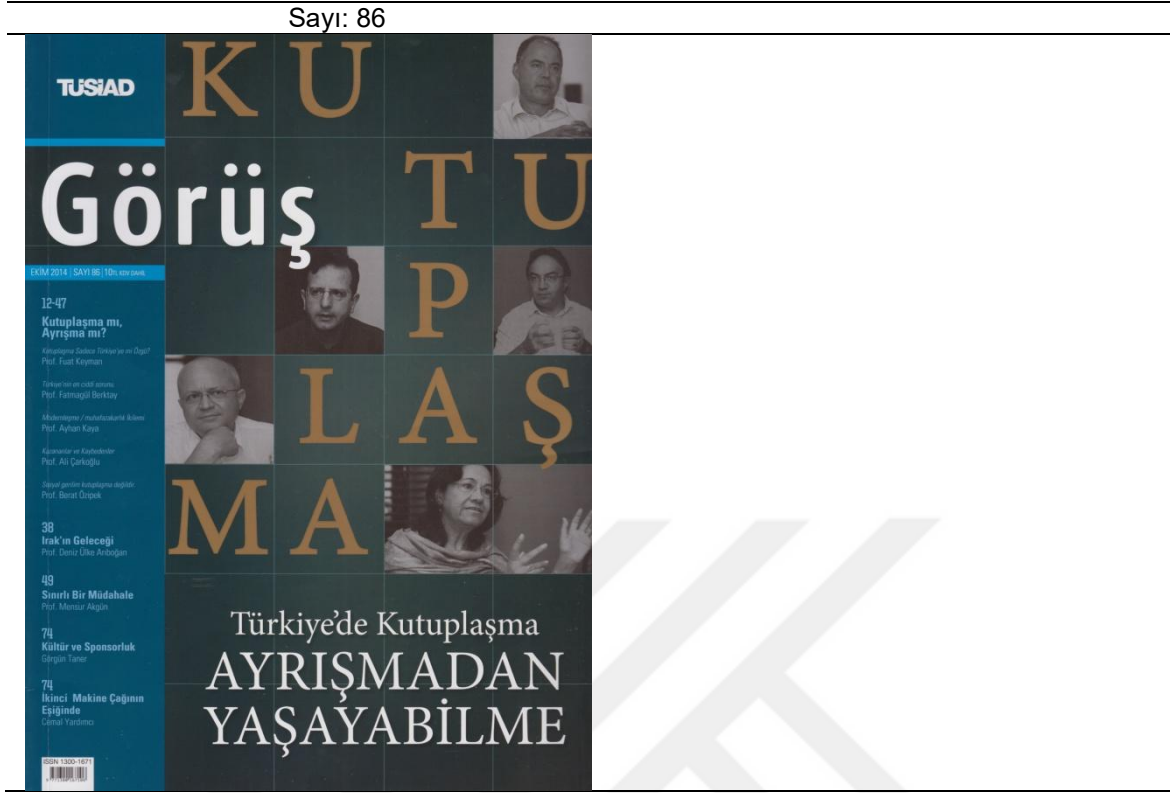
Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-1.b: TÜSİAD Görüş Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-2. MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Ana Temaları, Konuları ve Görselleri

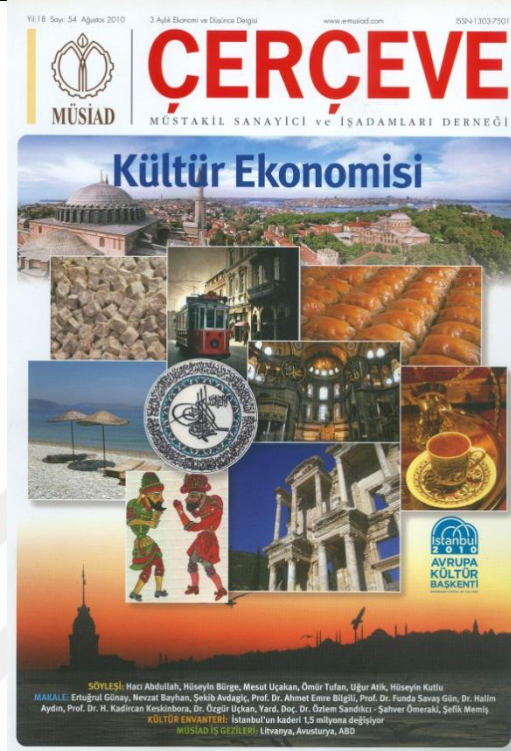
Ek-2.a: MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Ana Temaları ve Konuları

Sayı			Kapak	Ana Tema	Konu
No	Yıl	Ay			
53	2010	Şubat	İş Dünyası-Üniversite İşbirliği	Eğitim/İş dünyası	Ulusal ekonomi ve kalkınma
54	2010	Ağustos	Kültür Ekonomisi	Ekonomi/Kültür	Ulusal ekonomi ve kalkınma
55	2011	Şubat	Sağlık Ekonomisi ve Turizmi	Ekonomi/Sağlık ve Turizm	Ulusal ekonomi ve kalkınma
56	2011	Ağustos	Enerjide Dönüşüm Hamlesi	Enerji	Ulusal Ekonomi
57	2011	Aralık	Bölgesel Uyanış	Uluslararası ilişkiler	Ortadoğu
58	2012	Şubat	Verimli Kalkınma İçin Finansal Perspektif	Ekonomi/Finans	Ulusal ekonomi ve kalkınma
59	2012	Eylül	Kentsel Dönüşüm	Şehirleşme ve sosyolojik boyutlar	Sosyal konular
60	2012	Aralık	Sosyal Sorumluluk ve İnsani Değerler	Sosyal sorumluluk	Sosyal konular
61	2013	Mayıs	Avrupa'nın Sistem Krizi	Avrupa Birliği	Avrupa Birliği
62	2013	Kasım	Yüz Yıl Sonra Balkanlar	Balkanlar	Balkanlar
63	2014	Ocak	Afrika ve Ticari İlişkilerimiz	Afrika	Afrika
64	2014	Mayıs	Daralan Küresel Ekonomi ve Çıkış Yolları	Uluslararası ekonomi	Küreselleşme ve uluslararası ekonomi
65	2014	Eylül	İş yaşamında çalışan kadın ve kadın istihdamı	Kadınlar ve kadın istihdamı	Sosyal konular
66	2014	Kasım-Aralık	G-20 ve B-20'de Sıra Türkiye'de	Uluslararası ekonomi	Küreselleşme ve uluslararası ekonomi

Ek-2.b: MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Görselleri

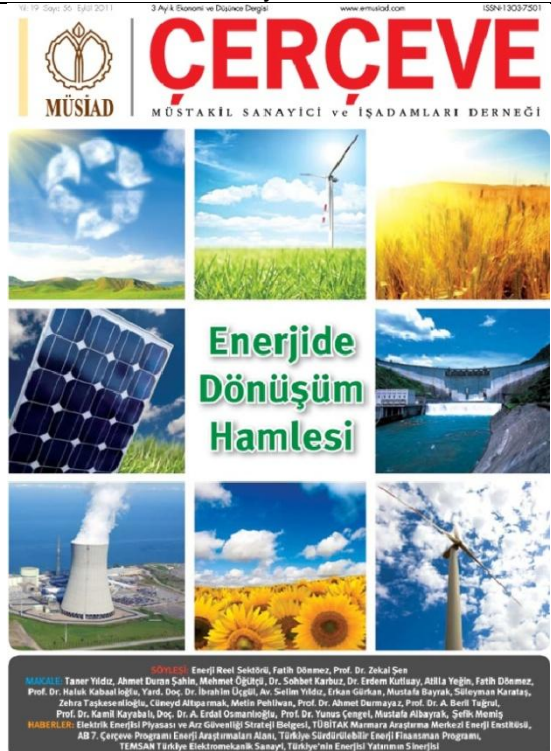
Sayı: 53

Sayı: 54

Sayı: 55

Sayı: 56

Ek-2.b: MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-2.b: MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-2.b: MÜSİAD Çerçeve Dergisinin Kapak Görselleri (Devam)

Ek-3: Kodlama Örnekleri

Metin (Yazılı/Görsel)	İdeoloji
Anayasa reformunu da kapsayan demokrasi paketinin beraberinde, belki de öncesinde yapılması gereken, seçim sistemi ve siyasi partiler mevzuatında, çoğulcu demokrasi anlayışına uygun bir reformun gerçekleştirilmesi olmalı. (TÜSİAD, 2010a, s. 7)	Liberalizm
Kıbrıs Türk tarafı, Türkiye’den aldığı tam destekle, müzakereleri yönlendiren ve görüşmelerden sonuç alınması için gayret gösteren taraf oldu. Türk tarafının yapıcı bir tutum izlediği başta BM olmak üzere uluslararası toplumun önde gelen tüm aktörleri tarafından da teslim edilmektedir. (TÜSİAD, 2010a, s. 38)	Modernleşme ve Batıcılık
Türkiye’nin AB ülkeleri ile olan ilişkilerindeki zorlukların temelinde, Avrupa kamuoylarının genelde negatif tutumu ve bu yaklaşımın Avrupalı siyasetçiler üzerinde yarattığı siyasal baskı yatmaktadır. (TÜSİAD, 2010a, s. 78)	Milliyetçilik
Ülkemizin imajının, Avrupalı karar vericiler, yönetici kadrolar ve kamuoyu nezdinde düzeltilmesi, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi için gereklidir. Bu nedenle, AB kamuoyunun Türkiye ve Türk insanı hakkında doğru bilgilendirilmesi, TÜSİAD yurtdışı tanıtım stratejisinin temel unsurudur. TÜSİAD, belirlenen iletişim stratejisi çerçevesinde Brüksel, Berlin ve Paris merkezli çeşitli çalışmalar yürütmektedir. (TÜSİAD, 2010a, s. 78)	Modernleşme ve Batıcılık
İran’a yaptırımlar konusunda BM Güvenlik Konseyi oylamasında kullanılması beklenen “çekimser” oy, ABD’nde kısa vadede Türkiye’nin kimliği ve hangi tarafta durduğuna dair ciddi soru işaretleri oluşturmaya aday. (TÜSİAD, 2010e, s. 37)	Modernleşme ve Batıcılık
Türkiye’nin bölgesinde etkin olması, bölge halkları nezdinde demokrasi, özgürlük ve piyasa ekonomisi gibi Batı değerlerini temsil etmesiyle mümkün. (TÜSİAD, 2010e, s. 38)	Modernleşme ve Batıcılık
Orta-Doğu toplumlarının, aslı kendilerinde olan “otokratik” ve “güdümlü bir ekonomi”ye sahip “İslami” bir rejim kopyasına ihtiyaçları yok. (TÜSİAD, 2010e, s. 38)	Kemalizm ve Atatürkçülük
İktidar Partisinin tartışmalı Hamas teması ile başlayan ve birbirinibesleyen bir seri dış politika tercihi vardır. Bu tercihlerin bir tür içseltutarlılığının olması bu tercih setinin bir bütün olarak Türkiye’nin orta -uzun dönem refahını artırabileceği anlamına gelmeyebilir. (TÜSİAD, 2010d, s. 12)	Modernleşme ve Batıcılık

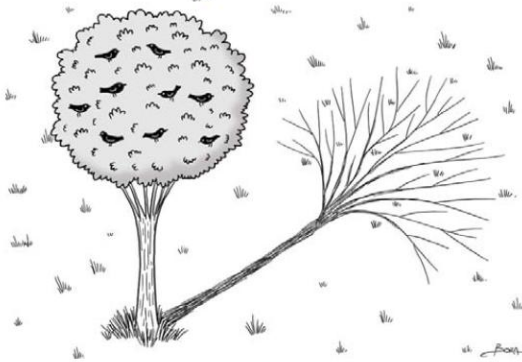
Siyasetçilerin ülkeleri adına gerçekleştirdikleri kısa dönemli ulusal optimizasyonlar, toplamda küre için hayırlı sonuçlar doğurmayacaktır. Bundan sonraki çabamız, G20 ülkelerinin iş dünyası örgütleri olarak, siyasetçileri yerel denklemlerden ve geleneksel bakış açılarından küresel, yenilikçi ve müzakereci bir tutuma ikna etmek olacaktır. (TÜSİAD, 2010b, s. 9)	Liberalizm
Bugünkü ve yarınki Türkiye için dikkate alınacak 'emsal' liberal demokrasi ve çağımızın hukuk devleti anlayışıdır. Atatürk'ün 'savaş' ve 'devrim' dönemini yansıtan hukuk ve yönetim anlayışı iki dünya savaşı arasındaki bir zaman kesitinde Türkiye'deki işlevini yapmıştır. Türkiye'nin izleyeceği model, artık liberal demokrasidir. (TÜSİAD, 2010b, s. 68)	Liberalizm
Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce sistemi gibi vurgular yapılacağı zaman mutlaka Atatürk'ün dönemine has otoriter ve devrimci metodlarla, Atatürk'ün uzun vadeli özelemlerini ayırmak, günümüz ve geleceğimiz için mutlaka liberal demokrasi ve Batılı anlamda hukuk devleti kavramlarının mutlak önceliğini belirtmek gerekir. (TÜSİAD, 2010b, s. 73)	Liberalizm
Türkiye dünyada seragazi emisyonları en hızlı artan ülkeler arasında yer alıyor. Türkiye ekonomik ve sınai gelişme sürecinde karşılaştırıldığı ülkelere oranla henüz geride. Bugüne kadarki kalkınma stratejilerinin emisyon azaltma hedefinden yoksun olması da bir diğer neden. (TÜSİAD, 2011e, s. 35)	Sol
Kadınlarımızın, siyasette de ekonomide de daha çok yer alması, daha dengeli ve sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesi açısından önemli. Daha çok kadın, daha iyi siyaset demek... (TÜSİAD, 2011b, s. 8)	Sol
Türkiye'deki en önemli sorunlardan biri, laik bir devleti güvence altına alacak yeni bir anayasa yapmaktır. Cumhuriyetin laik olacağını kesin olarak güvence altına alamıyorsanız, orduya laikliğin koruyucusu olamayacağın söylemek mümkün değildir. (TÜSİAD, 2011b, s. 37)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Türkiye modeli, Arap Baharı'na katkı verecek, ya da örnek olacaksa, unutmamalıyız ki, tüm bu başarılı süreçlerde, Türkiye'nin AB dönüşüm süreci ve bu dönüşüm içinde yaptığı reformlar ve değişimler çok önemli bir rol oynamıştır. (TÜSİAD, 2011d, s. 38)	Modernleşme ve Batıcılık
Küresel piyasalarda yer almak isteyen ve bunun için çalışan milletler; özellikle bilgi bazlı ürünlere, inovasyona ve yaratıcılığa konsantre olmalı. Bunların tamamı aslında liberal piyasa merkezli ve pek çok açıdan demokratik bir ekonomiyi şart koşuyor. (TÜSİAD, 2011c, s. 65)	Liberalizm
Kamu yönetimi temel ilkeleri neler olmalı sorusuna odaklanırsak, öncelikle yönetimin kendi içinde ve topluma karşı saydam olması ve kendisine emanet edilen yetki ve kaynakları nasıl kullandığının hesabını verebilmesini belirtmeliyiz. (TÜSİAD, 2012b, s. 8)	Liberalizm

Eğitim çoğunlukla güce ve iktidara hizmet eden bir karaktere sahiptir. Bu hususiyet ancak ve ancak devrimci girişimler, isyanlar ve rönesanslar sayesinde sarsılabilmektedir. (TÜSİAD, 2012b, s. 37)	Sol
Osmanlı döneminde sanatkarların nasıl korunduğunu ve onlara nasıl saygı duyulduğunu, Topkapı sarayında asma dalından üzüm koparmak için uğraşan bir hat ustasına Padişah tarafından “Sizin nadide elleriniz hat meşk etmek ile uğraşsın, bırakınız o üzümü sizin için başkaları toplar” denmesi çok ince bir anlayışın ve yüksek medeniyetin tezahürüdür. (MÜSİAD, 2010b, s. 5)	Muhafazakarlık
Kendi kültürüne yönelik bir eğitim verilmeli, bu kültürü vermeye ana kucağındayken başlamalı ve eğitimi bitene kadar devam edilmeli. İnsanlar önce kendi kültürünün önemini kavramalı. Elbette ki bu bir lokantacının, bir börekçinin ya da ciğercinin yapacağı iş değildir. (MÜSİAD, 2010b, s. 24)	Muhafazakarlık
Kültür, sanat, medeniyet dediğimiz şeyleri bu pencereden değil de kendi değer yargılarımızın penceresinden seyrederim diye düşünmemiz ve onları tahlil etmemiz gerekiyor. Mesela bizim Kültür ve Turizm Bakanlığımız var; turizm elbette önemlidir ancak biz turizmi kültürün de önüne koyarak büyük yanlış yapıyoruz. (MÜSİAD, 2010b, s. 63)	Muhafazakarlık
Osmanlı bağrına aldığı topraklara, ister Müslüman ülkeler olsun Araplar gibi, ister Rumeli’de, Balkanlar’da olduğu gibi gayrimüslim ülkeler olsun hiçbir zaman müstemleke nazarıyla bakmamış, müstemleke ekonomisi ortaya çıkartacak davranışlarda bulunmamıştır. İnsanların hepsi halifeye bağlı, dinlerinde, dillerinde ve her alanda hepsi eşit vatandaşlar olarak muamele görmüşlerdir. (MÜSİAD, 2011b, s. 63)	Muhafazakarlık
Dilini unuttuğumuz, alfabesini değiştirdiğimiz, kültürel bağlarımızı koparmaya çalıştığımız bir toplumun hangi mirasına sahip çıkabileceğiz, gerçekten üzerinde düşünölmeye değer bir sorudur. İstanbul, organik bağları olmadığı yeni bir kültürle tanışmanın ve onunla birlikte geleceğe yol almanın sıkıntılarını yaşamaktadır. (MÜSİAD, 2012b, s. 24)	Muhafazakarlık
Yüce Allah, insanı yeryüzünde halife kılarken hayatı tümü ile onun eline teslim etmiştir. Halifenin görevi, sadece ibadet yapmak değil, bir yandan da dünyayı imar etmektir. Dünya işleri aslında hilafet görevinin ayrılmaz bir parçası, hatta temel unsurudur. (MÜSİAD, 2013c, s. 37)	İslamcılık
Takva sahibi iyi bir mümin olmak için, her iki dünya arasında denge kurmak gerekir. Birini diğeri için ihmal etmek caiz değildir. İslam bu dengeyi sağlamak ve insanlığı ebediyen mutlu kılmak için gönderilmiştir. Müslümanların bu ince noktayı çok iyi kavramaları gerekir. (MÜSİAD, 2013c, s. 38)	İslamcılık

MÜSİAD olarak ülkemizi B20'de temsil edecek önemli derneklerden biri olarak bu organizasyonun icra kurulunda yer almaktayız. Çünkü B20 organizasyonunda yer alan üye ülkelerin amacı, G20'ye buradaki sonuçları aktarmak ve bu kararların hayata geçmesini sağlamaktadır. Ülkemizin en önemli STK'larından biri olarak bölgesel ve küresel ekonomik sorunlara çözüm olabilecek önerilerimizi burada paylaşmış olacağız. (MÜSİAD, 2014c, s. 13)	Liberalizm
şimdi benim kızım (...) diye bir anaokuluna gidiyor. Orada bile ufak ufak İngilizce'yi aşıladılar. Bazen mesela renkleri karıştırıyor. İngilizcesini söylüyor. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Modernleşme ve Batıcılık
Kişi çocuklarının nasıl olmasını istiyorsa onun ortamını belirlemeli, ... okuduğu okulu, ortamı ona göre ayarlamak lazım. ... ailede gördüğü değerler, ... terbiye ahlak ne kadar önemli ise arkadaşlar da o kadar önemli... (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Muhafazakarlık
Alanya'da bizim derneğe üye (...) diye bir beş yıldızlı otel var ama bana sorarsan yedi yıldızlı konseptte sahip. Yirmi dört saat aç kalmazsın. Sahili çok güzel çok temiz.... her şey ücrete dahil. MÜSİAD'a da ciddi bir indirim var. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
Modern bir ülke olma yolunda gidiyoruz. ... bunu ekonomik alanda da görebiliyoruz. ... bir aracı varken iki üç aracı olmuş. Önceki aracı elli bin TL iken şu an iki yüz binlik arabaya biniyor. Evi işte atıyorum (...) mahallesindeyken şimdi (...) mahallesinde olmuş. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
Sürekli borçlanıyor. Eskiden şimdi para biriktirme vardı. Para birikirdi. İnsanlar öyle alırlardı. Şu an yok, şu an insanlar daha hırslanmış şimdi. Sürekli yatırım sürekli borçlanma artık yapıyorlar. Borçlanma ile her şeylerini alıyorlar, arabasını borçlanma ile alıyor, evini borçlanma ile alıyor, işini borçlanarak geliştiriyor. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Muhafazakarlık
Geçmiş yıllarda muhafazakar birine baktığın zaman ... normal kıyafet giyen, normal arabaya binen, normal bir evde oturan, ... son yıllarda bu algı değişti. Bunun değişmesi de iyi oldu. Niye, Müslüman adam da lüks yaşasın yani,... güzel yerlerde otursun, güzel kıyafetler giysin... yaşam standardı yüksek olsun. ... sen yine İslam'ın getirdiği şartları yaşa, muhafazakar ol, bunun yanında ama sen temiz de ol, iyi arabaya da bin, sağlam araban olsun, evin en iyi yerde olsun... muhafazakarlar artık lüks yerlerde oturuyor yani, ... eskiden oturamazdı. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm

Mesela ben, bir memur çocuğuyum, işte üniversite hayatım bitti, işe başladım, o tarihe kadar hiç beş yıldızlı bir otelde kalmamıştım, MÜSİAD üyesi olana kadar. Niye? Çünkü devlet memuru eskiden imkanları kısıtlıydı, şimdi imkanlar çok iyi. Öyle gidip tatile gideceksiniz, otellerde kalacaksınız, imkanı yok yani. Biz tatile, işte babam nerede görev yapıyorsa [memleketimize] geliriz ... Babaannem, ananem, dayılarım ... geliriz kaç gün izni var babamın? Bir ay izni var. Gelir burada kalırız. Hiçbir yere gitmeyiz başka. Bizim muhafazakar insanın yaşam tarzı buydu. Tatili buydu. Memurunun tatili buydu. ... Yaşam tarzı değişti, zenginlikle beraber. ... eskiden bizim tatilimiz, yaylaya çıkarız, yaylada iki gün sere serpe otururuz geliriz veya kaplıcaya falan gidersek gideriz. Ama şimdi, bugün öyle değil, bugün işte, denize de gidiyoruz, buna uygun oteller yapıldı şimdi. Efendim kültür turlarına katılıyoruz. Niye? Bir zenginlik oluştu çünkü. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
Cebinizde paranız varsa harcamaya çıkarsınız, paranız yoksa hiçbir yere gidemezsiniz. Eskinde, ben annemden hatırlarım. Yazın patlıcan kuruturdu. Biber kuruturdu. Bamyı kuruturdu. Fasulye kuruturdu. Niçin kurutulurdu bunlar? Yazın bunlar ucuz. Kışın bunları hem bulamıyorsunuz, bulsanız bile pahalı. ... hatta ekmeğini yapar. Evinde yapar ekmeğini, dışarıdan ekmek dahi almaz. Şimdi bugün zenginlik var. Bu zenginlik olunca, bu gezmeler, dışarı yemeğe gitmeler. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
... demokrasi, illaki olmazsa olmazımız. Hukukun üstünlüğü, yargının bağımsızlığı. Bu bizim taraf olduğumuz bir konu. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
... biz muhakkak ve muhakkak AB'ne girme sürecinde çok zayıf kaldığımızı ve AB'ne mutlaka girmemiz gerektiğini vurguladık. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Modernleşme ve Batıcılık
Biz tabi Atatürk ilkelerine bağlı, Türkiye'de gidişatın iyi gitmediği zamanlarda ön plana çıktık, sesimizi duyurmaya çalıştık. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Benim ofisimde Atatürk'ün fotoğrafı var, arkamda, ondan sonra, benim ofisimde modern bir işte efendim bir iş adamının masasında olan şeyler var, kitap var, rapor var vesaire, onların birçoğunda mesela tespih var, ya da ayaklarının altında bir takunya var, onu koymuşlar, eee, işte Kuranı Kerim var vesaire dini kitaplar var. Şimdi sizle konuşurken, "abi ben bi namaz kıyım da geliyim" derler, ondan sonra namaza geçerler, sizi de bekletirler vesaire. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Şimdi Türk Hava Yolları, ..., hoş olmayan bişe yapmış. Ankara'da şeye giriyorsunuz ya da İstanbul'da, Ankara'daki daha bariz, CIP'ye giriyorsunuz ya da VIP'ye giriyorsunuz. Hemen, tuvaletlerin yerinde işaret var, tuvaletler diye, tuvaletlere giriyorsun tuvaletlere girince önce hemen şeyler koymuş, abdest alma yerleri, abdesthane.... abdesthaneye ne gerek var? (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Gözü âmâ (görmeyen) kişi kör değildir. Asıl âmâ basireti kör olan kişidir. (Hadis-i Şerif) (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	İslamcılık

Allah dualarınızı kabul ediyorsa bu sizin imanınızı artırır. Geciktiriyorsa sabrınızı artırır. (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	İslamcılık
Eğer kabul etmiyorsa biliniz ki sizin için hazırladığı daha güzel şeyler vardır. Unutmayalım ki Rabbim ihmal değil imtihan eder. (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	İslamcılık
Medeniyet dediğin açmaksa bedeninin her yerini, desene hayvanlar senden daha medeni (Mehmet Akif Ersoy) (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	Muhafazakarlık
Bin sene de okusam, ne biliyorsun diye sorsalar bana, haddimi bilirim derim (Mevlana Hazretleri) (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	Muhafazakarlık
Hukuk ile demokrasi ve hukuk ile ekonomi arasındaki bağı görmemezliğe gelmek bizi telafisi çok güç kayıplara götürecektir. (Ümit Boyner). (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)	Liberalizm
Ekonomik yavaşlamanın bir nedeni de hukuk zemininde oluşan hasarlardır (Muharrem Yılmaz). (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)	Liberalizm

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ:
ÇEVRE SORUNUNUN ÇOK ÖTESİNDE

(TÜSİAD, 2010a, s. 60)

Sol

(TÜSİAD, 2010d, s. 28)

Modernleşme ve Batıcılık

Modernleşme ve Batıcılık

(TÜSİAD, 2010d, s. 30)

Liberalizm

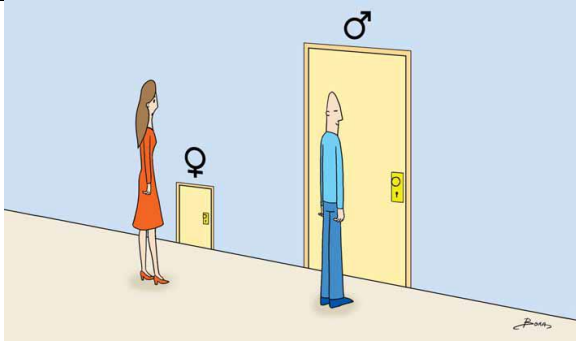

(TÜSİAD, 2010c, s. Kapak)

Kemalizm ve Atatürkçülük

(TÜSİAD, 2010b, s. 68)

Sol

(TÜSİAD, 2011b, s. 15)

İslamcılık

(MÜSİAD, 2010b, s. 3)

Milliyetçilik

(MÜSİAD, 2010b, s. 68)

(MÜSİAD, 2011b)

(MÜSİAD, 2014c, s. 52)

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Muhafazakarlık

Liberalizm

İslamcılık

Kemalizm ve
Atatürkçülük

(TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)

Kemalizm ve
Atatürkçülük

(TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)

Kemalizm ve
Atatürkçülük

(TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)

Muhafazakarlık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Milliyetçilik

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Milliyetçilik

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

İslamcılık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Miraç Savaş Turhan
Uyruğu: TC
Doğum Yeri/Tarihi: Ankara/1981
Medeni Durumu: Evli
E-Posta Adresi: sturhan@cu.edu.tr

EĞİTİM DURUMU

Doktora: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2011-2016
Doktora: Alberta Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Kanada, 2013-2014
(Misafir Araştırmacı)
Doktora: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı, 2010-.....
Yüksek Lisans: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2007-2010
Lisans: Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 2002-2006
Lisans: Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, 2000-2002 (Bitirilmedi)
Lise: Işıklar Askeri Lisesi, Bursa, 1995-1999

İŞ DURUMU

Araştırma Görevlisi, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Adana, 2011-
Memur, Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009-2011
Memur, Maliye Bakanlığı (Kastamonu Defterdarlığı), Kastamonu, 2006-2009

BURSLAR VE ÖDÜLLER

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı,
Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
Adana, 2011-2016

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Yurtdışı Doktora Araştırma Desteği,
Alberta Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Kanada, 2013-2014

YABANCI DİL

İngilizce: İyi düzeyde

Fransızca: Başlangıç düzeyinde

